

*The Academy
of Management
and Administration
in Opole*

**MODERN PROBLEMS OF MANAGEMENT:
ECONOMICS, EDUCATION,
HEALTH CARE AND PHARMACY**

**WSPÓŁCZESNE PROBLEMY ZARZĄDZANIA:
EKONOMIA, EDUKACJA,
OPIEKA ZDROWOTNA I FARMACJA**

*Conference Proceedings
of the 6th International Scientific Conference
October 16 – 19, 2018*

Opole 2018

The Academy of Management and Administration in Opole (Republic of Poland)
Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)
Donbas State Pedagogical University (Ukraine)
The Institute for the Study of Spatial Development (Ukraine)
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Ukraine)
The National University of Pharmacy (Ukraine)
The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava
(Slovak Republic)
The University of Economics in Bratislava (Slovak Republic)

**MODERN PROBLEMS OF MANAGEMENT:
ECONOMICS, EDUCATION,
HEALTH CARE AND PHARMACY**

*Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference
October 16 – 19, 2018*

Opole 2018

ISBN 978-83-946765-1-3

Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference *Modern Problems of Management: Economics, Education, Health Care and Pharmacy* (October 16 – 19, 2018, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2018; ISBN 978-83-946765-1-3 (Paper); pp. 116, illus., tabs., bibls.

Reviewers:

Marian Ciepaj – Doctor of Science, Professor, the Academy of Management and Administration in Opole, Republic of Poland

Volodymyr Karpenko – Doctor of Science, Professor, Kharkiv Medical Academy of Post-graduate Education, Ukraine

Olena Raevneva – Doctor of Science, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

The Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference *Modern Problems of Management: Economics, Education, Health Care and Pharmacy* include modern theories, their practical aspects, tools for analyzing and managing complex socio-economic, educational and medical problems of society development, as well as new research directions are presented. Grounded systematic methodological concept and design principles of socio-economic, educational and medical research, taking into account the features of social determinants in constructing models of social systems at various levels, the purpose of which is to substantially increase the efficiency of such systems. Special attention is paid to the study of the educational and medical, financial and economic instruments of society's development in the spatial coordinate system.

Editorial Office:

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu
45-085 Polska, Opole, ul. Niedziałkowskiego 18
tel. 77 402-19-00/01
E-mail: info@poczta.wszia.opole.pl

Publishing House:

© Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu
45-085 Polska, Opole, ul. Niedziałkowskiego 18
tel. 77 402-19-00/01

Authors are responsible for content of the materials.

ISBN 978-83-946765-1-3

© Authors, 2018

© Publishing House WSZiA, 2018

PROGRAM COMMITTEE

Ihor Bohdanov – DcSc, Professor, Rector of Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Viera Cibáková – CSc, Professor, Ing., Rector of the School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava (Slovak Republic)

Marian Duczmal – DcSc, Professor, Rector of the Academy of Management and Administration in Opole (Republic of Poland)

Tetyana Kolgan – PhD, Associate Professor, Dean of the Faculty for Advanced Studies of Pedagogical Staff, Donetsk Regional Institute of Postgraduate Education (Ukraine)

Alla Kotvytskaya – DcSc, Professor, Vice-Rector of the National University of Pharmacy (Ukraine)

Tetyana Nestorenko – PhD, Associate Professor, President of the Institute for the Study of Spatial Development, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Svitlana Omelchenko – DcSc, Professor, Rector of Donbas State Pedagogical University, Slovyansk (Ukraine)

Jana Péliová – PhD, Ing., Vice-Rector of the University of Economics in Bratislava (Slovak Republic)

Volodymyr Proskunin – PhD, Associate Professor, Vice-Rector, Donbas State Pedagogical University (Ukraine)

ORGANIZING COMMITTEE

Nadiya Dubrovina – PhD, Department of Finance, the University of Economics in Bratislava (Slovak Republic)

Wojciech Duczmal – PhD, Vice Rector, the Academy of Management and Administration in Opole (Republic of Poland)

Stanislav Filip – Doc. Ing, PhD., Vice-Rector of School of Economics and Management of Public Administration in Bratislava (Slovak Republic)

Russell Gerrard – PhD, Associate Dean for Undergraduate Programme, Cass Business School of City University (United Kingdom)

Vladimír Gonda – PhD, Professor, Ing., Department of Economic Theory, the University of Economics in Bratislava (Slovak Republic)

Olena Kolgan – PhD, Associate Professor, Assistant Rector, Donbas State Pedagogical University (Ukraine)

Tamara Krutko – Mgr, the Institute for the Study of Spatial Development (Ukraine)

Igor Lyman – DcSc, Professor, Vice-Rector for International Relations, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Tamara Makarenko – PhD, Associate Professor, Dean of Humanitarian and Economic Faculty, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Oleksandr Nestorenko – PhD, Associate Professor, Berdyansk Institute of State and Municipal Management of the Classic Private University (Ukraine)

Erika Neubauerova – PhD, Ing., Deputy Dean of the Faculty of the National Economy, the University of Economics in Bratislava (Slovak Republic)

Iryna Ostopolets – PhD, Associate Professor, Donbas State Pedagogical University (Ukraine)

Tadeusz Pokusa – Dr, Vice Rector, the Academy of Management and Administration in Opole (Republic of Poland)

Olga Posylkina – DcSc, Professor, Head of Department of Economics of Enterprises, the National University of Pharmacy (Ukraine)

Olga Shevchenko – PhD, Associate Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Ukraine)

Slawomir Śliwa – Dr, Deputy Dean of the Economic-Pedagogical Faculty of the Academy of Management and Administration in Opole (Republic of Poland)

CONTENTS

SECTION 1

CONCEPTS AND MODELS OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SUBJECTS ON THE MICRO, MESO AND MACRO LEVELS

<i>Bożena Gajdzik.</i> Ewolucja produkcji klasy światowej (world class manufacturing – WCM) do Przemysłu 4.0.....	8
<i>Vladimír Gonda.</i> Vplyv nerastného bohatstva na ekonomický rast a rozvoj v kontexte teórie preklatia zdrojov.....	12
<i>Eleonóra Matoušková.</i> Politika hospodárskej súťaže v Európskej únii....	16
<i>Tadeusz Pokusa.</i> Logistyka w sporcie na przykładzie żużla.....	19
<i>Władysław Wornalkiewicz.</i> Potrzeba utworzenia piramidy wskaźników procesów ludnościowych.....	22
<i>Людмила Білозор.</i> Особливості державного регулювання сільського зеленого туризму в Україні.....	25
<i>Наталія Гавриленко, Олена Грищенко, Наталя Козицька.</i> Бізнес-моделі: підходи до визначення та формуванню структури.....	28
<i>Сергій Дудко, Сергій Маклаков, Вікторія Кабай.</i> Оцінка стану освітньо-професійного розвитку фахівців та дієвості мотиваційних механізмів.....	31
<i>Ірина Зверук.</i> Розвиток поняття громадянського суспільства у західній філософії.....	34
<i>Людмила Зверук.</i> Модель управління фінансовими інноваціями банківської установи.....	37
<i>Марія Зверук.</i> Особливості редакційного менеджменту пресового видання для дітей.....	40
<i>Марина Мельнік.</i> Управлінське забезпечення диверсифікації діяльності підприємства.....	42

<i>Тетяна Несторенко, Тамара Макаренко, Александр Остенда, Яна Сичікова.</i>	
Економіка нічного часу: потенціал для курортного міста.....	45
<i>Ігор Охріменко.</i> Прогнозування – як елемент управління аграрним виробництвом на регіональному рівні.....	48
<i>Марина Семикіна, Анна Семикіна, Антон Мельнік.</i> Небезпека кадрових катастроф на підприємствах регіону як результат втрат людського капіталу.....	51

SECTION 2

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ORGANIZATION AND MANAGEMENT IN EDUCATION SPHERE

<i>Olena Cherednyk.</i> Management of innovative processes in modern educational establishments.....	55
<i>Larisa Deynichenko, Halyna Svidenska.</i> Problem of women`s psychological rehabilitation after divorce.....	58
<i>Krystyna Łangowska-Marcinowska.</i> Najnowsza reforma polskiego szkolnictwa i wynikające z niej problemy kadry pedagogicznej.....	60
<i>Irina Nagay.</i> Comparative study as a method of studying literature: its formation and topical issues.....	63
<i>Наталія Афанасьєва.</i> Тренінг як засіб адаптації курсантів до навчання у вищому навчальному закладі.....	66
<i>Наталья Гарань.</i> Инновационная педагогическая деятельность в высшем учебном заведении.....	68
<i>Вера Глазова, Наталья Кайдан, Валерия Смык.</i> Анализ эффективности использования методики перевернутого обучения при профессиональной подготовке будущих учителей информатики	71
<i>Олена Зенько.</i> Актуальні проблеми психологічного супроводу навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання.....	74

<i>Надія Ляшова, Наталія Бондаренко. Аспекти організації семінару-диспуту.....</i>	77
<i>Наталія Нікітіна. Моделювання в управлінні: цілеспрямована організація педагогічної діяльності.....</i>	80
<i>Олександра Нагорна, Ольга Ситченко. Управлінська культура майбутнього менеджера освіти.....</i>	83
<i>Ірина Остополець. Причини виникнення фрустрованості вчителя....</i>	86
<i>Тетяна Охріменко. Виховання грошової культури як освітянська проблема сучасності.....</i>	89
<i>Ірина Павлівська, Тетяна Чучина. Розвиток конфліктологічної компетентності вчителя в умовах сучасної школи.....</i>	93
<i>Валентина Поуль, Тетяна Колган. Здоров'язбережувальна освіта через життєві навички.....</i>	96
<i>Олена Решетняк, Марія Базелюк. Функціонування біблійних символів у сучасному фольклорному дискурсі українських і польських митців.....</i>	99
<i>Олена Решетняк, Єлизавета Данильченко. Парадигма сакральних символів у поетичному доробку українських і польських митців.....</i>	101
<i>Володимир Родченко, Марія Свіденська. Оцінка пріоритетності форм навчання протягом життя.....</i>	104
<i>Марина Чернобривець. Екотуризм як напрямок екологічного виховання.....</i>	107

SECTION 3

MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF CLINICAL MEDICINE, HEALTH CARE AND PHARMACY

<i>Jarosław Czepczarz, Sabina Wiatkowska. Zachowania prozdrowotne w procesie starzenia się.....</i>	110
<i>Юлія Мусхаріна, Наталія Савченко. Шляхи вдосконалення системи спортивного відбору у жіночому футболі.....</i>	114

SECTION 1
CONCEPTS AND MODELS OF MANAGEMENT OF
ECONOMIC SUBJECTS ON THE MICRO, MESO AND
MACRO LEVELS

EWOLUCJA PRODUKCJI KLASY ŚWIATOWEJ
(WORLD CLASS MANUFACTURING –WCM) DO PRZEMYSŁU 4.0

Bożena Gajdzik
Politechnika Śląska,
Gliwice, Polska
bozena.gajdzik@polsl.pl

Przyglądając się obecnym dużym przedsiębiorstwom międzynarodowym można zauważyć, że wśród zmian w nich następujących przeważają zmiany o charakterze doskonalącym. Aktywności inwestycyjna przedsiębiorstw koncentruje się w większości przypadków na doskonaleniu procesu produkcyjnego przez automatyzację i robotyzację linii (gniazd) produkcyjnych. Wytwarzanie jest wspomagane komputerowo, a właściwie można użyć stwierdzenia całkowicie sterowane przez systemy komputerowe. Przedsiębiorstwa ograniczają zatrudnienie (wyraźny trend, utrzymujący się od półwieku) i inwestują w cyberfizyczne systemy produkcji z dużą liczbą robotów sterowanych komputerowo i komunikujących się ze sobą. Takie rozwiązania określa się jako Przemysł 4.0 (*Industry 4.0*). Rozwiązania już wprowadzone w sektorze samochodowy, w produkcji komponentów maszyn i urządzeń, sektorze produkcji wyrobów spożywczych, w produkcji sprzętu AGD i innych branżach, w tym w sektorze logistycznym (sieci supermarketów obsługujących klienta online).

Koncepcja Przemysłu 4.0 narodziła się w Niemczech w 2010 roku. Jej istota polega na łączeniu świata wirtualnego z rzeczywistym poprzez integrację systemów oraz tworzenie sieci i integrację ludzi ze sterowanymi cyfrowo maszynami, szeroko wykorzystującymi Internet oraz stosowaniem technologii informacyjnych. Klaus Schwab w książce pt. *The Fourth Industrial*

Revolution (2016) pisze, że zmiany w XXI wieku są implementacją „technik i zasad funkcjonowania organizacji łańcucha wartości łączących lub używających systemów cyber-fizycznych, Internetu rzeczy (*Internet of Things – IoT*) i przetwarzania chmurowego danych”¹.

Przedsiębiorstwa, które pod koniec ubiegłego wieku, stworzyły podstawy produkcji klasy światowej – WCM obecnie pretendują do utworzenia fabryki zwinnej – *smart factory*. Cechami produkcji klasy światowej – WCM były następujące obszary doskonalenia: umiejętności pracowników, zarządzanie kompetencjami technicznymi, konkurowanie jakością, partycypacja pracowników, odnowa w zakresie inżynierii produkcji, serwis, społeczna odpowiedzialność, bezpieczeństwo pracy i ochrona środowiska². Rozwiązania techniczne WCM bazują na autonomicznym utrzymaniuuruchu (*Autonomous Maintenance*), profesjonalnym utrzymaniu ruchu (*Professional Maintenance*), wczesne zarządzanie oprzyrządowaniem (*Early Equipment Management*), wczesnym zarządzaniu wyrobem (*Early Product Management*), kontrola jakości (*Quality Control*) i obsłudze klienta (*Customer Service*). W produkcji klasy światowej doskonalone aspekty techniczne są tak samo ważne jak aspekty zarządcze. W kategorii aspektów zarządczych istotne miejsce zajmuje analiza kosztów (*Cost Deployment*) i ciągle doskonalenie organizacji pracy (*Continuous Development / Focused Improvement*). Ponieważ najwyższy koszt w przedsiębiorstwach to utrzymanie pracowników (40% i więcej)³. Przedsiębiorstwa Przemysłu 4.0 redukują zatrudnienie, zastępując pracę ludzka robotami. W przedsiębiorstwach produkcji klasy światowej już obserwuje się trend redukcji zatrudnienia, osiągający poziom spadku o 70%. Do obsługi, a właściwie śledzenia przebiegu produkcji w wielkich fabrykach wystarczy kilku pracowników. Jako przykład można podać amerykańska branże produkcji wyrobów (koncentratów) z pomidorów, gdzie dwie osoby sterują produkcją (centrum produkcji). Produkcja w Przemysle 4.0 podlega również ciągłym doskonaleniem. Systemy komputerowe rejestrują parametry produkcji

---

¹ K. Schwab 2016, *The Fourth Industrial Revolution* [dostęp 2016-01-27].

² B. Gajdzik, 2013, *Jakość produktów jako filar produkcji klasy światowej*, „Problemy Jakości”, nr 1; M., Dudek 2012, *Produkcja w klasie światowej. Przystanek w drodze ku doskonałości produkcji*, „Przegląd Organizacji”, nr 5; P. Mylnik, M. A. Vonderembse, Rao S Subba, B. J. Bhatt, 2005, *World Class Manufacturing: Blue-print for Success*, „Journal of Business and Management”, No. 11; Walczak M. 2015, *Dyfuzyja produkcji w klasie światowej (ang. World Class Manufacturing) wewnątrz łańcucha tworzenia wartości (na przykładzie Fiat Auto Poland SA)*. Przedsiębiorstwo i Region, nr 7.

³ M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Oficyna a Wolters Kluwer Business, Kraków 2007, wyd. IV.

dostarczając na wejściu do systemu produkcyjnego informacji, pozwalających wdrażać nowe rozwiązania (zdalna wizualizacji i monitoring produkcji – system MES). Roboty współpracują ze sobą, wymieniają dane i uczą się (*Machine Learning*). Urządzenia komputerowe znajdują się również we wszelkiego rodzaju sprzęcie transportowym, np. w samochodach, w przenośnikach taśmowych, w wózkach, a także opakowaniach, np. na paletach, w koszykach. Inteligentne czujniki znajdują się na wszystkich urządzeniach. Wewnętrzny transport to autonomiczne pojazdy i roboty mobilne. Nadrzędny system sterowania kieruje transportem wózków, pojemników na taśmociągach itp. W *smart factory* realizowany jest bezprzewodowy transfer danych (chmura danych – *cloud data*). Realizowana jest ciągła analiza danych z procesu produkcji (analiza w czasie rzeczywistym – EMI). Proces decyzyjny realizowany jest na architekturze zaawansowanych algorytmów decyzyjnych. Pracownicy jak i roboty mają dostęp do danych (24 h) a prezentacja danych realizowana jest przy użyciu najefektywniejszych form⁴. W Przemysle 4.0 nadal stawia się na rozwój urządzeń wspierających utrzymanie ruchu (UR) i działania prewencyjne w parku maszynowym (w tym algorytmy przewidujące awarie, zdalne systemy wparcia, systemy zarządzania UR: EAM, CMMS) i integrację maszyn. Ponieważ inwestycje w Przemysł 4.0 nie są działaniami jednorazowymi lecz ciągłym procesem, a zaplanowane inwestycje są przewidziane w długim czasie (ze względu na wysoki ich koszt i urzeczywistnienie inwestycji w wirtualnych rozwiązaniach)⁵. Można zakładać, obserwując kierunki zmian, że przedsiębiorstwa z produkcji klasy światowej (WCM) przejdą do Przemysłu 4.0 – kolejny etap nieuniknionej ewolucji firm.

Dla porównania produkcji klasy światowej z produkcją zwinną (tak w skrócie można określić produkcję realizowaną w *smart factory*) zestawiono podstawowe cechy tych produkcji w tabl. 1. W tabelicy uwzględniono dwa kluczowe aspekty: rzeczowe (techniczne, fizyczne) oraz organizacyjno-procesowe (zarządcze).

---

⁴ Raport ASTOR 2016: Przemysł 4.0; www.astor.com.pl/industry4; A. Hyla, 2017, *Nowoczesne metody wytwarzania*, "Inżynieria i Utrzymanie Ruchu", nr 3, [dostęp: http://www.utrzymanieruchu.pl/menu-gorne/artukul/article/nawoczesne-metody-wytwarzania/](http://www.utrzymanieruchu.pl/menu-gorne/artukul/article/nawoczesne-metody-wytwarzania/); B. Gajdzik, 2018, *Przemysł 4.0 wyzwaniem dla sektora hutniczego*, „Hutnik-Wiadomości Hutnicze”, nr 6.

⁵ H. Kagermann, W. Wahlster, J. Helbig, eds., 2013, Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group; Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution, VDI-Nachrichten, April 2011 [dostęp 2016-01-27].

Tablica 1. Cechy produkcji klasy światowej i przemysłu 4.0

WCM: aspekt rzeczowy	inwestycje w: automatyczne urządzenia, autonomiczne utrzymanie ruchu, profesjonalne utrzymanie ruchu, oprogramowanie systemowe, komputerowe systemy wspomagania wytwarzania, inwestowanie w systemy komunikacji na odległość
WCM: aspekt organizacyjny	stworzenie organizacji doskonalącej się i oszczędnej (<i>Lean</i>), partycypacja pracowników w doskonaleniu organizacji, orientacja procesów na klienta, zapewnienie międzynarodowych standardów pracy (bezpieczeństwa), jakości oraz środowiskowych
Industry 4.0: aspekt rzeczowy	inwestycje w: zaawansowane roboty, oprogramowanie, łącza internetowe, systemy przetwarzania danych, wyposażenie pracowników w urządzenia monitorowania produkcji (zdalnego sterowania produkcją i komunikowania się z urządzeniami, robotami), (ICT – <i>Information and Communications Technology</i>)
Industry 4.0: aspekt organizacyjny	stworzenie organizacji wirtualnej, decentralizacja produkcji, personalizacja produkcji, architektura procesów zdalnego sterowania produkcją i procesami przedprzedażowymi i posprzedazowymi

Źródło: założenia Industry 4.0 opracowano na podstawie: Raport ASTOR 2016: Przemysł 4.0, www.astor.com.pl/industry4 [dostęp: 20. 05. 2018].

Bibliografia

1. Armstrong M., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Oficyna a Wolters Kluwer Business, Kraków 2007, wyd. IV.
2. Dudek M., 2012, *Produkcja w klasie światowej. Przystanek w drodze ku doskonałości produkcji*, „Przegląd Organizacji”, nr 5.
3. Gajdzik B., 2013, *Jakość produktów jako filar produkcji klasy światowej*, „Problemy Jakości”, nr 1.
4. Gajdzik, 2018, *Przemysł 4.0 wyzwaniem dla sektora hutniczego*, „Hutnik-Wiadomości Hutnicze”, nr 6.
5. Hyla A., 2017, *Nowoczesne metody wytwarzania*, "Inżynieria i Utrzymanie Ruchu", nr 3, dostęp:

<http://www.utrzymanieruchu.pl/menu-gorne/artukul/article/nowoczesne-metody-wytwarzania/>.

6. Kagermann H., Wahlster W. and Helbig J., eds., 2013, Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group; Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution, VDI-Nachrichten, April 2011 [dostęp 2016-01-27].
7. Mylnek P., Vonderembse M. A., Subba Rao S, Bhatt B. J., 2005, *World Class Manufacturing: Blue-print for Success*, „Journal of Business and Management”, No. 11.
8. Raport ASTOR 2016: Przemysł 4.0, www.astor.com.pl/industry4 [dostęp: 20. 05. 2018].
9. Schwab K. 2016, *The Fourth Industrial Revolution* [dostęp: 27. 01. 2016].
10. Walczak M. 2015, *Dyfuzja produkcji w klasie światowej (ang. World Class Manufacturing) wewnątrz łańcucha tworzenia wartości (na przykładzie Fiat Auto Poland SA, „Przedsiębiorstwo i Region”, nr 7.*

VPLYV NERASTNÉHO BOHATSTVA NA EKONOMICKÝ RAST A ROZVOJ V KONTEXTE TEÓRIE PREKLIAIA ZDROJOV⁶

Vladimír Gonda

Ekonomická univerzita v Bratislave,

Bratislava, Slovenská republika

vladimir.gonda@euba.sk

Nerastné bohatstvo hrá v ekonomike mnohých krajín významnú úlohu. Otázkou však je, či jeho vplyv na rozvoj týchto krajín je pozitívny alebo negatívny. Na prvý pohľad sa odpoveď zdá byť jednoznačná – pre krajinu je výhodné, ak je bohatá na prírodné zdroje. Otázka je však zložitejšia, diskutabilná. Možno napríklad uviesť protiargumenty: „Existencia prírodných zdrojov oslabuje potrebu stimulov na rozvoj iných sfér ekonomiky, ktoré sú potenciálne dôležitejšie pre dlhodobý ekonomický rast“, „Dôchodky z

---

⁶ Tento príspevok vznikol v rámci riešeného projektu VEGA č. 1/0246/16 „Efektívnosť fiškálnej a monetárnej politiky v priebehu ekonomického cyklu“.

využívania prírodných zdrojov sa môžu stať zdrojom korupcie alebo ozbrojených konfliktov“ atď.

Až do polovice minulého storočia dominoval názor, že hojnosť nerastného bohatstva môže pozitívne ovplyvniť ekonomickú prosperitu, a teda pomôcť krajinám k ekonomickému rozvoju. Prax však ukázala, že mnohé krajiny bohaté na prírodné zdroje (najmä ropu a zemný plyn) a závislé na ich exporte nedokázali premeniť ich prebytok v prospech ekonomického rozvoja. V tejto súvislosti sa v ekonomickej teórii objavila teória prekliatia prírodných zdrojov, ktorá vysvetľovala negatívny vzťah medzi hojnosťou nerastného bohatstva a ekonomickým rastom. Krajina síce môže byť bohatá na prírodné zdroje a ich export môže generovať veľký objem vládnych príjmov, napriek tomu výsledkom je paradoxne ekonomická stagnácia a politická nestabilita.

Ekonomovia skúmajú predmetnú problematiku v troch konceptuálnych prístupoch – holandská choroba, rent-seeking a inštitucionálny model [3]. Najznámejšia je teória holandskej choroby, ktorou sa v ekonomickej teórii označuje situácia, keď ľahké zisky z prírodných zdrojov a ich exportu vedú k výraznému zhodnocovaniu meny, čo oslabí domáci sekundárny sektor. Predmetná teória vznikla v 80. rokoch 20. storočia a poukazovala na ťažkosti holandského hospodárstva, keď objavenie veľkých ložísk zemného plynu v 50./60. rokoch 20. storočia a orientácia na ich vývoz vyvolala zhodnotenie guldenu. Apreciácia národnej meny spôsobila zhoršenie konkurencieschopnosti holandského priemyslu na svetovom trhu. Dôsledkom prioritného zamerania sa na export nerastných surovín tak bola dezindustrializácia v ekonomike – zníženie výroby a exportu iných odvetví.

Holandskú chorobu môžu vyvolať veľké objavy nových zásob prírodných zdrojov sprevádzané rastom svetových cien vyvázaných surovín, ako aj slabé inštitucionálne prostredie sprevádzané rozvojom korupcie.

Príkladom prepuknutia holandskej choroby, resp. negatívneho vzťahu medzi hojnosťou prírodných zdrojov a ekonomickým rastom je rad afrických krajín. Hoci tieto krajiny disponujú obrovským prírodným bohatstvom, majú jedny z najhorších výsledkov na svete pokiaľ ide o ekonomický rast a HDP/obyv. Typickým príkladom je Nigéria, kde ropné bohatstvo (ale tiež korupčné vedenie štátu, a teda politické faktory) prispelo k pomalému rozvoju tejto ekonomiky. Začiatkom druhej polovice minulého storočia sa ropný ťažobný priemysel stal dominantný v ekonomike. Vysoké príjmy z ropy po ropných šokoch viedli k

postupnému poklesu tradične silných odvetví – k úpadku poľnohospodárskej výroby [1]. Výsledkom je, že nediverzifikovaná štruktúra ekonomiky robí Nigériu zraniteľnou a enormne závislou od situácie na svetovom ropnom trhu.

Hlavným spôsobom ako predísť vzniku holandskej choroby, resp. zmierniť dôsledky zdrojového prekliatia je diverzifikácia ekonomiky. Ekonómovia odporúčajú tiež vznik rôznych fondov, do ktorých by prúdili príjmy z prírodných zdrojov.

Príkladom krajín, ktoré dokázali odvrátiť holandskú chorobu sú napríklad Nórsko, Botswana či Indonézia. V Nórsku bol zriadený verejný penzijný fond (Norway's Government Pension Fund Global, NGPF), do ktorého prúdia všetky príjmy štátu z predaja ropy a zemného plynu. NGPF je najväčším suverénnym fondom na svete s objemom aktív 843 mld. USD [6].

V Botswane sa sektor nerastných surovín (najmä diamantov) stal dominantným sektorom v ekonomike. Napriek tomu krajina sa dokázala vysporiadať s danou skutočnosťou a odvrátiť vznik holandskej choroby vďaka opatrnému hospodárskemu vedeniu. Vláda investovala do infraštruktúry, vzdelávania a zdravotníctva, na základe čoho dokázala odvrátiť negatívne ekonomické dôsledky a úspešne sa vyhla kontroverznej ceste susedných štátov, ktoré premrhali svoje prírodné zdroje. Botswana sa stala jednou z najrýchlejšie rastúcich ekonomík sveta [2].

Rent-seeking model (vyhľadávanie renty) zdôrazňuje úlohu mocenských skupín a inštitucionálneho rámca. Ide o to, že zvýšené výnosy zo sektora prírodných zdrojov sú výhodné pre mocenské skupiny, ktoré profitujú z privlastnenia príjmov prostredníctvom vládnych transferov. Tieto sú často plytvané bez akéhokoľvek pozitívneho efektu na vytváranie nového bohatstva alebo ekonomický rast, čo vedie k zníženiu blahobytu obyvateľstva.

Podobne inštitucionálny model poukazuje na riziko zlyhania rozvoja inštitúcií potrebných pre dosiahnutie dlhodobého ekonomického rozvoja [4]. V prípade nízkej inštitucionálnej kvality sú prírodné zdroje prekliatím. Ide o to, že časť podnikateľov sú rent-seeking („chamtivci“), ktorí sa situáciu snažia využiť vo svoj prospech. Hojnosť prírodných zdrojov tak znižuje národný dôchodok [3]. Naopak, inštitucionálna kvalita dokáže znížiť, resp. úplne eliminovať negatívne dôsledky zdrojového prekliatia. Príkladom je už spomínané Nórsko, kde vládne úspory plynúce z príjmov ropy a zemného plynu sa využívajú na realizovanie investičných aktivít a na financovanie rastúcich

verejných penzijných výdavkov, čo prispieva k medzigeneračnej spravodlivosti, keď umožňujú súčasným aj budúcim generáciám ťažiť z ropných príjmov. NGPF pravidelne informuje o svojich zámeroch a nepovolí investície do zbrojárskoho priemyslu. Zároveň zahŕňa kritériá ochrany životného prostredia, podnikateľskej etiky, rodovej rovnosti, celkovej nediskriminácie a zamestnaneckých práv [6]. Podľa P. Staněka kľúčovou otázkou je použitie príjmov z exportu prírodných zdrojov. Rozvoj suverénnych fondov sa ukázal ako rozhodujúci vo vývoji krajín, ale i finančného sektora. Značná časť investícií čínskych firiem do infraštruktúrnych projektov (vrátane projektov v EÚ týkajúcich sa energetickej, dopravnej a informačnej infraštruktúry) je financovaná zo zdrojov suverénnych fondov [5] a tieto sú naplňané najmä z príjmov z predaja ropy a zemného plynu (Nórsko, Ruská federácia, Saudská Arábia, Kuvajt, Bahrajn). Chaotická politika, neuvážené investovanie a plytvanie vedú k ekonomickému kolapsu (Nigéria, Venezuela). Naopak, rozumné investovanie (Nórsko, Botswana) prispieva k zvyšovaniu blahobytu obyvateľstva.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že kľúčovou otázkou (ne)preklatia prírodných zdrojov je štruktúra a diverzifikácia ekonomiky a kvalita inštitucionálneho prostredia, determinujúca použitie príjmov z exportu nerastného bohatstva.

Literatúra

1. AKINWALE, Y. O. (2012): Empirical Analysis of Resource Curse in Nigeria. In: International Journal of Economics and Management Sciences. ISSN 2162-6359, 2012, roč. 1, č. 6, s. 19-25.
2. HLAVOVÁ, N. (2014): Nerastné suroviny v Nigérii a Botswane. In: International Relations 2014: Contemporary Issues of World Economics and Politics [elektronický zdroj]: 15th International Scientific Conference: Smolenice Castle, 4th – 5th December 2014. Bratislava: Publishing house EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3980-7, s. 242-255 CD-ROM.
3. CHMELOVÁ, M. (2018): Úloha ropného a plynárenského sektora v ekonomickom rozvoji v krajinách vyvážajúcich ropu a zemný plyn: teoretické skúmanie a empirické analýzy: dizertačná práca. Bratislava: EÚ SAV, 2018. 129 s.

4. OBADI, S. M. (2013): Negatívny vplyv ropy na ekonomiky rozvojových krajín na príklade Stredného východu a severnej Afriky. Bratislava: Ekonóm, 2013. ISBN 978-80-225-3810-0.
5. OBADI, S. M. et al. (2015): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. Bratislava: EÚ SAV, 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.
6. PAUHOFOVÁ, I. (2014): Suverénne fondy vo svete. Košice: EU TU v Košiciach, 2014. ISBN 978-80-553-1855-4.

POLITIKA HOSPODÁRSKEJ SÚŤAŽE V EURÓPSKEJ ÚNII⁷

Eleonóra Matoušková
Ekonomická univerzita v Bratislave,
Bratislava, Slovenská republika
eleonora.matouskova@euba.sk

Jedným zo základných cieľov Európskej únie je podpora a rozvoj hospodárskeho života v spoločenstve. Tento cieľ Únia dosahuje pomocou vytvorenia spoločného trhu a hospodárskej a menovej únie. Základným predpokladom existencie a fungovania vnútorného trhu, ako ktoréhokoľvek iného, je efektívna hospodárska súťaž, ktorá patrí medzi základné hodnoty chránené právom EÚ. Pojem súťažné právo môžeme definovať ako súhrn právnych noriem, ktoré regulujú procesy hospodárskej súťaže z rôznych hľadísk, upravujú hospodársku súťaž medzi subjektmi, ktoré na trhu pôsobia a navzájom vstupujú do súťažných vzťahov. Medzi hlavné ciele tohto právneho odvetvia zaradujeme blaho spotrebiteľov, ochrana konkurentov (subjektov súťažiacich v rámci trhu), efektívnosť a integrácia a ochrana vnútorného trhu EÚ. Predmetom súťažného práva je ochrana hospodárskej súťaže pred jej narušaním. Samotné narušenie môže spočívať v konaní spotrebiteľov alebo aj v aktivitách verejných inštitúcií či štátu. Na základe toho vieme súťažné právo rozdeliť do štyroch oblastí a to nasledovne: oblasť dohôd obmedzujúcich súťaž,

---

⁷ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0246/16 – Efektívnosť fiškálnej a monetárnej politiky v priebehu ekonomického cyklu.

oblasť zneužívania dominantného postavenia, kontrola koncentrácií a kontrola štátnej pomoci.

Základná právna úprava európskeho súťažného práva je zakotvená v Zmluve o fungovaní EÚ (ďalej len ZFEÚ), konkrétne v Hlave VII s názvom Spoločné pravidlá pre hospodársku súťaž, zdaňovanie a aproximáciu práva. V 1. oddiele (v článkoch 101 a 102) sú ustanovené pravidlá vzťahujúce sa na podniky (zákaz dohôd obmedzujúcich hospodársku súťaž a výnimky z neho, zákaz zneužívania dominantného postavenia), zatiaľ čo 2. oddiel rieši problematiku poskytovania pomoci štátmi.

Dohody obmedzujúce súťaž.

Základnú úpravu tohto nedovoleného konania konkurentov nachádzame v článku 101 ZFEÚ. Ide o rôzne dohody, zosúladené postupy alebo rozhodnutia združení podnikov, ktorých cieľom alebo následkom je obmedzenie, ohrozenie, vylúčovanie alebo skresľovanie hospodárskej súťaže. V odseku 1 je definované ako nezlučiteľné s vnútorným trhom najmä také konanie, ktoré:

a) priamo alebo nepriamo určuje nákupné alebo predajné ceny alebo iné obchodné podmienky;

b) obmedzuje alebo kontroluje výrobu, odbyt, technický rozvoj alebo investície;

c) rozdeľuje trhy alebo zdroje zásobovania;

d) uplatňuje nerovnaké podmienky pri rovnakých plneniach voči ostatným obchodným partnerom, čím ich v hospodárskej súťaži znevýhodňuje;

e) podmieňuje uzatváranie zmlúv s ostatnými zmluvnými stranami prijatím dodatočných záväzkov, ktoré svojou povahou alebo podľa obchodných zvyklostí nesúvisia s predmetom týchto zmlúv.

Tento zákaz nie je absolútny a existujú určité výnimky, na ktoré sa neuplatnia ustanovenia odseku 1, nájdeme ich v odseku 3 a ide o:

- dohody alebo kategórie dohôd medzi podnikmi,
- rozhodnutia alebo kategórie rozhodnutí združení podnikov,
- zosúladené postupy alebo kategórie zosúladených postupov,

ktoré prispievajú k zlepšeniu výroby alebo distribúcie tovaru, k podpore technického alebo hospodárskeho pokroku, pričom umožňujú spotrebiteľom primeraný podiel na výhodách z toho vyplývajúcich, a ktoré:

a) neukladajú príslušným podnikom obmedzenia, ktoré nie sú nevyhnutné pre dosiahnutie týchto cieľov a

b) neumožňujú týmto podnikom vylúčiť hospodársku súťaž vo vzťahu k podstatnej časti daných výrobkov.

V súvislosti s tým, či dohoda, rozhodnutie alebo zosúladený postup patrí medzi zakázané konanie súťažiteľov alebo je výnimkou, musíme brať ohľad na to, aký dosah má takéto správanie na súťaž. Európsky súdny dvor zaujal stanovisko, že ak vplyv dohody na vnútorný trh EÚ nie je citeľný, ustanovenia článku 101 ods. 1 ZFEÚ sa nebudú aplikovať. Kvantifikácia trhového podielu, pri ktorom protisúťažné dohody nie sú schopné obmedziť súťaž, je podľa Európskej komisie nasledovný: celkový trhový podiel obidvoch strán dohody nepresiahne 10% na ktoromkoľvek relevantnom trhu alebo podiel jednotlivých súťažiteľov na takomto trhu neprevýši 15%.

Zneužívanie dominantného postavenia na trhu

Druhá oblasť súťažného práva je upravená v článku 102 ZFEÚ. Samotná existencia dominantného postavenia nie je zakázaná, avšak podnikateľ v tejto pozícii je povinný dodržiavať určité pravidlá a konať tak, aby nedošlo k zneužitiu tohto postavenia na trhu, ktoré môže byť na základe zákona postihnuté. Zneužitím dominantného postavenia článok 102 ZFEÚ rozumie konanie, ktoré zahŕňa najmä:

a) priame alebo nepriame vynucovanie neprímeraných nákupných alebo predajných cien alebo iných obchodných podmienok;

b) obmedzovanie výroby, odbytu alebo technického rozvoja na úkor spotrebiteľov;

c) uplatňovanie nerovnakých podmienok voči obchodným partnerom pri rovnakých plneniach, čím ich v hospodárskej súťaži znevýhodňujú;

d) podmieňovanie uzatvárania zmlúv prijatím dodatočných záväzkov, ktoré svojou povahou alebo podľa obchodných zvyklostí nesúvisia s predmetom týchto zmlúv.

Tento zákaz je oproti predošlému absolútny a neexistujú tu žiadne výnimky. Cieľom je prehĺbiť konkurenčné prostredie v Európskej únii.

Literatúra

1. C 202/47:2016: Zmluva o fungovaní Európskej únie.

2. Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M. 2012. Európske právo. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

3. Kittová, Z. a kol. 2016. Európske a medzinárodné obchodné právo. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-4290-6.

LOGISTYKA W SPORCIE NA PRZYKŁADZIE ŻUŹŁA

Tadeusz Pokusa

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu,

Opole, Polska

t.pokusa@poczta.wszia.opole.pl

Przygotowania wielkich imprez sportowych, które oprócz wielkich emocji kibiców, stresu zawodników są także wielkim przedsięwzięciem logistycznym. Logistyka w sporcie to bardzo obszerne pojęcie. Nie wszyscy zdają sobie sprawę jak niezmiernie szeroki zakres działań obejmuje obsługa takich wydarzeń jak igrzyska olimpijskie, mistrzostwa świata, Europy czy mistrzostwa danego kraju w różnych dyscyplinach sportu. To zagadnienia związane z organizacją samych zawodów z punktu widzenia sportowca, czyli transport oraz wyżywienie zawodników czy zapewnienie im sprzętu, odżywek i medykamentów na czas. Nie można też zapomnieć o tym, że częścią składową spektaklu sportowego są kibice. Pojawiają się zatem kolejne obszary, gdzie dla zapewnienia odpowiedniej jakości wydarzenia niezbędna jest sprawna logistyka. Zarządzanie biletami i akredytacjami, konstrukcja i demontaż trybun na stadionach, organizacja stref kibicowania, specjalne kampanie promocyjne, organizacja imprez towarzyszących to tylko niektóre aspekty z tym związane. Wreszcie warto wspomnieć o obsłudze logistycznej mediów, co jest w istocie nie lada wyzwaniem. Należy zatem stwierdzić, iż nie ma istotnej imprezy sportowej bez logistyki. Niektórzy twierdzą żartobliwie, że taktyka meczowa, to również logistyka, tyle że w wykonaniu trenera.

Jednym z najważniejszych aspektów dla organizatorów imprez sportowych, powinno być doświadczenie, możliwości i know-how operatorów związane z zarządzaniem projektami logistycznymi. Zapewniają oni kompleksową wiedzę wspartą globalnym doświadczeniem z zakresu logistyki wydarzeń sportowych.

Dedykowani eksperci odpowiedzialni są za planowanie projektów, organizację i koordynację działań, kontrolowanie harmonogramu i określonego budżetu.

Logistyka startów to najważniejsza rzecz jaką żużlowiec musi opanować podpisując kontrakt. Specyfika tej dyscypliny sportu polega na tym, że w sezonie może on startować w kilku ligach jednocześnie. Jednego dnia ściga się z kolegami w tym samym zespole, by nazajutrz rywalizować z nimi o punkty w zupełnie innej drużynie. Zwykle zawodnicy podpisują umowy w lidze polskiej uważanej za najlepszą i najlepiej płatną ligę świata, szwedzkiej i angielskiej. Modna jest również liga szwedzka, angielska, duńska, czy niemiecka.

W Polsce zawody odbywają się w sobotę lub niedzielę. Bardzo rzadko w inne dni, co z reguły powoduje niesprzyjająca aura, z powodu której mecze są przekładane. Dla Szwedów przykładowo zarezerwowane są wtorki. Indywidualne Mistrzostwa Świata, czyli cykl turniejów Grand Prix odbywa się w soboty.

Tydzień zawodnika, który startuje w trzech najbardziej prestiżowych ligach oraz rozgrywkach Grand Prix wygląda następująco:

Niedziela – mecz w Polsce, zwykle w godzinach popołudniowych.
Poniedziałek – przygotowanie sprzętu i wyjazd koło południa na prom do Szwecji. (Jeżeli zawodnik jeździ w klubie na południu kraju, wtedy motocykle przygotowywane są w nocy z niedzieli na poniedziałek by zdążył dojechać na prom w Gdyni lub w Niemczech). Zawodnik startujący w Anglii w poniedziałek rano leci samolotem na Wyspy Brytyjskie. Mechanicy w Polsce jadą na prom do Szwecji, a mechanicy w Anglii odbierają zawodnika z lotniska i jadą na mecz, czasem nawet kilkaset mil. Noc z poniedziałku na wtorek – podróż promem do Szwecji. Jeżeli zawodnik uczestniczył w meczu ligi angielskiej, natychmiast po meczu jedzie do hotelu w pobliżu lotniska zwykle oddalonego o kilka godzin drogi samochodem. Tam śpi jakieś trzy godziny, by porannym lotem zdążyć do Szwecji, gdzie już czeka polska ekipa obsługująca również mecze szwedzkie.
Wtorek – poranna podróż do miejscowości w Szwecji, gdzie odbywa się wieczorny mecz. (Niekiedy trzeba przejechać kilkaset kilometrów i po drodze odebrać z lotniska zawodnika, który w poniedziałkowy wieczór jeździł w lidze angielskiej). Po meczu walka z czasem i jazda samochodem, by nie spóźnić się na prom lub lotnisko. Zależy czy nazajutrz zawodnik startuje w Anglii, czy ma treningi lub krajowe eliminacje turniejów indywidualnych w Polsce. Środa – odbiór z lotniska i analogiczna podróż na mecz jeśli odbywa się spotkanie w

Anglii. Lądowanie w Polsce i jazda czasem przez cały kraj na eliminacje bądź turnieje indywidualne, jeśli rodzimy klub zgłosi zawodnika do takich występów. Przygotowanie motocykli w miejscu zawodów, bądź jeśli jest czas w rodzinnym mieście zawodnika, gdzie posiada swój warsztat. Czwartek – przygotowywanie motocykli. Trening lub turniej w Polsce. Ewentualnie mecz na Wyspach Brytyjskich. Wtedy podróż na lotnisko, z niego na zawody i potem do hotelu. Piątek – mecz w Anglii, bądź trening w kraju i przygotowania do niedzielnego meczu ligowego polskiej ekstraklasy. Jeżeli zawodnik startuje w cyklu Grand Prix ma obowiązek stawić się tego dnia na oficjalnym treningu w jednym z krajów, w którym rozgrywana jest aktualna runda mistrzostw Świata. Sobota – mecz w Anglii lub trening w kraju i przygotowania do niedzielnego meczu ligowego polskiej ekstraklasy, bądź też występ w jednej z rund Grand Prix. Po meczu lub turnieju za granicą podróż na lotnisko i powrót do Polski. Niedziela – przylot z Anglii lub z Grand Prix, podróż z lotniska do miejscowości w Polsce, gdzie odbywa się mecz.

Żuźłowcy krajowi z reguły swoją główną bazę warsztatową sytuują w miejscu zamieszkania, bądź w klubie, w którym występują w Polsce. Ekipa mechaników pracujących przy obsłudze polskiej ligi jeździ również na wtorkowe zawody ligi szwedzkiej i pracuje przy wszelkich turniejach w Polsce. W Anglii zawodnik posiada drugą grupę mechaników, którzy przygotowują sprzęt tylko na mecze ligi brytyjskiej. Wszystko dlatego, że Elite League jest bardzo rozbudowana i odjeżdża się w niej niemal dwa razy więcej spotkań niż w Polsce, czy Szwecji. Cała obsługa sezonu spotyka się na zawodach Grand Prix o mistrzostwo świata. Ligi polska i szwedzka jeżdżą regularnie co tydzień. Polska w niedziele, a Szwecja we wtorki. Z tym, że w Polsce rozgrywki trwają od kwietnia, a w Szwecji od maja do października. Najwcześniej, bo już w marcu stratuje liga angielska. Sezon żuźlowy wymaga więc od zawodnika przygotowania dwóch lub trzech kompletów motocykli, z których najlepsze startują w zawodach o mistrzostwo świata, a pozostałe w poszczególnych ligach. Warto dodać, że podczas podróży z meczu na mecz i z kraju do kraju żuźlowiec oprócz bagażu podręcznego często zabiera ze sobą silnik od motocykla, który waży około trzydziestu kilogramów. Opłata za nadbagaż na lotnisku wydaje się błahostką w porównaniu z dźwiganiem serca motocykla w specjalnie skonstruowanych skrzyniach. Stres, ciągle zmęczenie startami i podróżami dopełniają obrazu żuźlowego tułacza.

Do podróży oraz przewożenia sprzętu i motocykli służą specjalnie przerabiane busy. Można w nich spać, jeść, oglądać telewizję, czy grać na konsoli. Cały czas będąc oczywiście w drodze na kolejny mecz. To taka mała, żuźlowa namiastka domu. Niektórzy zawodnicy decydują się na przerabianie dużych autobusów, w których mieści się nawet mini warsztat. Rocznie żuźlowcy pokonują środkami komunikacji dziesiątki tysięcy kilometrów. Kariera zawodnicza w tym sporcie trwa mniej więcej od piętnastego do czterdziestego roku życia. Mimo logistycznych przeciwności, konieczności dużych nakładów finansowych i wreszcie zagrożenia utraty zdrowia i życia, gladiatorów na walizkach nie ubywa. Adrenalina, zapach metanolu i smak zwycięstwa wynagradza wszelkie przeciwności. I tak rok po roku, od marca do października.

POTRZEBA UTWORZENIA PIRAMIDY WSKAŹNIKÓW PROCESÓW LUDNOŚCIOWYCH

Władysław Wornalkiewicz

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu,

Opole, Polska

wlodek2004@op.pl

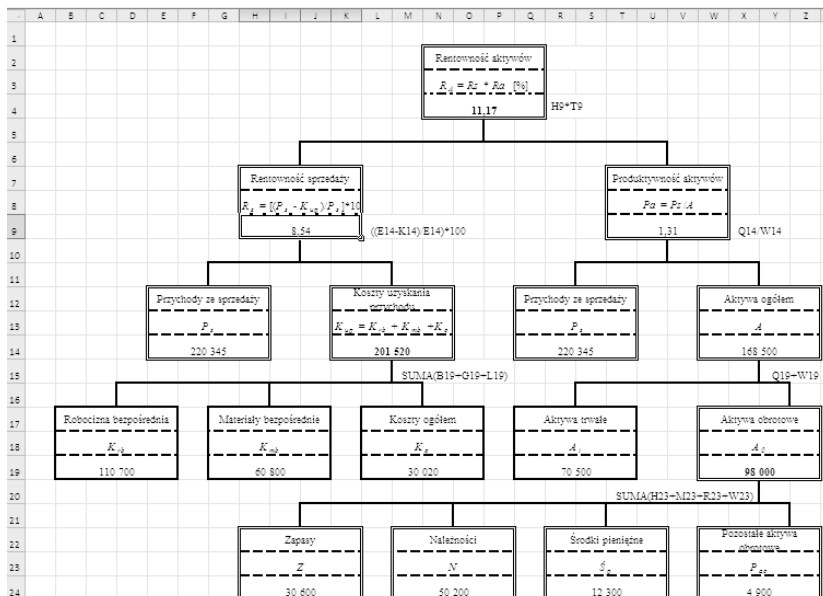
W Polsce, w wielu jej regionach, wystąpiły negatywne tendencje w zakresie ruchu naturalnego oraz przemiany w strukturze demograficznej kraju⁸. Obserwowane procesy demograficzne charakteryzują się spadkiem liczby urodzeń oraz zawieranych małżeństw. Niniejsze opracowanie nie ma na celu wskazanie prognozy ludności na przyszłe lata, lecz autor chciał by, aby zachęcił do zebrania w formie piramidy *Du Ponta* wskaźników procesów ludnościowych. W wersji klasycznej piramida ta, zwana również analizą lub modelem, umożliwia w sposób syntetyczny przeprowadzenie oceny zyskowności przedsiębiorstwa przy pomocy wybranych danych finansowych pochodzących z rachunku zysków i strat⁹. Przykładem w tym zakresie jest piramidalna analiza

---

⁸ *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Studia i analizy statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Analiza_Du_Ponta, dostęp: 4. 07. 2018.

rentowności kapitału własnego¹⁰. Polega ona na rozłożeniu wskaźnika zwrotu z kapitału własnego (ROE) celem poznania wzajemnego oddziaływania, czyli współzależności przyczynowo-skutkowych, występujących pomiędzy elementami struktury składającej się na ten wskaźnik (zob. rycina 1).

Ryc. 1. Piramida wskaźników z pokazaniem komórek danych i formuł Excela

Źródło: Duczmal W., *Wspomaganie komputerowe rachunkowości zarządczej*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 2016, ryc. 2.4.1.

W demografii występuje też potrzeba sumowania (bilansowania) wartości cech statystycznych i uzyskiwania szeregu wskaźników syntetycznych obrazujących obecne jak i przewidywane zjawisko, stąd też podejście do skorzystania z pomysłu Du Ponta jest uzasadnione. Przy pomocy różnego rodzaju wskaźników monitorowana jest skuteczność realizacji strategicznych celów rozwojowych. Spośród wskaźników demograficznych, które można przez analogię do ryciny 1. przedstawić także w formie piramidy Du Ponta, w

¹⁰ Żwirbla A., *Rozwój metod ilościowych analizy ekonomicznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, rys. 2, 3.

opracowaniu *Prognoza ludności na lata 2014-2050* występują¹¹: współczynnik dzietności, przeciętny wiek trwania życia mężczyzn oraz kobiet, saldo migracji, wskaźnik zatrudnienia emigrantów. Występujące w statystyce *metadane* mogą posłużyć do tworzenia piramidy Du Ponta¹².

Skonstruowanie wielopoziomowej piramidy wskaźników dla określonego obszaru wymaga wyodrębnienia danych źródłowych oraz wynikowych obliczanych na ich podstawie. Obarczone jest jednak dużymi trudnościami, ze względu na specyficzne gromadzenie i grupowanie danych przez GUS. Z tego względu w celu przybliżenia „*metadanych*” skorzystano z opisu zawartego w *Bazie Demografia* dostępnego w Internecie poprzez menu: *Baza Demografia/Metadane/Methodologia*/. W ramach tej zakładki występują trzy obszary: *Stan i struktura ludności*, *Ruch naturalny ludności*, *Migracja ludności*¹³.

Wywołanie określonego obszaru powoduje wygenerowanie odpowiedniego pliku „*wordowego*”, co pozwala na wyodrębnienie danych źródłowych i wynikowych. Opracowanie hierarchicznego układania się danych źródłowych, zagregowanych, obliczonych współczynników jest bardzo pracochłonne i wymaga ustosunkowania się do prawie corocznie zmienianych zasad gromadzenia i prezentacji tabelarycznej wartości danych poszczególnych cech statystycznych. Niemniej jednak wstępnie dla zainicjowania piramidy Du Ponta w trzech wcześniej wymienionych obszarach można skorzystać z wcześniej zgromadzonych danych z *Bazy Demografia*.

Obecnie stosowane przekroje statystyk w wymienionych wcześniej trzech obszarach nie są dostosowane do mobilnego zasilania wymarzonej przez autora hierarchicznej piramidy Du Ponta. Biorąc pod uwagę współczesne możliwości komunikacji informacyjnej, „*robot programistyczny*” jakim może być w przyszłości struktura wielopoziomowa piramidy, automatycznie może generować na bieżąco poszczególne współczynniki z zakresu monitorowania procesami ludnościowymi. Jej kopie powinny służyć do wielowariantowego *symulowania prognoz* współczynników na najbliższe lata. Dlatego warto podjąć prace dla skonstruowania chociażby zaczynu tak pomyślanej piramidy współczynników.

---

¹¹ *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Studia i analizy statystyczne, op.cit., s. 26.

¹² Ta część opracowania bazuje na: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>, dostęp: 4. 07. 2018.

¹³ *Ibidem*.

W ramach *Baza Demografia* występuje zakładka generowania raportów o nazwie „*Platforma Analityczna SWAiD*”. Możemy skorzystać z opcji: *Podstawowe wskaźniki i współczynniki demograficzne z zakresu ruchu naturalnego ludności (małżeństwa, rozwody, separacje, urodzenia, zgony, przyrost naturalny)*¹⁴. Otrzymany raport pozwala nam na rozgraniczenie danych źródłowych i wynikowych niezbędne w budowaniu piramidy współczynników¹⁵.

Przedstawiono ogólną ideę utworzenia „*Robota programistycznego*”, którym na początek mogła by być omawiana piramida w zakresie corocznego generowania współczynników z trzech obszarów: *Stan i struktura ludności, Ruch naturalny ludności, Migracja ludności*. Założone jest automatyczne, bez pośrednictwa GUS-u, zasilanie bazy danych źródłowych do kreowanej piramidy Du Ponta z bezpośrednich systemów informatycznych jednostek organizacyjnych zobowiązanych do przekazywania danych statystycznych.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Людмила В. Білозор

Київський кооперативний інститут бізнесу і права,

м. Київ, Україна

belozorluda@ukr.net

На сучасному етапі ринкових перетворень дедалі більшої актуальності набуває необхідність формування системи регулювання туристичної діяльності в галузі сільського зеленого туризму. Державне регулювання сільського зеленого туризму впливає на ефективність його розвитку, так як підтримка сільського зеленого туризму на макrorівні надає нових можливостей не тільки для цієї туристичної галузі, але й для економіки країни загалом. Результативність державного регулювання залежить, насамперед, від дієвості державного управління, в основу якого покладено

¹⁴ http://swaid.stat.gov.pl/Demografia_dashboards/Raporty_predefiniowane/RAP_DBD_DEM_4.aspx, dostęp: 4. 07. 2018.

¹⁵ Rozwinięcie tematu znajduje się w pełnej wersji artykułu.

чіткий розподіл повноважень і відповідальності між органами влади й управління.

Державне регулювання сільського зеленого туризму – це цілеспрямований вплив з боку держави та її органів, яким державою делеговані відповідні повноваження щодо формування і підтримки туристсько-рекреаційного середовища, регулювання обсягів і напрямів туристичних потоків, створення туристичної інфраструктури, охорони рекреаційних ресурсів і заповідних територій, організації відпочинку та вільного часу населення країни, підготовки кадрів для рекреаційно-туристичних комплексів. Отже, це складний процес, який включає в себе розробку державної політики регулювання розвитку сільського зеленого туризму, обґрунтування її мети, основних завдань, напрямків, вибору інструментів і методів її здійснення.

Головною метою державного регулювання сільського зеленого туризму визначено формування його інвестиційної привабливості через створення сприятливих умов для підвищення рівня зацікавленості територіальної громади в наданні агротуристичних послуг. Досягнення цієї мети забезпечується поєднанням зусиль центральних й регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Реалізація державної політики у сфері сільського зеленого туризму здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в цьому виді діяльності; направлення бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку, популяризацію і рекламу сільського зеленого туризму в Україні та за її межами; нормативного регулювання відносин у даній сфері; делегування повноважень щодо проведення категоризації об'єктів сільського зеленого туризму об'єднанням сільських господарів; організації та ведення статистичного обліку і звітності цього виду діяльності; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства; сприяння в ініціюванні, розробці та реалізації міжнародних програм, а також програм, що реалізуються за рахунок зовнішніх інвестицій, грантів тощо у даній сфері; надання всебічної допомоги в створенні належної інфраструктури.

Державне регулювання сфери сільського зеленого туризму реалізується шляхом економічного, правового та адміністративного впливу через

законодавчі та нормативні акти; державні та міждержавні стандарти; ліцензування окремих видів діяльності; державні норми та нормативи, орієнтовані на світовий ринок; державні програми та плани; фінансово-податкове, грошово-кредитне, тарифне регулювання; інвестиційну, антимонопольну, соціальну, екологічну політику [1, с. 72].

Основними актами нормативно-правового регулювання, які підтверджують законність провадження сільського зеленого туризму в Україні, як галузі туристичного бізнесу, є:

- Закон України «Про туризм» від 18. 11. 2003 р. № 1282-IV;
- Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15. 05. 2003 р. № 742;
- постанова Кабінету Міністрів України «Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 15. 03. 2006 р. № 297;
- проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» від 16. 11. 2004 р.;
- проект Закону України «Про сільський аграрний туризм» від 29. 04. 2010 р.

На основі аналізу законодавства України щодо сільського зеленого туризму нами визначено, що основними напрямками державної політики, які сприятимуть подальшому ефективному розвитку цієї сфери є такі [2]: удосконалення правових засад регулювання відносин у цій галузі діяльності; визначення сільського зеленого туризму важливою ланкою туристичної індустрії України, заохочення національних та іноземних інвестицій у цю сферу та створення нових робочих місць; розвиток в'їзного та внутрішнього сільського зеленого туризму, сприяння перетворенню його у високорентабельну та конкурентоспроможну ланку туристичної індустрії; створення належних умов для розвитку сільського зеленого туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності у цій сфері шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання; всебічне заохочення громадян України до участі в розвитку сфери сільського зеленого туризму як високорентабельної ланки туристичної індустрії та додаткового джерела поповнення особистих доходів громадян, місцевого і державного бюджетів; врахування попиту споживачів на окремі види

послуг сільського зеленого туризму при розробці та затвердженні загальнодержавної та місцевої програм розвитку регіонів.

Література:

1. Горішевський П. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: підручник / П. В. Горішевський, В. П. Васильєв, Ю. В. Зінько. – І.-Франківськ: Місто-Н, 2008. – 158 с.
2. Лужанська Т. Ю., Махлинець С. С., Тебляшкіна Л. І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: Навчальний посібник / За редакцією д.г.н., професора Волошина І. М. – К.: Кондор, 2008. – 385 с.

**БІЗНЕС-МОДЕЛІ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ТА ФОРМУВАННЮ СТРУКТУРИ**

*Наталія В. Гавриленко, Олена В. Грищенко, Наталя О. Козицька
Первомайська філія Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Первомайськ, Україна
nata_antonova_76@mail.ua; vgik1971@yandex.ua; kozitskaya_na@ukr.net*

Зупинимося на напрямках використання і аналітичному потенціалі такого інструменту, як бізнес-модель. Перш за все, відзначимо, що бізнес-модель є результатом творчої діяльності суб'єкта, підприємця, що відображає в ній свої уявлення про можливості та засоби отримання прибутку. При грамотному підході суб'єкт враховує багато факторів: кон'юнктуру ринку, особливості економічної, фінансової, соціальної політики держави, технологічні, структурні особливості галузі, об'ємні тимчасові характеристики власних цілей, результати наукових досліджень, досвід діяльності інших підприємств.

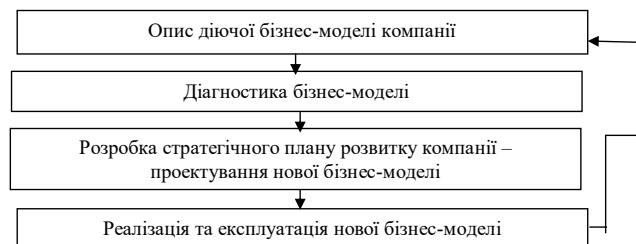
Сформований вихідний варіант бізнес-моделі містить інформацію про такі елементи, як:

- сегмент ринку з оцінками попиту на вироблені компанією цінності,
- логічну послідовність ланцюжка створення цінності,
- ринки факторів виробництва і ринки товарів / послуг,

- структуру витрат і потенційного прибутку,
- виробничі і логістичні заходи від закупівлі сировини до створення і доставки цінності споживачам.

Як складову частину бізнес-моделі можна розглядати інформацію про стан суб'єкта економічної діяльності щодо постачальників ресурсів і конкурентів.

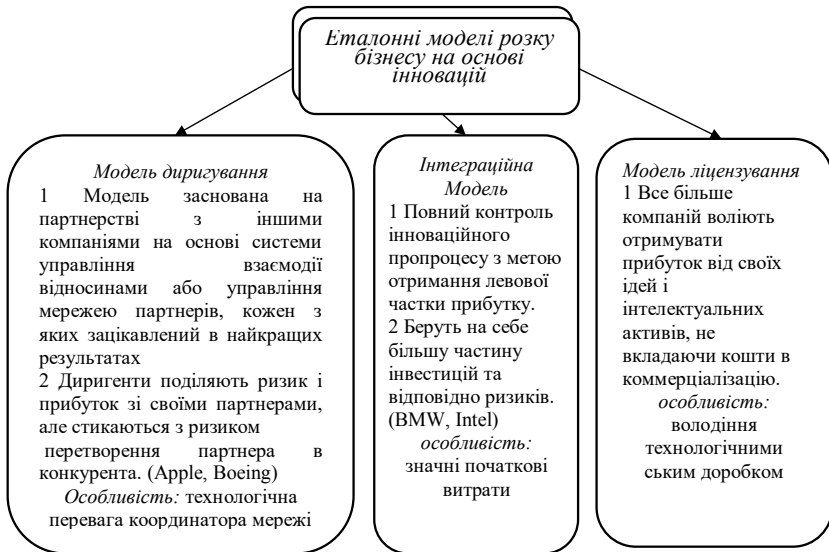
Розвиток бізнесу йде в діалектичному взаємозв'язку з розвитком його наукового супроводу. Як було відзначено, бізнес-моделі стали об'єктом дослідження і проектування. Одним з результатів подібних розробок стали варіанти моделей, які можна назвати еталонними. Переслідуючи мету розвитку, компанія неминує змінює як окремі функціональні частини своєї бізнес-моделі, так і, можливо, модель в цілому. Нова, змінена модель може мати істотні відмінності від вихідної, бути потенційно більш ефективною. Це дає підставу на певному інтервалі часу характеризувати її як інноваційну бізнес-модель. На рис. 1 представлена загальна схема процесу заміни діючої бізнес-моделі інноваційною моделлю. На рис. 2 наведена типологія еталонних моделей. Такі моделі були запропоновані як типові структурно-функціональні моделі для характерних підходів до перетворення бізнесу на основі інновацій.

Рис. 1. Бізнес-модель в системі управління компанією

«Візуальні» інструменти побудови бізнес-моделі відрізняються більш детальним поданням їх компонента. Для прикладу наведемо ряд відомих в історії менеджменту бізнес-моделей, які у відповідні періоди часу були іннованими і забезпечили конкурентні переваги фірмам, які їх розробили і використовували на практиці. Перша бізнес-модель, яка є однією з основних – бізнес-модель «охоронця магазину»: торговельну точку відкривають там, де є попит на цінність; наступна бізнес-модель, що

з'явилася на початку ХХ ст. – модель «приманки і гака», звана також «модель бритви і лез», так як її творцем вважається виробник аксесуарів для гоління Gillette.

Рис. 2. Типи еталонних моделей розвитку бізнесу на основі інновацій

У пошуках шляхів підвищення операційної ефективності починаючи з 1950-х р інноваційні бізнес-моделі розроблялися компаніями McDonald's, Toyota, а в 1960-х – Wal-Mart і Нypermarket; в 70-е нову бізнес-модель представив Starbucks. З 1970 по 1990 р широкий розвиток інформаційних технологій сприяло появі інноваційних бізнес-моделей, розроблених такими ІТ-фірмами, як Microsoft, dot-coms, Intel, Dell-Computer, eBay і Amazon.com. В останні роки найбільш ефективні і оригінальні інноваційні бізнес-моделі створені компаніями ІКЕА, Google, Apple. Всі вищеназвані компанії перевершили своїх конкурентів за рахунок створення бізнес-моделей, що містять нові рішення в функціонуванні основних компонент і опинилися більш прогресивними і ефективними.

ОЦІНКА СТАНУ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ТА ДІЄВОСТІ МОТИВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Сергій В. Дудко, Сергій М. Маклаков, Вікторія О. Кабай
Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький, Україна
sergedudko@ukr.net, sergeymaklakov@ukr.net, vika-kabai@mail.ru

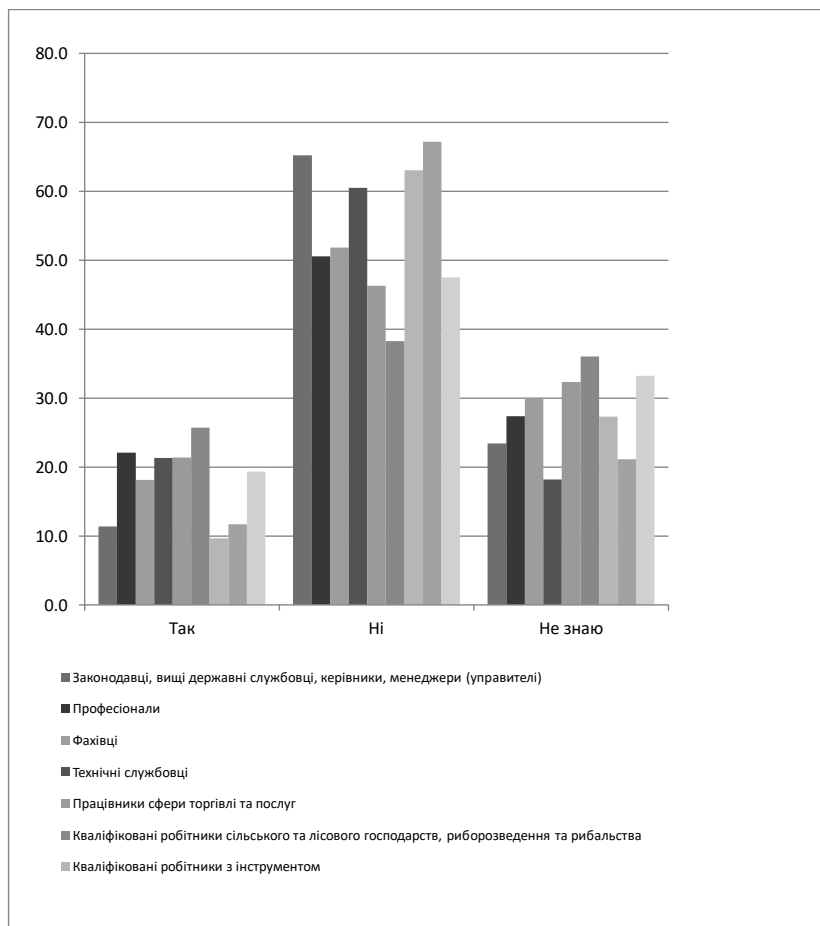
Сучасна практика мотивації персоналу українських підприємств до освітньо-професійного розвитку характеризується суперечностями, які передусім пов'язані з кризою політики доходів, неадекватністю стимулів і трудових зусиль, недосконалістю соціальної політики.

Слабкість та неефективність мотиваційних механізмів у сфері праці негативно позначається на якості підготовки фахівців в освітніх закладах, призводить до згорання професійної підготовки на підприємствах, обмежує можливості інвестування у саморозвиток. Наведені нижче результати досліджень підтверджують накопичення гострих проблем в освіті та професійній підготовці, виявляють нагальну потребу перегляду мотиваційних механізмів у сфері праці для активізації освітньо-професійного розвитку фахівців та підвищенню їх конкурентоспроможності.

Результати обстеження “Перехід молоді від навчання до стабільної роботи”, проведеного у 2015 році Українським центром соціальних реформ, Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Центром соціального моніторингу, за сприяння Міжнародної організації праці, The Mastercard Foundation, “Work4Youth” свідчать, що переважна більшість молодих людей не відчуває, що кваліфікація, професійна підготовка, набута освіта є достатньою. Попри критичні оцінки роботодавців щодо якості підготовки випускників навчальними закладами кожен 5-й молодий працівник впевнений у надто високій власній кваліфікації. Серед молодих працівників віком 20-24 років тільки 46,5% бачать прогалини у своїх знаннях і навичках, серед молоді 25-29 років такої думки дотримується 38,0%. Молодь масово не усвідомлює потребу навчатись постійно упродовж життя, це характерно для різних категорій працівників. Показово, що наміри продовжувати

освітню або професійну підготовку висловлюють лише 20% представників працюючої молоді, причому серед законодавців, вищих державних службовців, менеджерів вищої ланки така частка є удвічі меншою. (рис. 1).

Рис. 1. Відповіді респондентів на запитання «Чи плануєте Ви продовжити освіту / професійну підготовку у майбутньому?»

Джерело: Результати обстеження “Перехід молоді від навчання до стабільної роботи”, проведеного у 2015 році Українським центром соціальних реформ, Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Центром соціального моніторингу, за сприяння Міжнародної організації праці.

Результати національних щорічних моніторингових опитувань «Українське суспільство 1992-2016 рр. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг», проведених Інститутом соціології НАН України, свідчать про факт згорання професійної підготовки на більшості підприємств в межах різних видах діяльності. Від 60 до 90% опитаних на підприємствах сільського господарства, промисловості, будівництва, оптової та роздрібною торгівлі засвідчили, що вони не проходили професійно-кваліфікаційну підготовку у межах нинішньої трудової діяльності за останні 12 місяців. Це явище можна оцінити як катастрофу професійного розвитку в Україні, адже в розвинених країнах давно взятий цільовий орієнтир на безперервне навчання, що розглядається важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності підприємств і персоналу.

На запитання «Чи відповідає характер Вашої теперішньої роботи Вашому професійно-освітньому рівню» 24,8% опитаних у 2016 році відповіли «Ні» (у 2010 році частка таких відповідей в межах зазначеного моніторингу була значно нижчою – 16,4%). Рівнем освіти задоволені лише 42,3% респондентів. Необхідність підвищення освітнього рівня визнають понад 70% опитаних працівників у 2016 році, проте це не відповідає реальним намірам більшості роботодавців, які, як правило, економлять на інвестуванні у професійний розвиток, обмежують відповідне заохочення персоналу до професійного зростання.

Отже, узагальнення результатів соціальних моніторингів говорить про глибоку кризу професійного розвитку і потребу негайних заходів з боку соціальних партнерів для подолання негативних явищ, що загрожують деградацією професійного розвитку, відставанням за рівнем конкурентоспроможності, деінтелектуалізацією суспільства.

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Ірина С. Зверук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

irina.zveruk99@gmail.com

У сучасному світі помітно зростає роль громадянського суспільства, як суб'єкта, що здатний вибудувати якісні діалогові відносини між представниками держави та громадськими об'єднаннями. Проблема громадянського суспільства займає виняткове місце у сфері політико-юридичної думки.

Поняття «громадянського суспільства» сягає своїм корінням до античної філософії. Стародавні греки не могли мислити себе поза поліса. Грецький поліс – «місто-держава», форма організації якого була заснована на общинних відносинах [1]. Особливість поліса полягала в тому, що власність на землю мав весь громадянський колектив. Відповідно член такого колективу також мав право на власну земельну ділянку, і тому був повноправним громадянином поліса. Бути членом полісу (polis) – означало бути громадянином. Вони ототожнювали поняття громадянського суспільства з поняттям держави. У полісі джерелом правових норм був сам народ, а вищим законодавчим органом – народні збори.

Проблематику побудови громадянського суспільства в своїх роботах розглядав Платон, який намагався описати свою «ідеальну» державу. Вона виникає через природної потреби людей до об'єднання з метою полегшення умов свого існування, в ній були б відсутні чвари через майнові питання. Така держава повинна була відповідати будові душі. Згідно філософа, душа має три частини: розумна з головною чеснотою мудрістю, чутлива з головною чеснотою мужністю, а чеснота чуттєвої частини душі – стриманість (Sophrosyne) [2, с. 246]. Правильна діяльність всіх трьох частин душі утворює справедливість, яка виникає з їх гармонії. Гармонійне поєднання цих основних частин утворює благо держави, мета якої – робити громадян хорошими людьми. Загалом Платон пропагує помірність і середній достаток і засуджує як надмірне багатство, так і

крайню бідність. Його учень Аристотель наголошував на тому, що держава створюється для того, щоб жити щасливо [3, с. 460]. Це розумний пристрій суспільного життя.

Ідея громадянського суспільства мала своє продовження та вдосконалення також у Новому часі. Саме поняття зазнало певних змін та породило кілька нових концепцій в західній суспільно-політичній думці, зокрема концепції філософів Т. Гоббса і Дж. Локка. Спільним для них було те, що це поняття означало відображення історичного розвитку людського суспільства, переходу людини від природного до цивілізованого існування.

У своїх роботах англійський філософ-матеріаліст Томас Гоббс докладно описав концепцію громадянського суспільства. Воно має свій початок при переході від природного стану первозданих, неприборканих пристрастей, загальної ворожнечі та страху до впорядкованого культурного суспільства, громадяни якого дисципліновані владою держави [4]. Громадянин – вільна, активна особистість, але його свобода не повинна бути на шкоду свободі інших. Тому він наголошував, що громадянське суспільство – це союз індивідуальностей, колектив, в якому всі його члени знаходять вищі людські якості. Держава превалює над громадянським суспільством [5, с. 289].

В теорії Дж. Локка громадянське суспільство представляє природну форму інтеграції людей, а отже передує державі. Відповідно держава є більш пізнім соціальним конструктом, що спирається на систему права. На думку Дж. Локка, саме поява власності стало причиною виникнення держави як інституту політичної влади: «головною і основною метою людей, які об'єднуються в державу і підкоряють себе владі уряду, є збереження своєї власності, чому в природному стані бракує багато чого» [6, с. 317].

Розвивав це поняття також німецький філософ Г. Гегель і вважав класичним прикладом такого об'єднання буржуазне громадянське суспільство. Воно являє собою об'єднання індивідів «на основі їх потреб і через правовий устрій як засіб забезпечення безпеки осіб і власності» [7, с. 345]. Громадянське суспільство повинно захищати свого члена, відстоювати його права, а індивід у свою чергу зобов'язаний дотримуватись встановлених прав. Тому головним елементом у такому суспільстві є людина, а також її роль, функції, становище. Діяльність її

повинна бути спрямована на задоволення своїх потреб, але зробити це зможе лише перебуваючи в колективі. Для вирішення соціальних завдань необхідна держава, яка відрізняється від громадянського суспільства тим, що переслідує не лише тільки благо індивідів, а прагне до здійснення ідеї, через яку вона в разі потреби готова принести в жертву приватні інтереси. Вона не може допускати егоїстичних опозицій. Основними принципами, на яких ґрунтується громадянське суспільство, Гегель називає: приватну власність (без приватної власності свобода особи неможлива), особисту свободу, публічну поінформованість, вільно сформовану суспільну думку, справедливі і чітко дотримувані закони.

Отже, в політичній науці Стародавньої Греції поняття громадянське суспільство та держава виступають як синоніми, натомість в Новий час воно еволюціонувало, а також чітко відрізнялось від поняття держави.

Література

1. Фролов Э. Д. Рождение греческого полиса. – 2-е изд. СПб.: Изд-во С. – Петерб. ун-та, 2004. – 266 с.
2. Платон. Сочинения. В 3-х томах. Т. 3. – М.: Мысль, 1971. – 681 с.
3. Аристотель. Политика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. – 239 с.
4. Витюк В. В. Становление идеи гражданского общества и ее историческая эволюция. М., 1995. – 35 с.
5. Гоббс Т. О гражданине // Гоббс Т. Сочинения: В 2-х т. – Т. 1. – М., 1989. – 586 с.
6. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Соч.: В 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 505 с.
7. Гегель Г. Философия права – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ІННОВАЦІЯМИ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Людмила А. Зверук

Київський кооперативний інститут бізнесу і права,

м. Київ, Україна

mila_107@ukr.net, lyudmila.zveruk@gmail.com

Сьогодні банківський сектор знаходиться під посиленням впливом модернізації технологій та цифровізації економіки. Все це змінює систему економічних відносин, збільшуючи конкуренцію на фінансових ринках з боку не тільки фінансово-кредитних установ, але й високотехнологічних компаній і небанківських провайдерів послуг. Тому, банківським установам необхідно виходити на новий етап розвитку, шляхом модернізації управління фінансовими інноваціями через використання належного інструментарію прийняття управлінських рішень.

Характеризуючи фінансові інновації, зауважимо, що це такі інновації, які функціонують у фінансовій сфері і капіталізують ефективне виконання комерційними банками своїх функцій [1]. Ринок фінансових інновацій являється невід'ємною складовою як фінансового ринку, який визначає його спрямованість та функціональність, так і ринку інновацій, який визначає форму економічних відносин та об'єкти ринку – фінансові інновації. Аналіз попиту на фінансові інновації вимагає вивчення ринкового середовища, вподобань споживачів, визначення кількісних та якісних характеристик інновацій.

Управління фінансовими інноваціями у банківському секторі можна розглядати як систему, яка складається із певних підсистем. Економічна підсистема визначає методи та інструменти оцінки фінансово-кредитного механізму та механізму ціноутворення; функціональна підсистема об'єднує процеси прогнозування, проектування, реалізації, аналізу та обліку; організаційна підсистема включає організаційно-адміністративне управління та нормативно-правове регулювання.

Застосування системного підходу до управління фінансовими інноваціями на рівні банківської установи дозволяє сформувати модель управління. Дана модель представляє собою єдину систему прогнозування,

планування, контролю впровадження та реалізації інноваційної діяльності з урахуванням та оцінкою ризиків і включає: суб'єкти управління; цілі і завдання; методи управління або інструментарій, способи і технології досягнення поставлених цілей; засоби управління, які визначаються наявною ресурсною базою; об'єкти управління – інноваційні ідеї, процеси, продукти [2].

В загальній стратегії управління банківською установою, управління фінансовими інноваціями займає центральне місце, так як його основна мета співпадає з метою стратегічного розвитку банку, а саме: розробка і впровадження сучасних технологій у вигляді банківських продуктів і послуг, розвиток нових напрямів банківської діяльності, підвищення капіталізації та дохідності. Механізм організації інноваційної діяльності банківської установи реалізується через методи впливу на суб'єкти інноваційної діяльності та методи управління. Методи та інструменти стратегічного управління, системного і факторного аналізу дозволяють банківській установі розробити програму інноваційного розвитку на основі впровадження фінансових інновацій.

Оцінити результативність заходів від впровадження фінансових інновацій допоможе фінансовий і статистичний аналіз, а визначення майбутнього потенціалу від використання фінансових інновацій неможливо без застосування методів і інструментів економіко-математичного, ситуаційного та імітаційного моделювання. Як об'єкт управління фінансову інновацію можна розглядати з боку її внутрішнього та ринкового потенціалу. Ринковий потенціал оцінюється з позиції прибутковості інновації та можливості завоювання нового ринкового сегменту, а внутрішній – на можливість реалізації та готовність до виходу на ринок.

Важливим в системі управління залишається оцінка ризиків від інноваційної діяльності. Виявлення факторів ризику доцільно здійснювати на всіх етапах інноваційної діяльності. В процесі управління важливо оцінювати ризики запізненого чи негативного сприйняття інновації клієнтами або регулятором ринку. Для цього необхідна постійна оцінка інноваційних ризиків через систему кількісних і якісних показників, зокрема: рівень виживання інноваційних проектів, рівень збитків та можливість їх компенсації, обсяги втраченої вигоди [3].

Отже, фінансові інновації не тільки визначають основні показники комерційної діяльності банку але й є складним об'єктом стратегічного управління, що вимагає від банківських установ розробки комплексу заходів направлених на:

- удосконалення системи управління інноваційною діяльністю, її організаційної структури та створення єдиної системи управління інтелектуальною власністю банку;
- скорочення періоду розробки та впровадження фінансових інновацій та оптимізація витрат;
- диверсифікація діяльності в напрямку модернізації продуктів, послуг, технологій на інноваційних засадах.

Література

1. Гетьман Л. Г. Напрями розвитку інноваційної діяльності в банківській сфері / Л. Г. Гетьман // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Економічні науки. – 2016. – № 12 (22), 2 т. – С. 29-54.
2. Пантелеєва Н. М. Фінансові інновації в банківській системі України: дис... доктора екон. наук. – Київ, 2016. – 539 с.
3. Ткачук В. О. Інноваційна політика банків на ринку банківських послуг / В. О. Ткачук // Економічний аналіз. – 2013. – Том 14. № 2. – С. 43-51.

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРЕСОВОГО ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

Марія С. Зверук

Інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

e-mail: m.zveruk@gmail.com

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та жорстка конкуренція спонукає пресові видання впроваджувати ефективніші методи управління роботою редакції видання. Реакційний менеджмент видання для дітей має свої особливості, проте основи управління редакцією залишаються такими ж, як і для видання інших вікових категорій. Термін менеджмент визначають як науку про найраціональнішу систему управління підприємством. Головна мета – отримати найбільше прибутку із раціональним використанням людських та матеріальних ресурсів. [1].

Говорячи про редакційний менеджмент треба пам'ятати, що він регулюється нормативно-правовими документами. Зокрема, це Конституція України, у якій визначені основні права редакції на збір та поширення відкритої інформації [2]. Ще одним важливим документом, який регулює питання заснування та розповсюдження пресових видань, є Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»[3]. У ньому викладено принципи роботи друкованих засобів масової інформації в нашій державі, свободу їх діяльності, визначені відносини між редакціями різних видань, громадянами та організаціями, а також відповідальність за порушення свободи діяльності журналістів. У цьому ж законі детально визначено права та обов'язки усіх членів редакції.

Редакцію друкованого видання складають 2 ланки – управління та виконання. Управлінська ланка керує редакцією та відповідає зачасний та якісний вихід журналістського продукту. До цієї ланки належать редактор (головний редактор), який керує діяльністю редакції, представляє редакцію у відносинах із засновником (співзасновником), видавцем, авторами, державними органами і несе відповідальність за виконання вимог, що ставлять до діяльності видання [1]. Сюди ж відносять редакційну

колегію – дорадчий орган управління роботою редакції друкованого ЗМІ, який підпорядковується редактору. До управлінської ланки також належить секретаріат, який планує роботу редакції, слідкує за своєчасним виходом номеру газети чи журналу та координує роботу творчих відділів [3].

Ланка виконання складається з творчого журналістського колектива та технічного персоналу. Для здійснення успішного та ефективного редакційного менеджменту редактор повинен управляти колективом редакції, враховуючи особливості кожного робітника. Адже редакційний колектив є творчою одиницею, яка займається літературною творчістю направленою на розвиток дітей. Тож управлінець повинен створити такі умови роботи та налагодити творчий процес, у якому комфортно було б створювати журналістські матеріали.

Вивчивши характер та особливості роботи редакційного колективу, управлінець виробляє свій стиль керівництва. Зокрема, виділяють авторитарний стиль керівництва, який характеризується діловими розпорядженнями, нерідко з погрозами і осудом. Такий керівник не радиться з колективом про важливі питання щодо роботи редакції, його голос вирішальний. Даний стиль керівництва не завжди ефективний, так як у виданні для дітей працює творчий колектив, який має право на вільне самовираження своїх думок та ідей. Демократичний стиль керівництва передбачає висловлення пропозицій з боку колективу та участі у роботі редакції, тут відбуваються дискусії, планування роботи будується не одноособово керівником, а за участі колективу. Такий стиль керівництва зазвичай притаманний редакції, які випускають дитячі журнали [4, с. 41].

Мистецтво редакційного менеджменту полягає в тому, щоб тримати перед очима обидві цілі: як економічну логіку видавництва, за рахунок якої існує редакція, з одного боку, так і журналістську логіку редакції, з другого боку. Обидві цілі – як виконання суспільної функції журналістики, так і забезпечення рентабельності – повинні знаходитися в балансі цілей будь-якого медіа-підприємства. [5]

Таким чином, редакційний менеджмент видання для дітей спрямований на створення якісного продукту, який приносить дохід. У той же час управлінець повинен організувати так роботу, щоб не витратити занадто багато необґрунтованих матеріальних та людських ресурсів.

Література

1. Твердохліб М. Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с.
2. Конституція України: Закон від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 02. 08. 2018).
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу): Закон України від 16. 11. 1992 № 2782-12 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 28. 07. 2018).
4. Дідковська Л. Г., П. Г.Гордієнко. Менеджмент: навч. пос. – К.: Алєрта, КНТ, 2007. – 516 с.
5. Сучасний медіа-менеджмент в друкованих ЗМІ: Шляхи роздержавлення української преси: Вид. 2-ге, доповн. та виправлене / За ред. В. Іванова та Н. Ланге. – Київ: ЦВП, АУП, 2008. – 300 с.

УПРАВЛІНСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Марина А. Мельнік

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна
marinalug1962@gmail.com*

Економічна стабільність підприємств, їхня здатність до виживання і ефективність діяльності нерозривно пов'язані з безперервним вдосконаленням та розвитком.

Під вдосконаленням і розвитком розуміється постійна адаптація до мінливих умов зовнішнього середовища.

Однією з основних адаптивних стратегій для підприємства є стратегія диверсифікації. Вона визначає основні напрями проведення необхідних змін та створює варіанти таких змін. [1, с. 123].

У науковій літературі проблеми управління диверсифікацією є достатньо актуальними. В цьому контексті варто виокремити праці українських авторів Є. Богуславського, Ф. Бутинця, Г. Кірейцева, Я. Крупки, Л. Гнилицької, О. Гудзя, М. Дем'яненко, М. Пушकारа, П. Саблук, М. Чумаченко та інших.

Узагальнюючи та розвиваючи основні підходи до трактування понять, визначаємо диверсифікацію як «розширення сфер діяльності або номенклатури продукції, що випускається з метою зниження міри невизначеності або ризику інвестицій» [2]. Тобто, диверсифікація – це процес, що охоплює організаційні, економічні, правові зміни на підприємствах та направлений на підвищення ефективності виробництва, зниження кількості банкрутств, своєчасне реагування на зміни економічної кон'юнктури ринку для забезпечення прибутковості на основі використання ринкових шансів і встановлення конкурентних переваг, зміцнення положення підприємства в ринковому сегменті [3, с. 118].

Пошук найбільш ефективних шляхів диверсифікації відбувається у двох напрямках: перший – на базі основного виду діяльності або тієї ж галузі спеціалізації, яка закладена в основу створення підприємства та другий – на базі інших видів діяльності. Вибір напрямків диверсифікації залежить від множини факторів (фінансового стану підприємства, тенденції еволюції підприємства, регіональних зв'язків та ін.).

Для українських підприємств пріоритетним є перший напрямок – диверсифікація на базі основного виду діяльності. Це пояснюється причинами, які обумовлені історично-вузкою спеціалізацією та низьким рівнем мобільності ресурсів більшості підприємств.

Ціль диверсифікації – знайти оптимальну комбінацію різних видів діяльності з метою мінімізації ризику в цілому.

Для розробки управлінських рішень щодо диверсифікації потрібно мати відповідне управлінське забезпечення, що характеризує зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства. Складовими управлінського забезпечення виступають: інформаційне забезпечення (створення сучасної інформаційної системи підприємства), аналітична діяльність (володіння прийомами та методами оперативного, тематичного, фінансового, стратегічного аналізу), кадрове забезпечення та організаційна діяльність з прийняття управлінських рішень. На всіх стадіях розробки й прийняття

рішень достовірність інформації та її інтерпретація грають вирішальну роль. Інформаційне забезпечення з метою прийняття управлінських рішень щодо диверсифікації – це сукупність інформаційних ресурсів та засобів їх організації, що є необхідними та придатними для реалізації аналітичних та управлінських процедур.

Таким чином, система управлінського забезпечення диверсифікації діяльності підприємства являє собою єдність систем обліку, контролю та аналізу, взаємодіючих і поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування і передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління фінансово-господарськими процесами.

Система обліково-аналітичного забезпечення диверсифікації виступає частиною загальної інформаційної системи стратегічного управління підприємством, або є інформаційною системою другого порядку, яка перетворює первинні дані на «продукт», призначений для задоволення потреб управління диверсифікацією.

Органічна єдність і взаємозв'язок всіх складових підсистем управлінського забезпечення дозволяють, з одного боку, приймати необхідні тактичні рішення в оперативному режимі, а з іншого – розробляти і коректувати стратегію диверсифікації на підприємстві.

Література

1. Забезпечення сталого розвитку регіону: економічні, управлінські, правові та інформаційно-технічні аспекти: колективна монографія / [П. В. Кривуля, Н. Б. Чернецька-Білецька, С. С. Штапаук та ін.]; за заг. ред. Ю. І. Клюс., Н. В. Швець. – Северодонець: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – 282 с.
2. Богуславський Є. І. Вибір оптимального методу диверсифікації підприємств [Текст] / Є. І. Богуславський, А. О. Черниченко // Ефективна економіка – 2013. – № 10 – С. 14-18.
3. Гудзь О. Є. Управління диверсифікацією діяльності підприємства [Текст] / О. Є. Гудзь // Економіка. Менеджмент. Бізнес – 2015. – № 1 (11) – С. 14-22.

ЕКОНОМІКА НІЧНОГО ЧАСУ: ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ КУРОРТНОГО МІСТА

*Тетяна П. Несторенко¹, Тамара П. Макаренко²,
Александр Остенда³, Яна О. Сичікова⁴*

*^{1,2,4}Бердянський державний педагогічний університет,
м. Бердянськ, Україна*

*³Вища технічна школа в Катовіце,
м. Катовіце, Польща*

*¹tetyana.nestorenko@gmail.com, ²t_makarenko@mail.ua,
³aleksander.ostenda@wst.com.pl, ⁴yanasuchikova@gmail.com*

Розвиток та розширення відносин між ринковими суб'єктами сприяє розширенню діяльності підприємств за межі звичних годин роботи – все більше суб'єктів підприємництва працюють не тільки вдень та ввечері, але й вночі. Ці процеси привели до виокремлення наприкінці ХХ-го століття так званої «економіки нічного часу» (Night Time Economy).

Під економікою нічного часу (NTE) часто розуміється підмножина культурної економіки, що складається з барів, танцювальних клубів, закладів караоке, вечірок, концертних майданчиків та інших форм нічного життя (хоча і не охоплює комерційну сексуальну галузь) [1]. NTE складається з діяльності закладів харчової, алкогольної та розважальної сфер та непрофільної діяльності (транспорт, проживання, роздрібна торгівля, послуги з освіти, наприклад, бібліотеки, університети). Економікою нічного часу переважно вважається економіка, яка працює від раннього вечора (з 17 до 21 вечора) до пізньої ночі (з 2 ранку до 6 ранку) [3].

Нічне життя стає важливою та різноманітною частиною економіки багатьох розвинутих країн. Так, в Австралії ця частина економіки у 2011 р. оцінювалася на рівні 92 мільярдів доларів [3]. Наприклад, в м. Райд найбільша нічна активність у центрах міста становить протягом 18:00-24:00 [2].

Серед основних факторів розвитку NTE можна відзначити різноманітність пропозицій (не тільки пов'язаних з алкоголем або орієнтацією на молодь); доступ до громадського транспорту та стоянки;

путівники і підключення до мереж; створення безпечного громадського домену та місць розташування та зменшення ризику; належне управління та партнерські стосунки, включаючи гнучкість у заохоченні якісних нічних заходів; креативне та функціональне освітлення, публічне мистецтво та функціональний дизайн громадського простору; розміщення нічних часів та можливості для більшої активності для сім'ї; покращення освітлення та дорожнього руху, більш креативне / барвисте освітлення у центрах міста; невеликі винні бари, а не великі паби; продовження часів роботи закладів роздрібною торгівлі; ресторани та заходи, розташовані за межами торгових центрів для активації вуличного майданчика; більше культурних / громадських подій / фестивалів.

Разом з тим, існують бар'єри для активного розвитку економіки нічного часу, зокрема: у органів вдали не існує конкретних цілей або чіткої політики щодо намірів або прагнень до активації чи управління нічним часом; не існує централізованого джерела інформації для підприємств, пов'язаних з подіями NTE; процеси схвалення або затвердження (наприклад, пішохідна активність, події, малі бари) потребують великої кількості інструкцій щодо того, що є допустимим вночі; в деяких центрах міста ресторани розташовані на важливих основних дорогах з поганою доступністю та зручністю для мешканців міста, що створює неефективне землекористування; необхідно покращення комфортності міських центрів (зовнішній вигляд, відчуття, освітлення, громадське простір, дорожній зв'язок, сидіння, притулок) для підтримки громадських і культурних заходів, фестивалів та неформальної нічної діяльності; існує нестача різноманітності пропозиції NTE, обмежена переважно ресторанами та торговими центрами.

Незважаючи на зростання частки економіки нічного часу, досліджень на цю тему майже не існує в Україні та інших країнах Східної Європи.

Розвиток економіки нічного часу можливий тільки за умови усвідомлення міською владою потенціалу цього сектору для подальшого розвитку міста. Дослідження можливостей м. Бердянськ як міста, частина природних територій якого є курортом державного значення, показало, що місто має значний потенціал у розвитку NTE. Проте обмеження часу роботи міського транспорту до 22-ої години [4], неякісне покриття пішохідних тротуарів та автомобільних доріг міста, неповне освітлення

міста у нічний час суттєво скорочують часи роботи магазинів, закладів ресторанного бізнесу та дозвілля.

З іншого боку, поодинокі акції та заходи, що проводяться вночі у м. Бердянськ, свідчать про готовність мешканців та гостей міста відвідувати культурні та освітні заходи. Так, наприклад, 15. 11. 2017 р. студентами Бердянського державного педагогічного університету було проведено захід «Ніч в БДПУ», який відвідало кілька десятків осіб. Нічні екскурсії в університеті тривали з 20:00 до 22:00 та користувались неабияким попитом. Всі бажаючі студенти, викладачі, гості мали можливість повернутись в ті часи, коли Бердянський державний педагогічний університет був ще чоловічою гімназією; відчуті та побачити на власні очі відтворені історичні дійства, які вкарбувались в пам'яті кожного екскурсанта. Студентам вдалось перевтілитись в неймовірно цікаві образи, тим самим про демонструвати свої акторські таланти, бо ж педагог не тільки науковець, а ще й талановитий актор [6].

Інші заходи, проведені у вечірні часи, теж викликали значну зацікавленість мешканців міста. Так, наприклад, головними атракціями History fest (травень 2018 р.) стали стрільба злуку, гончарство, етно-локації, лекції під відкритим небом та ніч в БДПУ. На фестиваль було запрошено заслуженого майстра народної творчості України О. Вільчинського. Кожний охочий міг стати свідком як з глини створюються керамічні вироби. На фестивалі члени запорізького історико-патріотичного товариства "Великий степ" реконструювали традиції та звички древніх скіфів. Крім того, функціонували зони з виготовлення виробів "хенд-мейд", зон для проведення open-air лекцій [5]. Науковці історики підготували нестандартні лекції – про українську демонологію та міфологію, таємні сторінки бердянської історії та ін. Національні традиції українців та національних меншин регіону відтворили студенти у вокальних та хореографічних постановках.

Зацікавленість мешканців та гостей курортного міста в участі в культурних, історичних, просвітницьких заходах свідчить про значний потенціал розвитку економіки нічного часу в м. Бердянськ та, таким чином, у розвитку соціально-економічної сфери міста.

Література

1. Chew, Matthew Ming-tak. *Chinese Sociology and Anthropology*, vol. 42, no. 2, Winter 2009-10, pp. 3-21.
2. City of Ryde Night Time Economy Study | 10 November 2016. Cred Consulting. <https://www.ryde.nsw.gov.au/files/assets/public/development/2017-05-night-time-economy-report.pdf>.
3. National Local Government Drug and Alcohol Advisory Committee, The Australian Night Time Economy, A First Analysis, 2013.
4. Розклад руху міських автобусних маршрутів у вечірній час на осінньо-зимовий період. Бердянська міська рада. Офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу <https://bmr.gov.ua/index.php?id=800000355>. <http://us.bdpu.org/ische-raz-pro-dyvovyzhnu-nich.html>. Дата звернення 03. 09. 2018 р.
5. Новий погляд на історію. В Бердянську відбувся History fest. Електронний ресурс. Доступно з <https://www.brd24.com/news/a-66076.html>. Дата звернення 02. 09. 2018.
6. Хаматгораєва Ю. Ще раз – про дивовижну ніч // Університетське слово.– Електронний ресурс. Доступно з <http://us.bdpu.org/ische-raz-pro-dyvovyzhnu-nich.html>. Дата звернення 01. 09. 2018.

ПРОГНОЗУВАННЯ – ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Ігор В. Охріменко

Київський кооперативний інститут бізнесу і права,

м. Київ, Україна

iv.okhrim@gmail.com

Однією із особливостей характерних ринковій економіці є високий динамізм ринкових ситуацій. Змінюються ціни на ресурси, ціни на продукцію, правові умови господарювання, інші чинники, що мають вплив на результати діяльності підприємницьких структур. Все це властиво як національній економіці в цілому, так і аграрному сектору зокрема, де вказані проблеми нерідко набувають особливої гостроти. Здійснювати

якісне, успішне управління в таких умовах є досить складним завданням. Це природно викликає посилену увагу до процесу управління та його складових. Поряд із такими його сегментами як планування, облік, контроль, аналіз важливе місце належить прогнозуванню. Воно дає можливість передбачити ситуацію чи результат, що може стати наслідком певних умов і відповідним чином на це відреагувати.

Проте дослідження цих питань показало, що в спеціальній літературі нерідко можна зустріти зауваження щодо недостатності та бідності методичних розробок з прогнозування, особливо стосовно регіонального рівня. Подібна ситуація вимагає більш глибокого вивчення методичних та методологічних основ прогнозування з подальшим вдосконаленням існуючих та розробкою нових методів і прийомів його здійснення.

Відповідно до наявних визначень, економічний прогноз – це цифровий вираз очікуваних результатів економічної політики, отриманий за умов реалізації певних рішень, що базуються на використанні визначених важелів і засобів в різних сферах економічної діяльності. Прогнозування – наукове обґрунтування можливих змін або якісного стану економіки в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення цього стану. В процесі прогнозування використовується значна кількість економічних методів, основними з яких є: екстраполяції, експертних оцінок, математичної статистики, факторного аналізу, регресійно-кореляційної залежності і т.д.

Метою прогнозування є створення уявлення про можливі варіанти економічного розвитку за тих чи інших припущень та розроблення альтернативних проектів управлінських рішень. Тобто, і це є досить суттєвим моментом, прогнози мають варіантну природу, і процес прогнозування передбачає розробку відразу кількох варіантів прогнозів, окремо для кожного можливого комплексу умов. Тому постановка завдання про виконання одного прогнозу з високим ступенем достовірності буде некоректною, а розробка прогнозу в єдиному варіанті – неефективною.

Як видно із визначення терміну “прогнозування”, його об’єктом може бути будь-який процес чи явище, які мають зміни в динаміці. Проте серед усього різноманіття економічних прогнозів, як правило, найбільш широко використовуваними є прогнози результатів господарської діяльності,

оскільки саме вони дозволяють визначити та оцінити той економічний ефект задля якого здійснювалася ця діяльність.

Прогнозування основних економічних результатів господарської діяльності аграрних підприємств на регіональному рівні може здійснюватись за допомогою двох методів. Перший передбачає використання методу експертної екстраполяції. Його суть полягає в тому, що, використовуючи фактичну інформацію за попередні роки працівник відповідного підрозділу сільськогосподарського управління виявляє тенденції динаміки того чи іншого показника. Розрахувавши приблизні щорічні зміни за останні кілька років, він коригує на їх величину минулорічні показники, таким чином визначаючи прогнозне їх значення. Механічна екстраполяція не завжди дає необхідний результат через вплив на прогнозні показники нецифрових чинників, тому цей метод неминуче поєднується з методом експертних оцінок, тобто виявленням та використанням у процесі прогнозування думок досвідчених фахівців-експертів. Перевагою даної методики є її простота і універсальність. Для її використання достатньо лише мати інформацію за попередні роки, а в ролі експертів можуть виступати самі розробники прогнозу. До недоліків слід віднести можливість ефективного застосування лише в системах з високим рівнем статичності. Тому в аграрних регіонах та при нестабільному ринковому середовищі, а саме таким воно є на ресурсних ринках та аграрному ринку України ступінь достовірності розроблених прогнозів буде досить низьким, що знижує їх практичну цінність.

Другий метод – це метод індукції, який базується на використанні часткової інформації, узагальнення якої дає можливість зробити загальний висновок про майбутній стан процесу, явища, системи. В даному випадку це означає, що прогнозування відбувається "знизу": в регіоні спочатку виділяються субрегіони, потім для кожного з них відбирається одне або декілька господарств, які є типовими за природно-кліматичними, економічними та іншими параметрами для всього субрегіону. Далі, на основі даних за попередні роки, визначається питома вага субрегіонів в загальних показниках по регіону в розрізі відповідних продуктів. Значення прогнозованих показників розраховується в субрегіонах і з урахуванням їх часток переноситься на регіон. Пропонований підхід до прогнозування в Україні є новим, хоча на інших ділянках він застосовувався і раніше,

зокрема для обґрунтування нормативів фондооснащеності, рентабельності тощо. За межами прогнозування використання методу типових господарств-представників підтвердило його ефективність. Невипадково у багатьох розвинених країнах досить успішно практикується ведення бухгалтерського обліку на основі типових господарств. До недоліків пропонованого методу можна віднести більший обсяг та складність розрахунків порівняно з першим методом. Безсумнівною перевагою другого методу є максимальне наближення до низової ланки управління на якій безпосередньо формуються прогнозовані показники, широке використання кількісних методів, що забезпечує розробку достатньо достовірних оперативних прогнозів.

НЕБЕЗПЕКА КАДРОВИХ КАТАСТРОФ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕГІОНУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВТРАТ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Марина В. Семикіна, Анна В. Семикіна, Антон В. Мельнік

Центральноукраїнський національний технічний університет,

м. Кропивницький, Україна

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

SemikinaMV@i.ua, antikos09@gmail.com

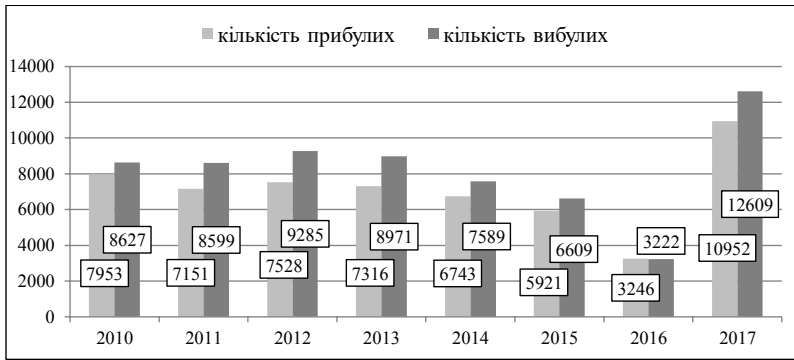
На тлі системної кризи у переважній більшості регіонів України і, зокрема в Кіровоградській області, набула гострої актуальності проблема демографічних та міграційних втрат людського капіталу. Сучасні дослідження засвідчують, що підприємства регіонів України сьогодні функціонують не лише в умовах системної кризи та озброєного конфлікту на сході країни, а й перебувають на порозі масштабної кадрової катастрофи [1].

Проблеми формування людського капіталу відображені у працях українських авторів В. Антонюк, Л. Гальків, О. Грішнєвої, Е. Лібанової, О. Макарової, Л. Семів, В. Куценко, У. Садової, Л. Шаульської та ін.

Узагальнюючи та розвиваючи наукову думку, трактуємо *людський капітал* як багаторівневу категорію, що відображає сукупність якісних характеристик людини, колективу працівників, зайнятого населення

регіону, країни, що стосуються здатності до продуктивної праці, здібностей до освітньо-професійного розвитку, реалізація яких у трудовій діяльності забезпечує отримання доходу. Термін «кадрові катастрофи» розуміємо як багатофакторне явище настання гострих кадрових ризиків, що супроводжуються для підприємств, регіону, країни людськими та фінансово-економічними втратами.

Зауважимо, що населення України зменшується втричі швидшими темпами, ніж в Європі. Роки становлення ринкової економіки з непомірним зниженням рівня оплати праці і соціального захисту материнства, дитинства, малозабезпечених, пенсіонерів, зростаючого безробіття стали роками розгортання медико-демографічної і соціальної кризи. В Кіровоградській області проблема відтворення людського капіталу є особливо гострою. За даними Державної служби статистики України, чисельність населення Кіровоградщини порівняно з багатьма іншими регіонами України скорочується значно швидше. Тільки за 2000-2017 рр. населення зменшилося майже на 200 тис. осіб (втрати становлять понад 12 тис. осіб щорічно [4], що у 1,2 рази перевищує аналогічні середньоукраїнські показники). Серед причин втрат людського капіталу в регіоні слід відокремити такі: низька якість життя населення, поширена бідність, слабкий соціальний захист; низька якість медичного обслуговування, відсутність всеохоплюючої періодичної медичної діагностики населення усіх вікових груп; поширення нездорового способу життя; руйнація масової фізичної культури; нерозвинена культура праці та відпочинку; несприятлива екологічна ситуація; зниження якості їжі та питної води; нестача робочих місць з гідними умовами праці та її оплати [2]. Погіршують ситуацію явища заборгованості з виплат заробітної плати, недовикористання робочого часу, вимушеної неповної зайнятості, низький рівень соціальної незахищеності працівників. Як наслідок, зростає захворюваність населення, знижуються продуктивність праці, посилюється дефіцит професійних кадрів, зростає міграція за межі регіону – кількість вибулих переважає кількість прибулих щорічно в середньому більше, ніж на 1000 осіб (рис. 1).

Рис. 1. Міграційний рух населення Кіровоградської обл. (2010-2017 рр., осіб)

За цих умов підприємства потерпають від вкрай обмеженого притоку молодшої робочої сили, від'їзду за кордон багатьох кваліфікованих працівників. Ознаки кадрових катастроф на українських підприємствах несуть загрози їх подальшому ефективному функціонуванню. Усунення або пом'якшення негативного впливу виявлених чинників на регіональному рівні можливо лише в разі реформування державної та регіональної демографічної і соціально-економічної політики на користь інвестування в людський капітал, поступової відмови від політики дешевої робочої сили в регіонах України, розробки та запровадження системи соціальних інновацій в інтересах збільшення доступності якісних освітніх, медичних послуг, розвитку системи дитячих дошкільних установ, надання жінкам реальних можливостей одночасно працювати і займатися дітьми, забезпечення безперервного професійного розвитку населення, що сприятиме підвищенню конкурентної якості людського капіталу регіону в умовах євроінтеграційних процесів.

Література

1. Семикіна А. В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій [монографія] / А. В. Семикіна. – «Атлант» ВОИСОІУ, 2018. – Одеса. – 272 с.

2. Семикіна А. В. Людський капітал: реалії та перспективи відтворення та використання в економіці регіону / А. В. Семикіна, А. В. Мельнік // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2017. – № 4 (32). – С. 60-68.
3. Семикіна М. В. Якість людського капіталу і корпоративна культура: аспекти взаємозв'язку в системі соціально-трудова відносин / М. В. Семикіна, Т. О. Беляк // Збірник наукових праць НУК. — Миколаїв: НУК, 2015. – № 3 (459). — С. 118-125.
4. Статистичний щорічник України за 2016 рік. // Державна служба статистики України. – 2017. – 611 с.

SECTION 2
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS
OF ORGANIZATION AND MANAGEMENT
IN EDUCATION SPHERE

MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES
IN MODERN EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Olena V. Cherednyk
Donbas State Pedagogical University,
Slavyansk, Ukraine
21raduga-duga21@ukr.net

The main tasks of the management of educational innovations are: the focus on the permanent transfer of educational institutions to a qualitatively new state, the constant social, material and psychological support of teachers, the creation of legal, organizational and psychological conditions for the provision of experimental activities, the involvement of various investors, participation in international educational projects; connection to the computer network of the Internet, expansion and deepening of the functional responsibilities of participants in the educational process.

The significant place is allocated to systemic-synergistic, based on the principles of synergetics among the modern scientific approaches in the management of educational institutions. The science of unbalanced phase transitions occurring in open systems suggests that under any influence on the system (both from the outside and inside) that can remove it from the state of equilibrium, it deploys the processes aimed at preserving or returning the lost equilibrium. By the laws of synergetics, the system as a whole gives a greater output than each of its elements separately.

Application of this scientific approach in management contributes to the processes of self-organization and ensures the development of self-management in the making of managerial decisions.

Among the modern principles of management of educational institutions, the principle of innovation is of considerable importance, characterized by the presence of directors in the need for the constant use of pedagogical innovations, the content of which is disclosed through support of innovation initiative, creativity, amateur and autonomy of management objects. When using innovative approaches in education should be based on the principle of continuous innovation, which provides for the continuous development and introduction into the educational activity of the products, organizational and technological innovation.

Product innovations that are connected with the development of new types of educational services are educational programs, directions and specialties, services in the field of additional education. Organizational innovations in the educational process involve the creation of new forms of its implementation. Technological innovations include the use of new teaching methods and technologies.

The focus, the tempo and effectiveness of innovation processes depend on the socio-economic environment in which they operate and develop, as well as on the management and efficiency of each of its subsystems.

The factors that influence the innovation process in an educational institution, as a rule, include:

- 1) economic (insufficient material and financial provision of the innovation activity);
- 2) social (inefficient system of dissemination of innovations);
- 3) psychological (beliefs and attitudes of the teaching staff to innovations);
- 4) pedagogical (existing traditions of organizational-pedagogical, managerial work).

Innovative processes lead to the destruction of stereotypes of thinking causing in the ambiguous assessments about the alleged innovation in the pedagogical community, so the resistance of teachers to innovations is natural and even natural, since it is a question of maintaining the stability of the existing ideas about the practice of education and upbringing.

The success of the introduction of innovation depends on the presence in a educational institution of a large and cohesive team of staff who initiate an innovative way of institution development, broadcasting to all members of the

teaching staff organizational culture where the elements of innovation type prevail over the the elements of other types of organizational cultures.

The following methods of management are considered to prove their effectiveness in the processes in education: the methods of formation of effectively working creative, research groups; effective communication system; methods of motivation (stimulation, creating a creative field, motivating control); methods of creating conditions for the professional growth of team members; methods of regulation of the socio-psychological climate in the team, the formation of an internal culture, integrating the efforts of the subjects of the innovation process in achieving the goals of the educational establishment.

In management practice there are forms of integration of innovative efforts that enhance the capacity of an educational institution and serve to attract teachers to innovation: seminars on topical issues that the institution is working on; certification trainings; pedagogical, methodological councils, round tables, discussions; business, role-playing, heuristic games for generating new pedagogical ideas; creative work of teachers in methodological associations; self-education, work with scientific-methodical literature; workshops, trainings; innovative learning technologies, interactive methods of scientific and methodological work; description of innovation as a work experience, speeches at scientific and practical conferences, seminars; creative reports on the generalization of experience and many others.

Management of educational establishment is the regulation of information flows and communication processes within the educational institution, the delegation of powers and the joint resolution of key issues that promote the involvement of teachers in innovation activities.

Thus, the purpose of the innovation processes is the development of an educational establishment, as a pedagogical system and a special social organization, in order to achieve qualitatively new, higher educational outcomes that contribute to increasing the competitiveness of the institution in the market of educational services. The result of the innovative activity of educational institutions is the specific changes in the object of transformation, the quality of educational, pedagogical and managerial activity.

PROBLEM OF WOMEN'S PSYCHOLOGICAL REHABILITATION AFTER DIVORCE

Deynichenko Larisa M., Svidenska Halyna M.

Donbas State Pedagogical University,

Slavyansk, Ukraine

deynichenkolora@gmail.com, svidenskag@gmail.com

One of the crisis state manifestations of the institution of marriage and family is the rapid growth of divorce. The nature of intra-family relations depends on many factors. This is the social status of the family, its composition and life cycle, the age of family members, the degree of their emotional, the level of intelligence and the ability to open communication.

Problems of family conflicts are devoted to the works of V. A. Sy'senko, V. S. Golodu, N. R. Yurkevycha, M. Ya. Solovjova, S. S. Sedelnykova, T. A. Gurko, M. M. Rymashevskoj, N. V. Malarovoj, N. N. Narytsyna, N. V. Gryshyna, A. R. Shmelova, A. Ya. Anczupova, A. V. Shpylova and others. In the works of these authors reflected some issues of conflict in the family, including divorce, causes of conflict, forms of conflict interaction, and so on. Statistics shows that recently the initiators of divorce are increasingly becoming women. It is for women that their mental and physical health and well-being, due to their biological role, have a major impact on the planning of children and the abolition of these plans, pregnancy, decree, abortion (in particular, through the decision to interrupt the relationship with the father of the child), children of one age or another, who were born from the father, with whom the decision is made about the impossibility to continue to live with one family.

The urgency of the topic of divorce research by psychologists and sociologists is determined by the growth of the number of divorces while reducing marriages, as well as extra marital births and increasing the number of single-parent families.

Under the word "divorce" lies the destabilization and disintegration of relations, which entails a violation of the usual way of life. Divorce is a process, not only from a legal point of view (divorce process), but also from a psychological one.

To describe divorce, we use the Kubler-Ross model which includes a number of stages: 1) the stage of negation; 2) stage of anger; 3) the stage of negotiations; 4) the stage of depression; 5) the stage of adaptation.

Today, most experts in the transfer of forms and methods of working with clients in a situation during and after divorce are limited to the listing of standard techniques used in consulting clients with any problems: conversation, interview, observation, dialogue. At the state of depression there is a special need for support and understanding, strengthening confidence. The essence of such psychological counselling is to help the client at every stage in overcoming the crisis, providing support and bringing to adaptation in the new conditions of life and in a new social status.

Alyoshina Yu. E. considers a whole class of problems associated with the experience of parting with a partner. These include cases of cooling in relationships, up to their termination or divorce, she attaches great importance to such elements of counselling in divorce.

- 1) Reorganization of life.
- 2) Reorganization of relations with a partner.
- 3) Work with the illusion of the unity of love.

Psychological rehabilitation of women undergoing a post-divorce crisis and experiencing a range of difficult conditions of grief and loss can take place both in the form of individual counselling and in the form of group psychotherapy.

L. Verstelle, according to the results of his study of the personal characteristics of women who are seriously experiencing post-secretion syndrome, notes in almost half of the crises with a predominance of disorganization and in 10-12% of crises with predominance of pessimistic experiences. Some women who participated in this study identified auto-aggressive and suicidal thoughts, tendencies and intentions. Slightly more than 50% of women who had a particularly severe afterlife crisis were on the verge of psychopathy.

Particularly difficult and prolonged course of crisis after-breakdowns, of course, requires individual counselling.

However, cases of assistance to women after divorce may be provided in the form of group psychotherapy. The group is a microcosm or a miniature society, which reflects the entire outside world and gives realism to artificially created relationships. The second potential benefit of the group is the ability to

receive feedback and support from other members who have similar problems or experience and are therefore able to provide significant assistance. Thirdly, in the group one can be not only a participant of events, but also a spectator. Observing from the side of the course of group interactions, one can identify with active participants and use the results of these observations in assessing their own emotions and actions. Fourth, the group can contribute to personal growth. In a group a person is inevitably placed in a position that forces her to self-study and introspection.

Thus, on the basis of the generalization of theoretical data, some important points of psychotherapeutic support and rehabilitation of women who are experiencing after a separation crisis were outlined: 1) removal of nervous tension, stress, after divorce. Every day, domestic and special, medical and psychological practices indicate that divorce is a dysfunctional stressor, for virtually every woman; 2) psychological adaptation to the new conditions of life. The main, main problem is to return a woman to a stable psychological state; 3) normalization of mental health. The complex of medical and psychological measures, social and cultural appointment will remove nervous tension and stabilize the psyche of women.

NAJNOWSZA REFORMA POLSKIEGO SZKOLNICTWA I WYNIKAJĄCE Z NIEJ PROBLEMY KADRY PEDAGOGICZNEJ

Krystyna Langowska-Marcinowska
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu,
Opole, Polska
krystyna.marcinowska@interia.pl

W 2017 r. została wprowadzona reforma w polskim systemie oświaty. Realizowana jest ona – z inicjatywy minister edukacji narodowej Anny Zalewskiej – od 1 września 2017 r., aczkolwiek pierwsze zmiany w dziedzinie oświaty weszły w życie już w roku szkolnym 2016/2017. Reforma dotyczy

wielu kwestii, w tym ustroju szkolnego i związanych z nim modyfikacji w organizacji i funkcjonowaniu szkół oraz placówek oświatowych¹⁶.

Sporo zmian w oświacie dotyczy również nauczycieli. Swoje propozycje w tym względzie Ministerstwo Edukacji Narodowej uzasadniało m.in. dobrem uczniów, natomiast według opinii działaczy związkowych rządzącym zależało przede wszystkim na oszczędnościach. Wydłużenie czasu awansu zawodowego, obowiązkowa ocena pracy, likwidacja niektórych dodatków socjalnych i inne zasady przyznawania urlopu dla poratowania zdrowia – to najważniejsze nowe ustalenia, które mają obowiązywać weszły wobec kadry nauczycielskiej¹⁷.

Zapisy art. 76 ustawy o finansowaniu zadań oświatowych¹⁸ dokonały licznych, istotnych zmian w ustawie z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela¹⁹. Termin wejścia w życie poszczególnych zapisów został podzielony na etapy. Część przepisów zaczęła obowiązywać 1 stycznia 2018 r., natomiast najbardziej znaczące zmiany wejdą w życie wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 2018/2019. Na szczególną uwagę zasługują zmiany, które nabiorą mocy prawnej 1 września 2018 r. i będą miały wpływ na status zawodowy nauczycieli²⁰. Istotne jest tu m.in. postanowienie, że Karcie Nauczyciela podlegać też będą nauczyciele zatrudnieni w publicznych i innych formach wychowania przedszkolnego prowadzonych przez osoby fizyczne oraz osoby prawne niebędące jednostkami samorządu terytorialnego oraz w niepublicznych innych formach wychowanie przedszkolnego. Stało się tak za sprawą dodania do artykułu 1 Karty ustępu 2 pkt. 2.

Warto wskazać, że staż nauczyciela na kolejny jego stopień awansu zawodowego rozpoczęty i niezakończony przed 1 września 2018 r. będzie odbywany według dotychczasowych przepisów. Również do postępowań o nadanie nauczycielom stopnia awansu zawodowego wszczętych i niezakończonych przed 1 września 2018 r. odnosić się będą dotychczasowe przepisy, natomiast od 1 września 2018 r. uchyleniu ulegną obecnie obowiązujące przepisy art. 9c ust. 6-11 Karty Nauczyciela²¹.

¹⁶ Szerzej: *Dobra szkoła*, <http://reformaedukacji.men.gov.pl/> (24. 07. 2018).

¹⁷ <http://www.gloswielkopolski.pl/edukacja/a/jakie-zmiany-w-oswiacie-przyniosl-2018-rok-rzadzacy-m-zalezny-przedem-wszystkim-na-oszczednosciach,12829124/> (26. 07. 2018).

¹⁸ Dz.U. 2017, poz. 2203, Ustawa z 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych.

¹⁹ Dz.U. 2018, poz. 967, Karta Nauczyciela.

²⁰ Por. w tych kwestiach: M. Górecki, *Ocena pracy nauczyciela po nowemu*, „Doradca” 2018, nr 189, s. 30-35.

²¹ M. Górecki, *Co nowego w Karcie Nauczyciela od 1 września 2018 r.*, „Doradca” 2018, nr 193, s. 28-29.

Korzystnym rozwiązaniem dla pracowników pedagogicznych było rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 26 marca 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli, ogólnych warunków przyznawania dodatków do wynagrodzenia zasadniczego oraz wynagradzania za pracę w dniu wolnym od pracy²². Rozporządzenie to weszło w życie 1 kwietnia 2018 r., lecz w przeciwieństwie do podwyżek nauczycielskich z roku wcześniejszego nie obejmowało ono wyrównania od stycznia. Dodatkowo została zlikwidowana tzw. czwarta grupa zaszerogowania płacowego; nauczyciele posiadający tzw. pozostałe wykształcenie będą otrzymywać wynagrodzenie zasadnicze przewidziane dla trzeciej grupy zaszerogowania płacowego.

Istotna zmiana dotyczy środków finansowych na doskonalenie zawodowe nauczycieli. Zasady gromadzenia i podziału tych środków wejdą w życie 1 stycznia 2019 r., co wiąże się z przyjęciem nowej ustawy budżetowej²³.

Reforma polskiego systemu oświaty z całą pewnością wzbudziła wiele obaw i niepewności przede wszystkim wśród nauczycieli i dyrektorów szkół. Obawy dotyczą głównie niepewności zatrudnienia w związku z likwidacją gimnazjów. Pozostałe problemy ukaże i zweryfikuje czas, jednakże już teraz można przypuszczać, że ze względu na stosunkowo niskie zarobki nauczycieli rozpoczynających pracę w placówkach oświatowych oraz z uwagi na znaczne wydłużenie ścieżki awansu zawodowego nauczycieli (z około 10 do 15 lat) zainteresowanie tym zawodem nie będzie wysokie, a w związku z tym większość kadry pedagogicznej będą stanowili obecni nauczyciele mianowani i dyplomowani, którzy co prawda mają ogromne doświadczenie, ale częstokroć nie nadążają za zmianami zachodzącymi we współczesnym świecie.

Ustawa z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe²⁴ wzbudziła sporo kontrowersji w środowisku eksperckim. Uznaje się, że czas na realizację reformy był zbyt krótki, aby stworzone zostały dobre programy, które będą spójne, nieoderwane od rzeczywistości. Istnieje przekonanie, że tego rodzaju reformy rządzący powinni wprowadzać w sytuacjach nadzwyczajnych, kiedy dotychczasowe działania okazują się mało skuteczne. A w ocenie wielu

---

²² DzU, 2018, poz. 638.

²³ DzU, 2017, poz. 60 z późn. zm., Przepisy wprowadzające ustawę, Prawo oświatowe.

²⁴ DzU, 2017, poz. 59.

pedagogów taka sytuacja nie zaistniała. Wprowadzanie założeń reformy w życie może prowadzić do napięć i konfliktów społecznych²⁵.

Literatura

1. *Dobra szkoła*, <http://reformaedukacji.men.gov.pl/> (24. 07. 2018).
2. Górecki M., *Co nowego w Karcie Nauczyciela od 1 września 2018 r.*, „Doradca” 2018, nr 193.

COMPARATIVE STUDY AS A METHOD OF STUDYING LITERATURE: ITS FORMATION AND TOPICAL ISSUES

Irina D. Nagay
Berdyansk State Pedagogical University,
Berdyansk, Ukraine
irinanagay62@gmail.com

Comparative study, based on the definition of G. T. Grom'Jak, Y. I. Kovalev literary dictionary is a "comparative study of folklore, national literatures, processes of their interconnection, interaction, mutual influence on the basis of a comparative-historical approach (method) "[1, 369].

Comparative study as a method of literature study (from Latin *comparo* – to compare, from French a literature *compare* – comparative literature) was developing during the nineteenth century, but its elements appeared in literary criticism works in the era of antiquity. Thus, in “Poetics” of Aristotle (384-322 BC) in subsection XXVI we read about the differences of tragedy from the epos.

A significant contribution to comparative literary studies in Ukraine was made by M. Dashkevich, M. Drahomanov, and I. Franko. M. Dashkevich, Professor of Kyiv University, was one of the most consistent supporters of comparative studies. Referring to the theory of migration, M. Dashkevich asserted that the great writers of the past – Dante, Boccaccio, Shakespeare,

---

²⁵ Por. np. R. Pawlak, *Przemiany edukacyjne w małym mieście*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2016, s. 125 i in.

Moliere, Goethe and others – did not invent the plots, but borrowed them from the literary works that came to them, or from folk art. I. Kotlyarevsky and T. Shevchenko also used famous fables, but they developed them in a new way.

The formation of comparative studies in Ukraine is also related to the name of M. Drahomanov. The first examples of Drahomanov's comparative studies in the field of folklore and literature, along with his other works, were collected in four volumes of Lviv collection of the historical-philological section of the T. Shevchenko Scientific Society under the heading "Exploration of Mikhail Drahomanov about Ukrainian folklore and literature" (1899-1907). The scientist paid special attention to "stray" plots and their interpretations in Ukrainian folklore and literature. In the works "The Oldest Russian Dramatic Scenes" (1885), "Two Ukrainian Fables and Their Sources" (1886) and others, M. Drahomanov expanded the geography of influences on Ukrainian folklore and formulated the principle of the need to display borrowed and purely national elements in oral folk art. M. Drahomanov advocated the importance of universal human aesthetic values in the development of Ukrainian people culture [2, p 69].

Among the scientists who worked in 40-50s years of the XX century, one should note the academician V. Beletsky (1884-1961). According to A. Beletsky, "the history of Ukrainian literature cannot be studied immanently or limited only by establishing its relations with Russian and other Slavic literature. The true notion of Ukrainian literature can only be obtained by examining it on an international scale, attracting for comparison a wide range of literary material, on the background of which will be clear its national specificity" [6, p. 18].

In the early 1930's a crisis of Ukrainian literary criticism connected with the policy of Stalin's Soviet leadership aimed at the destruction of domestic culture. In this period 103 literary scientists were repressed in Ukraine (among them S Efremov, M. Zerov, M. Dray-Khmara, P. Filippovich). In the post-war years, comparative studies in the USSR were declared bourgeois pseudoscience.

Only in May 1971 at a scientific conference in Moscow, organized by the Institute of Slavs and Balkanistics of the Academy of Sciences of the USSR and the Institute of Russian Literature of the USSR Academy of Sciences, comparative studies were recognized as an important branch of literary studies.

Issues of genetic-contact relations and typological correspondences in various national literature are relevant in contemporary comparative studies.

Genetic (from Greek genesis – origin, birth) are considered links between various literary phenomena of common origin (common sources of works belonging to different literature, the reception of works from other literatures, interethnic literary influences, borrowing and imitation, translations, queens, etc.).

Contact links (from the Latin contactus – touch) are documented relationship between writers and, accordingly, schools, currents, and literature.

Comparative-typological studies are of great importance for comparative studies. They study analogies not only at the level of works, plot, genre structure, but also at the level of flow, direction, stylistic flows in various national literatures.

Consequently, certain historical, socio-political and cultural features that emerged in the twentieth century have intensified research in the field of interrelations of national literatures.

Literature

1. The literary dictionary-directory / P. T. Grom'yak, Yu. I. Kovalyv and others. – K.: Ltd "Academy", 1997. – 752 pp.
2. Galich A. A. Literature Theory: Textbook for students of philological specialties of higher educational institutions / O. A. Galich, V. M. Nazarets, I. M. Vasiliev; sci. ed. of O. A. Galich. – K.: Lybid, 2001. – 487 pp.
3. Beletsky A. I. Selected works: In 2 volumes – K.: State video artist. lit., 1960. – vol. 1. – 503 pp.

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Наталя Є. Афанасьєва

Національний університет цивільного захисту України,

м. Харків, Україна

Afanaseva_Natali@ukr.net

Одним з сучасних напрямків дослідження психологічних проблем є питання формування творчої, професійно та соціально відповідальної особистості, що готова як до постановки, так і до розв'язання різноманітних суспільних та професійних завдань. Актуальність наукових розробок у цьому напрямку пов'язана із соціально-економічними та політичними змінами, що відбуваються у суспільстві, з підвищенням вимог до фахівців, до їхньої активності та відповідальності щодо власного професійного та особистісного розвитку. Підготовка фахівців у вищому навчальному закладі повинна визначатися цілями розвитку особистості, і насамперед – формуванням таких якостей, які забезпечують ефективність соціальної взаємодії з оточуючими людьми та сприяють самореалізації особистості.

Зміни соціально-економічної ситуації в Україні та в світі, нова форма взаємодії суспільства і силових структур держави, змушують по-новому поглянути на проблему професійної адаптації курсантів вищого навчального закладу напівзакритого типу. У такій ситуації особливо важливою є роль підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності, формуванню у них відповідального і зацікавленого ставлення до своєї справи, професійної мотивації та світогляду. У цьому складному, багатогранному та суперечливому процесі особливе місце займають питання, пов'язані з мотивами вибору професії офіцера, з професійним становленням курсантів, з системою їх професійних цінностей і стосунків тощо.

Юнацький вік, у якому перебуває більшість курсантів, є кризовим, оскільки ставить перед індивідом найбільш складні завдання розвитку, що виникають протягом життя. Для курсантів кризовість віку ускладнюється особливостями життєвої ситуації та діяльності – руйнуванням звичних стереотипів життя й навчання, часто пов'язаних з матеріальною та

побутовою невлаштованістю, невизначеністю соціального статусу, інтенсивною розумовою працею та періодичними екзаменаційними стресами. На етапі відмови від старих форм взаємодії із середовищем як невідповідних, неприпустимих, а також при відсутності нових програм, необхідних для зміни умов життя, гостро відчувається потреба в захисній ролі адаптаційної поведінки.

Одним з важливих моментів адаптації курсантів 1 курсу до умов вищого навчального закладу напівзакритого типу є правильна організація навчальної діяльності: планомірна робота по формуванню адекватних взаємин у групі; актуалізація значущості обраної професії; робота над зняттям тривожності та інших негативних емоційних станів, що проявляються на початку навчання.

До психологічних факторів, що уповільнюють процес адаптації курсантів відносяться: недостатня здатність до успішної самостійної роботи з великим обсягом навчальної інформації; велика навчальна завантаженість; психологічна некомпетентність у взаєминах курсантів і викладачів; конфліктні відносини з викладачами та однокурсниками; низький соціальний статус в групі; відсутність психологічного і побутового комфорту в казармах і гуртожитках та т.ін.

Найбільш ефективним засобом полегшення та оптимізації адаптаційних процесів є соціально-психологічний тренінг. У процесі спеціально організованого спілкування вирішуються питання розвитку особистості, формування комунікативних навичок, надання психологічної допомоги та підтримки, що дозволяють долати стереотипи і вирішувати особистісні проблеми учасників. Під час занять у курсантів відбувається зміна внутрішніх установок, розширюються знання, з'являється досвід позитивного ставлення до себе і оточуючих людей. Курсанти стають більш компетентними в сфері спілкування. У процесі тренінгової роботи кожен курсант оточується увагою і турботою. Він може розраховувати на допомогу інших, тому він здатний активно пробувати різні стилі спілкування, засвоювати нові, не властиві йому раніше комунікативні вміння і навички, вчиться довіряти людям. Тренінгові заняття готують до більш активного і повноцінного життя в соціумі. Завдання групи соціально-психологічного тренінгу полягає в тому, щоб допомогти кожному учаснику висловити себе індивідуальними засобами, а також навчитися сприймати і

розуміти себе. Ці навички необхідні курсантам як для адаптації до нового колективу, успішного навчання, так і для освоєння майбутньої професії.

Програма оптимізації адаптаційного процесу курсантів-першокурсників включає дискусійні методики, анкетування, зустрічі з адміністрацією факультетів, професорсько-викладацьким складом, фахівцями, що є успішними у професії, активом факультетів і університету; ігрові методики на знайомство, командоутворення, взаємодію, діагностику відносин в групі тощо. За допомогою даних методик курсанти знайомляться один з одним, з факультетом, університетом; отримують інформацію про особливості навчального процесу та позанавчального життя; мають можливість краще пізнати себе і оточуючих, набути навичок успішного спілкування, взаємодії з однолітками і викладачами, усвідомити власні професійні цінності, інтереси та мотиви.

Після проведення тренінгу значно підвищується рівень адаптованості курсантів, як до навчальної групи, так і до навчальної діяльності, також змінюються показники рівня адаптації до соціуму та загальний показник адаптації. Вважаємо доцільним використовувати тренінг у процесі психологічного супроводу курсантів першого курсу з метою оптимізації та полегшення адаптаційних процесів.

ИННОВАЦИОННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Наталья С. Гарань

Донбасский государственный педагогический университет,

г. Славянск, Украина

garan_nat@i.ua

Евроинтеграционные процессы, переход к информационному обществу, а также ряд экономических, политических и социальных трансформаций, происходящих в Украине, вызвали необходимость реформирования системы образования. Современные реалии таковы, что рынком труда востребован компетентный специалист, способный

принимать нестандартные решения, активно участвовать в развитии экономики, науки, культуры. Вследствие чего, в высших учебных заведениях на первый план выдвигается стратегически важная цель – создание благоприятных условий для выявления и развития способностей студентов, удовлетворение их интересов и потребностей, формирование креативности, учебно-познавательной активности и творческой самостоятельности. Для достижения поставленных целей особая роль отводится инновациям, поскольку подготовка специалиста нового тысячелетия должна не только соответствовать высокому уровню научно-технического прогресса, но и учитывать передовые мировые тенденции развития образовательной системы.

Заметим, что проблема инноваций в сфере высшего образования не является новой. Проблема педагогических инноваций и инновационных технологий достаточно широко исследуется. Изучением данного вопроса занимались: М. Артюшина, Ф. Ващук, О. Винославская, И. Дичковская, В. Жукова, Н. Кошечко, М. Левкивский, С. Натрошвили, О. Попова, Г. Пономарёва, Л. Петриченко, Н. Побирченко, Л. Подымова, П. Саух, А. Харьковская и многие другие.

Актуализация проблемы инноватики в системе высшего образования была вызвана рядом существующих объективных и субъективных факторов. Социально-экономические преобразования, происходящие в Украине, обусловили необходимость коренных изменений в организации, методологии и технологии организации педагогического процесса в учебных заведениях, вызвали необходимость подготовки и переподготовки педагогических кадров. Прослеживаемая тенденция к гуманизации и гуманитаризации содержания образования, привела к появлению новых учебных дисциплин, что, в свою очередь, вызвало потребность в преподавателях, которые могли бы обеспечить творческий, инновационный подход к реализации этих тенденций;

Необходимо также подчеркнуть, что инновационная система, существующая в ВУЗе – это организационно-управленческий механизм разработки и внедрения новаций, с целью повышения уровня конкурентоспособности. Основной задачей которой является выявление и реализация перспективных направлений деятельности в двух относительно самостоятельных, однако взаимосвязанных и взаимодополняющих

аспектах деятельности высшего учебного заведения: разработка и внедрение новых образовательных технологий и совершенствование уже существующих.

Инновационная педагогическая деятельность высшего учебного заведения заключается не только в разработке и внедрении образовательных инноваций, а также в их популяризации и распространении. Основной целью инновации является повышение эффективности педагогического процесса. Уровень эффективности инновации зависит от того, каких материальных, временных и прочих расходов требует данное нововведение, а также от его эффективности. В случае, если через некоторое время, после внедрения инновации актуальной будет новая проблема, которая нивелирует действие предыдущего, то эффективность не может быть существенной, а значит затраты на внедрение окажутся неоправданными. Таким образом, эффективность инновации зависит от достигнутого полезного эффекта, продолжительности использования, а также затрат на ее внедрение.

Отметим также, что в процессе подготовки преподавателя высшей школы к использованию информационных технологий в педагогической деятельности особое внимание уделяется развитию новаторства, креативности, ведь преподаватель должен подготовить студента к обдуманным и взвешенным действиям в современных условиях.

Особое внимание при подготовке специалистов в высшей школе уделяется формированию таких качеств, как: владение современными информационными технологиями, способность к самообучению, мобильность, конкурентоспособность, быстрое ориентирование на рынке труда. В учебно-воспитательном процессе используются как инновационные, так и традиционные приемы, методы и средства обучения дисциплинам, что повышает роль самостоятельной работы студентов, а также стимулирует их познавательную деятельность.

Внедрение инноваций в сфере высшего образования при подготовке педагогических кадров поможет обеспечить высокий уровень интеллектуально-личностного и духовного развития студента, создаст необходимые условия для овладения необходимыми навыками научного стиля мышления, изучения методологии инновационных технологий в

профессиональной деятельности, формирования стойкого интереса к выбранной профессии.

Процесс разработки, внедрения и распространения инноваций в сфере высшего образования оказывает влияние и на современную образовательную систему в целом, которая представляет собой гармоничное соединение обучающих технологий в сфере образования и научных достижений. А сущностью формирования инновационной системы высшего учебного заведения является процесс сравнения различных теорий, практических исследований, выбор наиболее актуальных и их внедрение. Дальнейшие исследования в данном направлении позволят не только выделить приоритетные направления, но и разработать и предложить конкретную программу решения актуальных проблем высшей школы.

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕВЕРНУТОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ

Вера В. Глазова, Наталья В. Кайдан, Валерия Смык

Донбасский государственный педагогический университет,

г. Славянск, Украина

vvglazova@gmail.com, kaydannv@gmail.com, mila43774@gmail.com

Темпы развития современных технологий в значительной мере влияют на методы преподавания и на саму модель обучения в целом, обуславливая расширение способов реализации компетентностной парадигмы с целью повышения качества обучения. Наибольшим потенциалом для оптимизации учебного процесса обладает модель смешанного обучения, которая позволяет внедрять новые технологии, не отказываясь от общепринятых методов обучения. В этом смысле модель предполагает замещение части традиционных учебных занятий различными видами учебного взаимодействия в электронной среде. Смешанное обучение представляет собой перспективную модель организации учебного процесса, ибо позволяет повысить мотивацию будущих учителей

информатики к обучению, делает этот процесс прозрачным, интерактивным и управляемым, обеспечивает постоянную вовлеченность студентов в учебный процесс [1, 3].

С учетом того, что у студентов магистратуры по специальности «Среднее образование (математика)» специализации «Информатика» есть опыт обучения и у них на достаточно высоком уровне сформированы различные компетенции и достаточно высок уровень самосознания, авторы считают, что в магистратуре возможно и целесообразно использовать модель перевернутого обучения [2]. Кроме того, такая форма обучения не противоречит рабочему учебному плану, в котором основное количество часов отводится для самостоятельной работы студентов, и рабочим программам учебных дисциплин, содержание которых предусматривает возможность самостоятельного изучения студентами учебного материала.

Существуют различные способы реализации данной модели обучения, но все они основываются на одном базовом принципе: непосредственное обучение проводится вне аудитории, а практика и применение в самой аудитории. В целом суть перевернутого обучения состоит в перестановке ключевых составляющих учебного процесса. При такой модели обучения студенты самостоятельно осваивают содержание нового учебного материала в электронной среде, а затем применяют полученные знания на аудиторном занятии через выполнение практических упражнений, дебаты или обсуждение.

Основными причинами, по которым целесообразно внедрение в учебный процесс университета метода перевернутого обучения можно отметить следующее: студенты стали посещать занятия более регулярно, происходит активное сотрудничество между студентами и преподавателем и как результат, повышение успеваемости и мотивации студентов.

Особенность перевернутого обучения заключается в возможности использования аудиторного времени для групповых занятий, на которых студенты могут обсудить ключевые аспекты лекционного материала, проверить свои знания и взаимодействовать друг с другом, выполняя практическую работу. Задача преподавателя на занятии состоит в том, чтобы разъяснять проблемные вопросы, комментировать работу студентов. На этапе закрепления материала вновь происходит переход в электронную среду. Таким образом, модель перевернутого обучения представляет собой

цикл «преаудиторная работа – аудиторная работа – постаудиторная работа». Цикл реализуется во взаимосвязанных электронных и аудиторных компонентах.

Для организации самостоятельной работы студентов используются такие элементы как общение в форумах и тестовые задания системы Moodle. Для самостоятельного изучения, как вариант, им предлагается видеолекция. Для первоначальной проверки усвоения знаний к такой лекции добавляется элемент «Тест», который выполняет роль «лакмусовой бумажки» и дает преподавателю информацию о том, на какие моменты необходимо акцентировать внимание студентов в аудитории.

Изучение нового материала возможно с использованием видеоролика на заданную тему, ссылка на который размещена в дистанционном курсе, просмотрев который, студенты должны представить преподавателю краткий конспект материала и результаты своих размышлений относительно содержания. Например, написать конспект, ответив на вопросы: «Что узнал нового?», «Что не понравилось в материале?», «Как этот материал можно использовать практически в своей профессии?».

Практическое применение данного метода показало, что использование перевернутого обучения обеспечивает активное вовлечение студентов в учебный процесс в целом и в изучаемую тему. Также важным, по мнению студентов, является возможность персонализировать обучение в зависимости от способностей отдельной личности и достигнутых ею образовательных результатов, что дает повышение эффективности обучения и гибкость в оценивании достижений студентов. Однако нужно учитывать и возможные проблемы применения данного метода, которые связаны с тем, что разные студенты могут предпочитать разные стили обучения и не все положительно воспринимают данный вид обучения, главным образом из-за большого объема изучаемой самостоятельно информации.

Литература

1. Blended Learning today. Tips For Designing Blends In The New Learning Architecture. Режим доступа: <http://www.kineo.com/m/0/blended-learning-today-2013.pdf>

2. What is the «Flipped Classroom»? Режим доступа: <http://www.uq.edu.au/teach/flipped-classroom/what-is-fc.html>.

3. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук, Н. Ю. Олійник, Т. О. Олійник, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, А. Л. Столяревська; за ред. В. М. Кухаренка – Харків: «Міськдрук», НТУ «ХП», 2016. – 284 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Олена О. Зенько

Загальноосвітня школа № 20,

м. Краматорськ, Україна

alenazenko30@gmail.com

Розвиток освіти, поява нових соціальних вимог, потреба у сучасному науково-методичному та практичному матеріалі, впровадження інклюзивного навчання – все це робить актуальним питання психологічного супроводу навчально-виховного процесу.

Про поняття «психологічний супровід» пише багато спеціалістів у галузі педагогіки та психології. Наприклад, М. Бітянова вважає, що система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії [1]. За Є. Козирьовою, під психологічним супроводом слід розуміти систему професійної діяльності педагога, психолога, скеровану на створення умов для позитивного розвитку взаємин дітей та дорослих в освітній ситуації, психологічний та психічний розвиток дитини з орієнтацією на зону її найближчого розвитку [2]. У *Великому тлумачному словнику сучасної української мови* поняття «супровід» розглядається як дія за значенням супроводжувати, тобто у (в) супроводі когось, чиємусь товаристві, під охороною, а ще вказується, що супровід – це те, що супроводить якусь дію, явище, охороняє когось [3].

У *Національній доктрині розвитку освіти* поставлені завдання щодо формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації [4]. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до реформування української освіти. Тому вибагливе ставлення до психологічного супроводу в освітньому процесі має велике значення.

Особливу увагу слід звернути на проблеми психологічного, педагогічного і соціального супроводу всіх учасників навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання. Впровадження інклюзивної освіти в Україні сталося не так давно, тому практичних напрацювань та досвіду замало. Батьки дітей із особливими освітніми потребами турбуються щодо надання повноцінної освіти їх дітям. Ситуація в Україні, як вважають деякі фахівці, має дійсно «перехідний період». Був значно великий проміжок часу, коли законодавчі акти тільки теоретично декларували права дітей з особливими освітніми потребами на розвиток, здобуття освіти, соціальне інтегрування, але настав час, коли можливе практичне забезпечення та справжня реалізація цього питання.

Але постає багато питань і складнощів. Організація успішного інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників. Забезпечення дитині з особливими потребами тільки навчання з однолітками в одному класі замало. Інклюзія, насамперед, має на меті максимально зняти бар'єри у доступі дитини з особливими освітніми потребами до розвитку її природного потенціалу. Також важливо набуття знань, соціального досвіду і отримання якісної освіти. Для впровадження цієї мети передбачається створення в освітньому процесі організаційно-педагогічних, психологічних умов, зорієнтованих на особливості психофізичного розвитку кожної дитини, гнучке врахування їх в навчально-пізнавальній діяльності.

Питання психологічного, педагогічного і соціального супроводу дітей перебуває на суміщенні функцій багатьох фахівців: педагогів, психологів, дефектологів, а тому не можуть бути віднесені до сфери професійної діяльності лише одного з них. Практичний психолог в інклюзивному середовищі формує психологічну готовність учасників навчально-виховного процесу: учнів, батьків, вчителів, представників адміністрації до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами. Робить це,

шляхом проведення психоедукаційних заходів, а саме, тренінгових занять, лекторіїв, семінарів, консиліумів, виступів, спрямованих на подолання упередженого ставлення до дитини з порушеннями психофізичного розвитку, руйнування міфів і стереотипів. Соціально-педагогічний супровід базується на створенні сприятливих умов для взаємодії учнів з соціальним середовищем із метою попередження виникнення або усунення вже існуючих дестабілізуючих факторів та формування стійкості до ситуацій дезадаптації.

Важливу роль у інклюзивному навчанні відіграють батьки дитини. Співпрацюючи з педагогами, виступаючи їхніми активними помічниками, при цьому знайомлячись з перевагами і недоліками різних форм навчання вони роблять вагомий вклад у розвиток своєї дитини. Якщо зупинитися на недоліках, то варто сказати про те, що, крім інклюзивного напрямку, важливу роль відіграють інші форми навчання, наприклад, (школи для дітей з глухотою, чи з іншим фізичним обмеженням). Ці два напрямки освіти не повинні виключати один одного, тому що немає єдиної однаково придатної форми навчання для кожної дитини, яка є унікальною за своїми можливостями і потребами.

Учні навчально-виховного процесу мають також важливу роль у сприянні інклюзії, як ті, які мають особливі освітні потреби і прийшли у нове для них середовище, так і ті, які приймають своїх особливих однолітків. Обом категорія потрібне толерантне ставлення один до одного, повага, співпраця та готовність підтримати. Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти. Тільки індивідуальний підхід до кожного учасника навчально-виховного процесу: дітей, педагогів, батьків дасть добрі сходи та плоди.

Література

1. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. – М.: Совершенство, 1998. – 298 с.
2. Нет причин для пробуксовки (беседа с Е. А.Козыревой) // Школьный психолог. – 2000. – № 10. – С. 14.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол.

ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

4. Національна доктрина розвитку освіти / Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002.

АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМІНАРУ-ДИСПУТУ

Надія М. Ляшова, Наталія Б. Бондаренко
Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ, Україна
nadinika2017@gmail.com

Модернізація системи освіти спрямувала на розвиток активних форм та методів навчання студентів педагогічних вузів. Постійне ускладнення змісту освіти, підвищення рівня освітніх стандартів; оволодіння прогресивними технологіями навчання, новими досягненнями вітчизняного та зарубіжного досвіду; розв'язання складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок – все це стало метою перебудови науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу та створення додаткової спеціальності «Дошкільна освіта. Практична психологія. Початкова освіта», яка допоможе у професійному становленні майбутніх педагогів, надасть можливість інтегрувати систему освітньо-виховного процесу, сприятиме посиленню зв'язків з реаліями сьогодення.

Семінари, як інструмент навчання студентів та обміну досвідом, активно використовуються в педагогічній діяльності дошкільної та початкової освіти. Вміло скерована діяльність студентів на таких заняттях підвищує професіоналізм, дозволяє брати участь в обговоренні проблем дошкільної та шкільної початкової освіти, презентувати свої способи їх рішення та виконання різноманітних завдань творчого характеру. У науковій та методичній літературі існують різноманітні підходи до класифікації семінарів. Зокрема, Г. Васильєвим та Е. Деєвою виділено такі їх види: семінар-бесіда; семінар-заслуховування; семінар-диспут; інноваційний семінар. Розглянемо більш докладно семінар-диспут. Семінар-диспут передбачає колективне обговорення певної проблеми з

метою встановлення шляхів її достовірного розв'язання. Такий семінар проводиться у формі діалогічного спілкування. Він забезпечує високу розумову активність студентів, прищеплює вміння вести полеміку, обговорювати матеріал, захищати власну точку зору та переконання з даної проблеми, лаконічно і правильно висловлювати свої думки з використанням правил системного аналізу та різноманітних технік логічного мислення. Викладач, що використовує в роботі зі студентами такий семінар, має бути дослідником, експертом у галузі управління та організації і, разом з тим, методистом [2].

Особливості семінару-диспуту як колективної форми роботи студентів виявляються у діалогічному спілкуванні всіх студентів, що передбачає високу розумову активність, формує вміння вести дискусію, обговорювати проблему, відстоювати свої переконання, лаконічно висловлювати думки. Як правило, на семінарі-диспуті функції студентів можуть розподілятися таким чином: доповідач – стисло або докладно доповідає сутність проблеми та основну її позицію; співдоповідач – аргументує, обґрунтовує, ілюструє позицію доповідача, також може представити статистичні відомості та вагомі факти; опонент – висловлює власну точку зору з обговорюваної проблеми, яка може кардинально відрізнятись від запропонованої доповідачем, наводить свої приклади та аргументи, які теж можуть мати протилежне значення; другий опонент – задає питання, наводить несподівані приклади, ініціює загальну дискусію; експерт – відповідальний за порівняльний аналіз аргументів та контраргументів, визначає їхню достовірність; асистент – відповідає за технічне забезпечення обговорюваного питання, своєчасне використання плакатів, схем, діаграм, комп'ютерної презентації тощо. Наведемо приклад семінару-диспуту під час навчання студентів проектних технологій та тему: «Проблеми впровадження проектної технології в роботу ДНЗ та початкової школи».

На даному семінарі-диспуті формується атмосфера творчої активної співпраці як між самими студентами, так і студентів з викладачем. Викладач орієнтує студентів на виступи оцінного характеру, поєднуючи дискусію з простим викладом матеріалу щодо впровадження проектної технології в роботу ДНЗ та початкової школи. Така робота підвищує ефективність засвоєння матеріалу кожним учасником семінару, що

реалізується через загальний пошук відповідей, можливість розкриття та обґрунтування різних точок зору. Разом з тим, семінар-диспут висуває певні вимоги до якості підготовки студентів. У першу чергу, студенти вивчають рекомендовану літературу, що включає в себе ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічної та методичної науки щодо організації навчального процесу за проектною технологією. Рекомендуються наукові журнали за фахом, періодична навчально-методична література. Як результат опрацювання наукових джерел, студенти оформлюють довідково-інформаційний матеріал із зазначеної технології. Він може бути таким: «Поняття проектної технології», «З історії методів проєктів», «Теоретичні положення та суть проектної технології», «Проектна технологія у ДНЗ», «Проектна технологія у початковій школі», «Питання наступності впровадження проектної технології між ДНЗ та початковою школою» тощо. Також вивчають досвід роботи педагогічних колективів ДНЗ та вчителів початкової школи як міста Слов'янська, так й інших міст України з проблеми реалізації проектної технології, практичних рекомендацій методистів щодо впровадження проектної технології в навчальний процес. За цими матеріалами готують різноманітні опитувальники, анкети, наочність, довідники, що стануть у пригоді під час проведення семінару-диспуту [1].

Пошук істини під час дискусії відбувається шляхом вільного обміну думками, критичного оцінювання концепцій учених, учителів-практиків, колег, можливості доведення власних поглядів на проблему, критичне оцінювання думок одногрупників. Наприкінці семінару-диспуту формулюється єдина точка зору, або декілька рішень даної проблеми та надаються рекомендації. Отже, результатом таких занять є удосконалення навчально-виховного процесу, формування у майбутніх педагогів професіоналізму, здатності до подальшого проектування власної освітньої діяльності як у дошкільних закладах освіти, так і у початковій школі.

Література

1. Бондаренко Н. Б., Ляшова Н. М. Формування професіоналізму майбутнього педагога у процесі організації семінару. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. – 2015. – № 2. – С. 107-110.

2. Васильев Г., Деева Е. *Управленческое консультирование: учебн. пособ.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 255 с.
3. Мезенцев Г. В. *Методика проведения семинара-диспута в финансово-экономическом вузе. Гуманитарные научные исследования.* – 2013. – № 12. [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru>.

МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ: ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія П. Нікітіна

Донбаський державний педагогічний університет,

м. Слов'янськ, Україна

nikitina_sdpu@ukr.net

Важливим аспектом раціональної управлінської діяльності є менеджмент цілеполягання, який дозволяє моделювати виконання управлінських функцій і забезпечує їх супровід

Наука визнала, що цілеспрямованою діяльністю вважається та діяльність, котра здійснюється в межах намічених цілей, і що цілі конкретніші, то вимірювання результатів може бути об'єктивнішим.

Загальними цілями в освіті завжди виступають якість і ефективність. Якість освіти, ефективність управління, ефективність системи – ці всі поняття в педагогіці визначають динаміку і відносність. Увага до них є не просто зацікавленістю, а необхідною умовою того, щоб просуватися вперед, ключем до розв'язання проблем, що склалися в практиці роботи.

Вітчизняна теорія менеджменту, що проходить процес формування, розкриває нове для управлінців мислення, філософію і політику управління, нову систему цінностей і пріоритетів, нові методи та інструментарій управління, нове розуміння принципів управління, внутрішніх закономірностей. Час вимагає управляти не просто за командою, а за науковими принципами, підходами, які розробила вітчизняна та зарубіжна наука управління.

Найпривабливішою в теорії менеджменту є орієнтація на моделювання процесів, явищ, цілісних систем.

У практичній діяльності керівника освітньої організації моделювання посідає особливо важливе місце, тому що командна інформація, яка надходить від нього, оформлюється передусім як модель, тобто як система взаємопов'язаних параметрів, що виражають суть управлінського рішення. Моделювання у школі може бути застосовано як до суб'єктів, так і до об'єктів управління. За допомогою моделі можна зобразити систему комунікацій учителя в педагогічному колективі, основних видів його діяльності в рамках навчально-виховного процесу, структури управління школою.

Теоретично визначені такі основні вимоги до моделювання:

- цілеспрямованість;
- відповідність (подібність);
- нейтральність;
- цілісність.

Моделювання педагогічних процесів, у тому числі управлінських, здійснюється за такими етапами:

- визначення мети розв'язування педагогічної проблеми за допомогою моделі;
- вичленування основних компонентів педагогічної системи, які становлять її суть;
- виявлення об'єктивно існуючих взаємозв'язків між компонентами системи;
- трансформація компонентів системи в одиниці абстрактної мови (символи);
- вибір способів зображення моделі та її побудова.

Моделювання стає функцією управління лише за умови розробки власної моделі розвитку закладу. Тоді функція моделювання є засобом, механізмом, інструментарієм регулятивного впливу на специфіку змін в управлінській філософії, за якої керівник впливає не на сам процес, а лише на умови, які потрібно змінювати. Управління за проектними моделями дозволяє керівникові відійти від прямого командно-адміністративного управління педагогічним колективом і переходити до регулятивного спонукання, цілеспрямованої мотивації у діяльності педагогічного колективу, виводити його на саморегулятивні відносини, тим самим забезпечувати умови для самовизначення і саморозвитку.

У чому ж глибинний сенс раціональної технології управління, заснованої на моделюванні?

По-перше, управлінська технологія пропонує спроектовану модель життєдіяльності організації, що визначає структуру і зміст процесу управління у закладі освіти, а інформаційні та інші технології стають неодмінним атрибутом у діяльності педагогічного колективу, що спрацьовує на підвищення ефективності роботи школи взагалі.

По-друге, завдяки технологізації управлінської діяльності керівник має можливість зводити до мінімуму управлінські експерименти і користуватися методами попереднього діагностування відповідно до розробленої моделі й цільових орієнтацій.

По-третє, істотна риса, яка притаманна будь-якій технології, і нашій зокрема, – це визначення конкретизованої загальної мети. Якщо в традиційній теорії управління навчально-виховним процесом проблема мети більш хвилює теоретиків, то в технології це є центральним питанням саме для практика, яке розглядається у двох аспектах: діагностичного цілевизначення та об'єктивного контролю за діяльністю освітньої організації; розвитку особистості викладача і учня загалом і поетапно.

По-четверте, завдяки управлінській технології як проекту управлінської системи реалізується важливий принцип – принцип цілісності (структурної і змістової) всього процесу життєдіяльності освітньої організації. Принцип цілісності дає можливість досягати відчутних результатів завдяки гармонійній взаємодії елементів системи на термін дії моделі.

Можна стверджувати, і практика це підтвердила, що управління закладом освіти за власною моделлю відкриває для керівників можливість розв'язання проблеми переходу закладу з одного статусу в інший, з одного рівня функціонування на інший, з однієї філософії управління на іншу.

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

Олександра Ю. Нагорна, Ольга М. Сипченко
Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ, Україна
ph_d@ukr.net, sypchenko.olga@i.ua

Національною стратегією розвитку освіти в Україні до 2021 року актуалізовано в якості найбільш значущих цілей найближчого десятиліття підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян нашої держави відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями та потребами. Означене вимагає ефективної реалізації державної політики в сфері професійної педагогічної освіти, нових підходів до професійної управлінської діяльності та розкриття індивідуальних можливостей кожного майбутнього фахівця з менеджменту освіти на всіх етапах професійної підготовки.

Освіта в Україні вважається одним із основних компонентів загальнолюдських цінностей. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору [1, с. 332]. Особливо це стосується підготовки майбутнього менеджера освіти. Адже менеджер освіти в сучасному трактуванні цієї професії – фахівець, який сприяє становленню людського потенціалу суспільства, розвиткові його культури та інтелектуального потенціалу [3, с. 131].

Усвідомлення проблеми управлінської культури менеджера освіти передбачає аналіз наукових джерел щодо визначення самого поняття «управлінська культура» та його структурних складових. У нашому дослідженні поняття «управління» і «керівництво» визначаємо як однорідні, оскільки кожне з них традиційно розуміється як цілеспрямований вплив на людину і колектив, здійснюваний шляхом відповідних заходів з метою організації, регулювання та координування

їхньої діяльності. Культура – це досить складне і багатогранне явище, яке відображає всі аспекти людського буття, тому його досліджують філософи, соціологи, культурологи, педагоги, чії наукові пошуки створили розмаїття її інтерпретацій і трактувань.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що поняття «управлінська культура» науковці розглядають як складову особистісної (базової) культури майбутнього фахівця та вбачають у ній культурологічну професійно-особистісну характеристику, властивість особистості, яка оволоділа соціальним і фаховим досвідом та реалізує його в управлінській практиці; характеризується емоційно-ціннісним ставленням до професії, особливостями свідомості й поведінки, спілкування; забезпечує усвідомлення й культуродоцільність фахової діяльності, стимулює творчий розвиток керівника тощо [2, с. 189]. Вищезазначене дозволяє констатувати, що управлінська культура менеджера освіти є частиною його професійної культури – це комплекс управлінських знань, умінь і досвіду, а також професійно значущих особистісних якостей та творчої спрямованості.

У процесі здобуття вищої освіти в майбутніх менеджерів освіти формується світогляд шляхом оволодіння системою наукових знань, інтеріоризації певних цінностей, глибокого розуміння педагогіки й теорії менеджменту, розвитку творчих здібностей, уміння застосовувати набуті знання на практиці, активізації пізнавальної діяльності, що, зокрема, визначає поведінку фахівця, його життєву позицію. Отже, управлінська культура майбутнього менеджера освіти є складним утворенням із власною структурою до якої належать: система знань про управління як об'єкт професійної діяльності та процес; система знань про систему управління, форми, методи, технології і засоби управлінської діяльності у сфері освіти; система практичних навичок, умінь і здатностей управлінської діяльності, зовнішнім виявом якої є певний стиль управлінської діяльності; управлінська компетентність як основа управлінської культури; управлінське мислення як психологічний засіб актуалізації управлінської культури; цінності управлінської діяльності тощо.

Грунтовне вивчення науково-педагогічної літератури показало, що проблемі формування управлінської культури майбутніх менеджерів освіти як важливої складової професійної підготовки в закладах вищої

освіти приділяється велика увага. Так, викладачами Донбаського державного педагогічного університету з метою формування управлінської культури майбутніх менеджерів освіти збагачено зміст навчання додатковою культуро-зорієнтованою тематикою; урізноманітнено процес фахової підготовки майбутніх менеджерів освіти активними та інтерактивними формами й методами навчально-виховної діяльності, організовано теоретико-практичний семінар спрямований на розвиток професіоналізму педагогічних кадрів з метою забезпечення ефективності процесу формування управлінської культури майбутніх менеджерів освіти, а також активно використовується потенціал органів студентського самоврядування як чинника формування в майбутніх менеджерів освіти управлінської культури.

Література

1. Павлова В. Цінність освіти в епоху структурних перетворень / В. Павлова, В. Сипченко, О. Сипченко // VII Міжнародна наукова конференція «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій» 4–7 квітня 2018 р. м. Ополе, Польща. – 2018. – Р. 332-333.
2. Попова Г. В. Особливості формування культури управління персоналом у процесі фахової підготовки майбутніх менеджерів / Г. В. Попова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Вип. 31, том 3 (45), дод. 1. – К., 2013. – С. 188-196.
3. Сизова К. Вплив іміджу керівника на управлінську діяльність / К. Сизова, О. Сипченко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць. – Вип. 6 (80). – [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ: ДДПУ, 2016. – С. 131-142.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ФРУСТРОВАНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Ірина Ю. Остополець

Донбаський державний педагогічний університет,

м. Слов'янськ, Україна

irinaostopolets@gmail.com

Глибинні трансформації, що відбуваються в системі суспільно-економічних відносин загалом, в сфері освіти зокрема, висунули необхідність суттєво підвищити рівень і якість професійної підготовки майбутніх вчителів, здатних до розв'язання нових задач на основі не лише відповідної суми професійних знань і умінь, а й озброєних належною для реалізації цих задач психологічною підготовкою.

Особливістю педагогічної діяльності є те, що вона будується за законами спілкування, які передбачають обмін не тільки інформацією, а й почуттями, переживаннями. Вчитель як суб'єкт діяльності зустрічає різноманітні перешкоди на шляху реалізації поставленої мети, своїх потреб. Це приводить до змін в його емоційній сфері, викликаючи фрустрацію. [5]

В професійній діяльності вчителя фрустрованість є наслідком частого, інколи затяжного переживання стану фрустрації, коли «здійснюється вплив на особистість вчителя, блокуються цілі педагогічної діяльності, позитивні уявлення про себе як спеціаліста, про свій клас, школу». [1, с. 3] Фрустрованість в більшій мірі травматична, так як вона формує у педагога установку на неспроможність прийняття рішення, агресивність, дратівливість, апатію. [4, с. 78]

На типовість стресу, фрустрацій, психоемоційної напруженості для педагогічної діяльності вказують багато вчених-дослідників (О. О. Баранов, Г. Ф. Заремба, Л. М. Мітіна, О. О. Реан, С. В. Суботін та інші).

Нами проводилося пілотажне дослідження з метою виявлення рівня фрустрованості вчителів з різним стажем роботи в школі. Дослідженням було охоплено педагогів загальноосвітніх шкіл № 10, № 15, № 17 м. Слов'янська Донецької області, брали участь 104 чоловіка (14 чоловіків та 90 жінок), вік досліджуваних від 21 року до 68 років, стаж роботи в школі від 6 місяців до 42 років. Були використані такі методи дослідження:

тестування (16-факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттелла, опитувальник Ч. Д. Спілбергера на виявлення рівня тривожності особистості), бесіди з вчителями, учнями та адміністрацією школи, експертні оцінки. Тестування дало можливість виявити деякі особистісні та індивідуально-психологічні особливості вчителів, зокрема, рівень тривожності, емоційної стійкості, напруженості, та інших якостей, що, на нашу думку складають симптомокомплекс фрустрованості педагогів.

Результати дослідження вчителів показали, що 72,1% респондентів мають високий рівень, 24% – середній рівень і лише 3,9% – низький рівень фрустрованості. Крім того аналіз результатів за шкалою Р. Б. Кеттелла показав, що 54% опитаних вчителів проявили домінування пасивно-оборонного способу реагування на фруструючу ситуацію, 57% – підвищену тривожність, наявність збудження, напруженості нервової системи 58% – неурівноваженість емоційних станів. Результати дослідження рівня тривожності особистості за шкалою Ч. Д. Спілбергера підтвердили отримані дані за методикою Р. Б. Кеттелла. Високий рівень тривожності ми констатували у двох третин досліджуваних.

Порівняльна характеристика рівня фрустрованості, стажу педагогічної роботи в школі та паспортного віку досліджуваних дала можливість нам стверджувати, що найбільше фрустрованими є молоді вчителі (стаж роботи до 5 років) (76% досліджуваних мають високий рівень фрустрованості, 18,8% – середній, 5,2% – низький), та вчителі, які працюють в школі більше 20 років (81% – високий, 12,8% – середній, 6,2% – низький рівень фрустрованості). Ми пояснюємо цей факт тим, що у молодих вчителів високий рівень фрустрованості пов'язаний з труднощами адаптації до професії: особливості міжособистісних стосунків в педагогічному колективі, компетентність в спілкуванні з учнями, їх батьками та інше, недостатній досвід роботи та рівень розвитку професійних вмінь та навичок тощо. Зниження фрустраційної толерантності у вчителів, що мають стаж роботи в школі понад 20 років, на нашу думку пов'язане з емоційним вигоранням, виснаженням нервової системи, в результаті впливу стресогенних факторів, зумовлених специфікою педагогічної діяльності, що привела цю категорію педагогів до таких особистісних деформацій як висока тривожність, дратівливість, емоційна нестійкість, фрустрованість.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки.

1. Фрустрованість актуалізується в умовах кризи перебудови професійної самосвідомості, коли актуального значення набуває потреба в самоствердженні, визнанні та ін. Це яскраво проявляється на етапах професійного становлення та професійної зрілості.

2. Неможливість реалізації професійних потреб в повній мірі приводить до розвитку фрустрованості вчителя. Другою причиною є закріплення в процесі професійної діяльності вчителя жорстких стереотипів поведінки та прийняття рішення, що приводять до зниження рівня фрустраційної толерантності, що підсилює захисні агресивні та тривожні тенденції.

Література

1. Заремба Г. Ф. Фрустрация в профессиональной деятельности учителя начальной школы и условия ее преодоления: Автореф. дис....канд. психол. наук. М., 1982. 16 с.
2. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
3. Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психических состояний // Вопросы психологии. 1967. – № 6. – С. 34.
4. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). М.: Дело, 1994. – 216 с.
5. Остополец І. Ю. Фрустрованість в контексті індивідуально – типологічних властивостей особистості вчителя. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. / АПН України / за ред. С. Д. Максименка – К.: 2000 – Т. 2. – Ч. 6. – С. 238-242.

ВИХОВАННЯ ГРОШОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСВІТЯНСЬКА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Тетяна В. Охріменко

Київський національний лінгвістичний університет,

м. Київ, Україна

tv.okhrim@ukr.net

Обраний Україною шлях європейської та світової інтеграції вимагає модернізації освітньої галузі до рівня кращих світових стандартів. Серед пріоритетних завдань сучасної освіти – не лише підготовка суб'єктів та об'єктів виховання (тобто вчителів та учнів), а й збереження традиційного і формування новітнього навчально-виховного матеріалу, зокрема що стосується національно-культурної та міжкультурної спадщини, які відбито у національних мовах та міжмовному етикеті. Вказані завдання освіти мають розглядатися в контексті розвитку системи неперервної освіти в Україні. Так звана система циклів освіти (тривалістю приблизно два-три роки) реалізовуватиме принцип наступності у навчанні та забезпечить ґрунтовну підготовку фахівця, починаючи із дошкільної освіти, середньої школи з необхідними етапами переходу до вищого навчального закладу, стажування за фахом та науково-дослідницької роботи.

Грошова культура (тобто культура, сформована ставленням до грошей як особливого універсального товару, який виконує роль загального еквівалента вартості всіх інших товарів та загалом матеріальних цінностей, серед яких живе людина) формується протягом тисячоліть на певній території проживання етносу та належить до національного й всесвітнього надбання людства. Розуміння характеру взаємовідносин людей, які пов'язані певними грошовими (кредитними, борговими тощо) зобов'язаннями та діють за певною грошовою (монетарною) поведінкою, формує культурну компетенцію особистості – від учня початкової і середньої школи до випускника школи, студента, теоретика-науковця чи практика-бізнесмена із підвищенням базового рівня знань і міжкультурної комунікації.

Сучасні економісти, соціологи та політологи стверджують, що суть грошей змінюється відповідно до змін характеру суспільних відносин, в яких вони функціонують. Тобто, гроші – не лише засіб вимірювання та накопичення вартості, не лише товар, а й носій історично визначених суспільно-економічних відносин, в результаті дії яких із широкого спектру товарів виокремлюється один – грошовий. Тому, не звертаючи уваги на певною мірою упереджене ставлення до грошей як засобу тиску на людини, як задоволеного мовного табу, необхідно виховувати у сучасній молоді позитивне сприйняття грошей як стосунків, що не можуть бути відмінені домовленістю людей чи рішенням держави до тих пір, доки існують відповідні до грошей суспільні відносини.

Розглядаючи такі відносини з точки зору психології, ми можемо побачити, що впродовж століть вони будувалися на цивілізованих чи насильницьких методах (наприклад, домінуюча роль долара за умови домінування економіки США), на паритетності чи примусовості («військові гроші» окупаційної держави на завойованій території), на довірі чи недовірі населення (зокрема, у банківській сфері). Педагоги ж звертають увагу на зниженні толерантності у міжлюдських стосунках сучасного ринкового суспільства – як в середині однієї спільноти, так і на міжнародному рівні, а отже, погіршуються адекватні суспільно-економічні взаємовідносини у полікультурному світі. Під час виховного процесу треба навчати толерантності грошових стосунків та пояснювати, що контакти, в тому числі із залученням грошових знаків та цінних паперів, між представниками абсолютно різних культур у наш час стають такими ж звичними і необхідними, як і між представниками однієї культури.

Велика просвітницька роль належить історії. Згадаймо, що у традиційній слов'янській культурі тлумачення грошей як металічних чи паперових знаків, що виконують роль універсальних платіжних засобів, відбиває не лише поняття зі сфери економіки (капіталу як накопиченої суми грошей), а й презентує лінгвокультурний, задоволений у міфологічній свідомості протоконцепт багатства як повноти земного буття. Подібні приклади знаходимо у класика філологічної думки, відомого вченого-енциклопедиста Володимира Даля, який у «Толковом словаре живого великорусского языка» зафіксував поняття грошей («денег») і як похідне від застарілої словникової одиниці «дѣньга», і водночас надав йому

широкого значення «всякий денежный знак, деньги вообще, капитал, богатство, достаток, наличное». Автор словника наводить розповсюджені синонімічно-антонімічні мовні ряди: *Деньги в людях (в займах) / Быть при деньгах (с деньгами); денжать (быть при деньгах) / денжаться (нуждаться в них); денежить / (о)безденежить* тощо. Ставлення людей до грошей було зафіксовано дослідником й у численних народних ідіомах: *Мне бы денежек с рубль, да бумажек с пуд, да золотица что-нибудь; Ничему сам собою цены не уставил; Деньга деньгу достаёт (зовёт, родит, куёт, добывает); Денежкой торг стоит; По деньгам товар; Ершей на деньгу, да сдобы на алтын, так и будет уха; Деньга и камень долбит; И барину деньга господин; Чей конь, того и деньги; Базар цену скажет.* Відмічаються приклади сакралізації та возвеличення грошей як цінності: *Бог цену строит; На заветное и цены нет; Этому человеку здесь цены не знают.* Схожі думки про цінність певної речі подибуємо у сучасній російській мові в клішованих виразах «цена здоров'я», «цена внимания», «цена вещи»: *Ценою здоровья не желаю купить себе славы; Я понимаю всю цену вашего вниманья ко мне; Цену вещи узнаешь, как потеряешь.* Зберігся навіть старий вираз, в якому «ценить» означає сварити або детально розмірковувати, розкласти думки на частини з подальшим аналізом, наприклад, *ценить книгу* – аналізувати та критикувати її.

Український вчений Борис Грінченко, автор відомого «Словаря української мови», описував поняття грошей і як похідне утворення від старовинної мідної монети «денежка» (як у В. Даля), і від української назви «гріш», і від застарілої польської монети «грошъ», і виводив із множини жіночого роду «копійки». Український дослідник описував гроші перш за все як монети («гріш круглий», «монета гривенникъ», «гривні золоті», «таляри биті», «монета злот», «монета левъ», «монета дукат», «монета дудек», «монета чехъ» тощо), що можна пояснити позитивним емоційним ставленням людини саме до монети як конкретної речі, яку можна взяти до рук (згадаймо вислів В. Даля «наличное»), сховати монети до кишені, накопичити їх певну кількість, згодом обміняти на якусь важливу у господарстві річ або ж комусь подарувати.

Пригадаймо, що «гроші», як і «деньги», були у минулому сукупністю дрібних монет («грошъ» та «дёнъга» вартували півкопійки), що сприяло

виникненню словотвірних переосмислень зі значенням малого (українське зменшувально-пестливе «грошик», «грошики», «грошенята», російське зменшувальне «денежки», «деньжата», «деньжоночки») або ж несуттєвого, незначущого (укр. фамільярне «грошва», рос. розмовне «гроши»). Переосмислення «грошей», «денег» як малого, незначного, як суми дрібних монет утворювалося у мовах за допомогою часток заперечення (*грїш ціна* – мало або нічого не вартий, *ламаного гроша не вартий* – не має цінності, *ні на грїш* – немає чого-небудь, *грошей ні копійки* – немає ніяких грошей, *ні за які гроші не купиши* – важко, неможливо дістати що-небудь, *біда з грїшми* – біда і без грошей тощо).

На думку фінансових експертів, гроші – це складники свободи, впевненості, тому «треба починати думати про гроші, використовувати їх по-новому, як у розвинених європейських країнах». Протилежним поняттям є гроші як психологічна залежність, яка може виникнути із надмірної жадібності, користолюбства і зажерливості. З приводу цього в економіці виникає термін «грошовий фетишизм» – викривлений погляд на гроші, надання грошам особливого значення, схиляння перед ними та навіть їх одухотворення.

Отже, виховання грошової культури як освітянська проблема сучасності, зокрема стосовно сучасної молоді, вимагає визнання того, що феномен грошей є не річчю, а ідеєю, яка втілюється в цілий ряд традиційних та новітніх понять, однак не вичерпується жодним з них: універсальний товар, суспільні відносини, державна політика, поведінка людини, а також особистий скарб, символ багатства, розкоші, прояв довіри до банківської системи та держави в цілому, об'єкт психологічної залежності, жадібності або ж доказ свободи людської особистості, предмет емоційно-естетичної привабливості, неписане табу тощо.

РОЗВИТОК КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Павлівська Ірина М., Чучина Тетяна В.

Слов'янська загальноосвітня школа I-III ступенів № 18

Слов'янської міської ради Донецької області,

м. Слов'янськ, Україна

irina.pavlivska@ukr.net / talliva@meta.ua

Система освіти як соціальний інститут має сприяти зниженню напруженості й нестабільності в суспільстві через подолання конфліктів, виховання культури взаємин і взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.

Будь-які конфлікти, складні для сторін і свідків, зміщують увагу з корисної діяльності на з'ясування стосунків, зменшують згуртованість групи, погіршують співпрацю, тому кожному педагогу необхідно вміти передбачати їхню появу, прогнозувати можливе конфліктне протистояння і поведінку учасників конфлікту, впливати на опонентів і перебіг конфлікту, при необхідності – ефективно розв'язувати конфлікт на справедливій і об'єктивній основі. Проте, педагогам часто не вистачає знань у галузі конфліктології, відповідних умінь, особистісно-професійних якостей і освоєних рольових моделей поведінки в складних ситуаціях.

Конфліктологічна компетентність педагогів є інтегративною якістю особистості, що означає підготовленість і здатність педагога до управління конфліктами в школі, є тим феноменом, що може бути одночасно і умовою, і засобом освоєння конфліктної дійсності. Тільки при досягненні високого рівня її розвитку педагог може успішно реалізовувати професійні завдання в конфліктогенному середовищі.

Формування конфліктологічної компетентності вчителя як наставника та вихователя є безперервним процесом. Тому самоосвіта і самовиховання, методична робота в школі мають бути спрямовані на його ефективний розвиток і здійснюватись поетапно:

- перший етап – ознайомлення з діагностичними методиками;
- другий етап – актуалізація фонду дієвих знань та умінь;

- третій етап – розкриття змісту кожного уміння, що включає в себе певну сукупність дій та операцій, а також способів і умов їх виконання.

Формуванню складових конфліктологічної компетентності, сприяють активні форми і методи навчання:

- тренінги, рольові й ділові ігри, дискусії, «круглі столи», «мозковий штурм», діагностика і самодіагностика властивостей та особливостей людини;

- аналіз, моделювання, програвання, розв'язання конкретних конфліктів;

- різноманітні індивідуальні й групові соціальні і художні вправи, які сприяють активізації розумової та почуттєво-вольової діяльності, розвитку активно творчої основи особистості;

- робота з власною біографією, яка дозволяє вчителю через самопізнання встановлювати певні закономірності свого життєвого шляху, що сприяє розвитку здібностей самооцінювання, самоаналізу, саморефлексії, набуттю внутрішньої впевненості й гармонії особистості;

- поліфункціональні проекти, в рамках яких учителі у групах проводять певне дослідження конфліктів у школі й репрезентують його результати в театралізованій формі.

Для виявлення фактологічних даних використовуються бесіди, інтерв'ю, анкетування, опитування та спостереження. Найбільш поширеними і релевантними визнаються опитувальні методи, включаючи шкали діагностики конфлікту, тестові процедури.

Для формування стійких форм прояву конфліктологічної компетентності необхідна умова систематичності застосування інтерактивних методів у процесі конфліктологічної підготовки. Найчастіше, для підвищення рівня розвитку конфліктологічної компетентності вчителів використовуються такі форми: круглий стіл, вечір запитань і відповідей, робоча нарада, виробничий інструктаж, соціально-психологічний тренінг; психолого-педагогічна студія, де заняття будуються на принципах «прихованого» впливу, «етичного піднесення», діяльно-практичної спрямованості.

Успішність роботи з розвитку конфліктологічної компетентності вчителів зумовлюється використанням конструктивних технологій навчання управлінню конфліктами, стрижнем якої буде пізнання через

«діяння», через розв'язання конкретних ситуацій, що дозволяє за короткий термін актуалізувати теоретичні знання в практичній ситуації.

Отже, конфліктологічна компетентність передбачає професійно-педагогічну спрямованість на антиконфліктну діяльність, позитивне ставлення, інтерес учителя до проблем педагогічного регулювання конфліктів. Для розвитку конфліктологічної компетентності вчителя, в межах школи, має проводитися систематична робота з аналізу конфліктних ситуацій, пошуку оптимальних шляхів їхнього розв'язання та рефлексії результатів. А далі, на основі досвіду поведінки в конфліктах, необхідно формувати в них потребу й уміння запобігати складним або конфліктним ситуаціям.

Література

1. Бережная Г. С. Формирование конфликтологической компетентности педагогов общеобразовательной школы: автореф. дис. на соиск. науч. степени д-ра пед. наук: спец. – 13.00.08 – теор. и метод. проф. образ. / Г. С. Бережная – Калининград: [б. и.], 2009. – 43 с.
2. Белкін А. С. Педагогічна конфліктологія / А. С. Белкін, В. Д. Жаворонков, И. С. Зіміна. Єкатеринбург: «Глаголь», 1995. – 96 с.
3. Дурманенко Є. А. Конфлікти в педагогічному процесі: монографія / Дурманенко Є. А. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 287 с.
4. Лукашенко А. О. Технологія формування конфліктологічної компетентності вчителя: наук.-метод. матер. для вч. і дирек. загальноосв. шкіл, студ. і викл. вищ.пед. навч. закл. / А. О. Лукашенко – Харків: ХНПУ, 2005. – 55 с.
5. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействия в педагогическом процессе / М. М. Рыбакова. – Москва: Просвещение, 1991. – 245 с.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТА ЧЕРЕЗ ЖИТТЄВІ НАВИЧКИ

Валентина С. Поуль¹, Тетяна В. Колган²

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

м. Краматорськ, Україна

¹poul@ippo.dn.ua, ²takolgan@ippo.dn.ua

Одним з актуальних завдань сучасного суспільства є створення якісної системи освіти, яка б не тільки виховувала освічену людину, але зберігала й укріплювала її здоров'я. Відповідно, у «Концепцію розвитку освіти України на період 2015-2025 років» закладаються стандарти забезпечення освітніх цілей у сферах соціального, емоційного, когнітивного й фізичного розвитку, навчання здорового способу життя (health education) [1, с. 31].

Важлива роль у цьому належить закладу освіти, що обумовлено особливостями його функціонування, оскільки: 1) більшість форм життєдіяльності дітей реалізується в межах освітнього процесу, що істотно впливає на нервово-психічний і фізичний розвиток особистості; 2) неперервність і довготривалість дії певного соціального оточення впливають на створення сприятливих умов для гармонійного розвитку та самореалізації кожної дитини.

У цьому можуть допомогти різні превентивні програми, що спрямовані на розвиток комунікативних навичок, профілактику асоціальної поведінки, допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо. Отже, освіта в галузі здоров'я на основі навичок має поєднувати засвоєння необхідних знань, формування певного ставлення та конкретних навичок, необхідних для позитивної поведінки, збереження та розвитку здоров'я.

Одним із останніх таких превентивних проєктів став – проєкт «Вчимося жити разом», що реалізується спільно з громадською організацією «Дитячий фонд «Здоров'я через освіту» у партнерстві з Європейським Союзом і Представництвом дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у рамках ініціативи Європейського Союзу «Діти миру» за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти опікується в регіоні впровадженням проєкту «Вчимося жити разом!»

(компонент «Освіта на основі життєвих навичок»), мета якого удосконалення професійної компетентності педагогів у сфері формування соціальних і здоров'язбережувальних компетентностей учнів, мотивації їх до здорового способу життя, формування безпечного і підтримуючого середовища у навчальному закладі.

Впродовж 2016-2018 рр. 19-ть регіональних тренерів активно проводили роботу з підготовки 1570-ти педагогів з «Методики викладання тренінгового курсу з Парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом» та з «Методики викладання тренінгового курсу «Вчимося жити разом» в початковій, основній і старшій школі на засадах розвитку життєвих навичок». Зі свого боку, кожен з підготовлених педагогів проводив відповідну роботу з дітьми свого навчального закладу. За цей період було охоплено 98432-є дітей дошкільного та шкільного віку (табл. 1).

Табл. 1. Оцінка та результати дослідження ефективності проекту «Вчимося жити разом»

Показники		Період впровадження		Всього
		2016-2017	2017-2018	
Кількість навчальних закладів		140 ЗДО, 140 ЗЗСО	339 ЗЗСО	619
Кількість тренінгів		25	33	58
Кількість підготовлених педагогів		598	972	1570
Кількість охоплених дітей	Дошкільні заклади	7713	-	7713
	Початкова школа	9705	23726	33431
	Основна школа	17872	32658	50530
	Старша школа	3358	4619	7977
	Всього дітей	37848	60584	98432

Аналіз якості впровадження проекту дозволив визначити ефективну практику розкриття особистості дитини педагогами, об'єднання спільноти дітей, їх самостійність, зацікавленість, безпосередність у вияві емоцій, висловлюванні власних думок. Оцінка впливу проекту на знання, ставлення, уміння та поведінку учнів, на сформованість їх життєвих навичок свідчить про статистично достовірні позитивні зміни. Зокрема прогрес у рівні сформованості життєвих навичок учнів за оцінками вчителів становить від 6,4 % до 20,6% (табл. 2).

Табл. 2. Прогрес у рівні сформованості життєвих навичок учнів
за результатами впровадження проекту «Вчимося жити разом»

	Життєві навички	1-4 класи		5-9 класи		10-11 класи		Всі	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	Комунікації	78,34%	84,34%	80,82%	88,70%	86,03%	93,28%	80,86%	88,07%
2	Самоконтролю	62,65%	74,34%	73,83%	84,80%	86,12%	89,79%	72,00%	82,03%
3	Емпатії	78,86%	85,97%	75,77%	88,75%	84,87%	94,14%	78,55%	88,65%
4	Кооперації	74,25%	83,42%	81,70%	87,61%	89,84%	90,45%	80,47%	86,97%
5	Аналізу та розв'язання проблем	51,01%	68,57%	69,20%	81,25%	88,62%	90,88%	66,12%	78,46%
6	Запобігання і розв'язання конфліктів	62,40%	73,04%	72,31%	83,09%	89,87%	94,13%	71,90%	81,68%
7	Асертивності	65,68%	74,80%	70,52%	86,44%	87,34%	89,36%	71,82%	82,97%
8	Самоусвідомлення і самооцінки	60,91%	79,42%	74,90%	85,96%	96,21%	91,96%	73,68%	84,64%

І це лише частина значних успіхів за короткий час впровадження проекту. Також педагоги звернули увагу на допоміжні ресурси: підтримка адміністрації, спілкування у колі однодумців, досвід, ведення щоденника рефлексії тощо.

Системність роботи в цьому напрямку визначає способи, у які розвиток життєвих навичок та формування здорової особистості дитини зміцнюють пріоритети процесу проведення реформи «Нова українська школа». Серед ефективних шляхів змістовного наповнення *науково-методичного супроводу можна визначити*: 1) превентивну освіту, що забезпечує комплексний вплив на здоров'я та розвиток особистості, 2) формування життєвої компетентності, 3) нівелювання впливу негативних факторів соціального оточення, 4) формування позитивного бачення життя.

Література

1. Проект Концепції розвитку освіти України на період до 2025 року. [Текст] / Директор школи. – 2014. – № 11 (95), листопад. – С. 24-33.

ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ СИМВОЛІВ У СУЧАСНОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ МИТЦІВ

Олена О. Решетняк¹, Марія О. Базелюк²
Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ, Україна
¹reshetnyakalena@ukr.net, ²marybazeluk@gmail.com

Чимало мовознавців зазначають, що визначальною властивістю символу є власне образність, саме тому його треба усвідомлювати завдяки образу. Будь-який символ – образ, але будь-який образ не завжди можна вважати символом, а лише за певних умов. Істотною властивістю символу є його збалансованість щодо конкретних та абстрактних складових частин символічного змісту. Символ має надзвичайну здатність до внутрішнього природного зв'язку з тією реальністю, яку він репрезентує. Конденсаційність символу вможливує здатність до інтеграції в певній формі, зокрема комплексу уявлень про окремі явища, зумовлені культурними чинниками, досвідом взаємовідношень індивіда й соціуму чи релігійними галузями буття. Визначення семантики символу ускладнене його конденсаційністю, архетипністю та багатозначністю. Символіка – це один з найважливіших засобів усвідомлення буттєвих реальностей, а біблійна насамперед об'єктивує релігійні уявлення в образних структурах, які моделюють їхню семантику як сконденсованих символічних знаків, що є закодованим маркуванням надприродного, осмисленням і переживанням вірянами вищих соціокультурних цінностей. Власне образність і всепрямованість надають символам психологічної привабливості й виповнювальності значущості. У сучасній лінгвокультурології деякі науковці застосовують дефініцію символіки, яка представляє власне символ.

Наразі сучасні поети та музиканти використовують символіку в такому значенні, у якому вони закріплені в Біблії, та в трансформованому вигляді. Це стосується не тільки українських, а й зарубіжних авторів. Сучасні соціокультурні цінності, світоглядні переконання і суспільно-політичні проблеми впливають на застосування біблійних символічних знаків з топонімним компонентом у музиці, найпоширенішими серед яких є: *Голгофа, Едем*,

Вавилон, армагеддон, земля обітована тощо. Зокрема польські поети та музиканти до своєї піснетворчості залучають саме такі біблійні символами.

В інтерпретації піснетворців *Едем* символізує райський сад, місце блаженного існування Адама і Єви. Біблійна символами *Едем* трапляється в сучасних піснях як українських, так і польських виконавців. Наприклад: «*Не йди... Темної ночі ми відкриваємо з тобою Едем навмання*» (Океан Ельзи «Не йди»). Пор.: «*Для одних життя на землі це пекло, Для інших це створений в мріях Едем – Dla jednych życie na ziemi to piekło, Dla drugich to wymarzony Eden*» (GRUBSON – «Naprawimy to» – «Виправимо це»).

Біблізм *Голгофа* інтерпретують по-різному, це залежить від доцільності використання в контексті. Український музичний гурт «Тінь Сонця» використовує вислів «...*До Голгофи йде*» як символ важких фізичних випробувань, що трапляються на життєвому шляху: «*Мадонна йде. Немов свята. Повільно. До Голгофи йде і гомонить з собою, а голос впадає брязкотом кайданів*» (Тінь сонця «Наша Мадонна»). Польський музикант Jacek Kaczmarski (Яцек Качмарський) у своїй пісні, пише про те, що це – гріхове місце, яке зваблює людину до злодіяння «*У корчмі, яка дивиться на Голгофу, сьогодні можеш напиться зі злодієм – W karczmie z widokiem na Golgote, Mozesz sie dzisiaj napic z lotrem*» (Jacek Kaczmarski «Kara Barabasa»).

Біблійну символаму *Армагеддон* піснетворці тлумачать як будь-яку майбутню жакливу подію, апокаліптичне знищення. «*Армагеддон? Дивись він вже почався, Слід на воді лишає кожен з нас*» (Квітень Руїн «Танцюй»). Пор.: «*Такі безсилі, безпорадні, Ми надсилаємо S.O.S. ... Це він, це він Армагеддон! – Tak bezsilni, bezradni wysyłamy SOSy... To on, to on Armagedon!*» (HappySad «Armagedon»).

Символічна одиниця *земля обітована* репрезентує Боже царство, землю спасіння. Це предмет будь-чийх пристрасних бажань, заповітне місце: «*Йшли ми пустелею спотикань до землі обітованої щоб зрозуміти нарешті – ось вона під ногами – земля свята*» (Олександр Букатюк «Земля обітована») Пор.: «*Хочу побачити землю обітовану – Chcę zobaczyć ziemię obiecaną*» (Sylvia Grzeszczak «Нові шанси» – «Nowe Szanse»).

У Святому Письмі біблійна символама *Вавилон* часто постає як один з невід'ємних символів світу зла й безбожності, «царства антихриста», Божого покарання. *Вавилон* вважають імперією гріха й розпусти, світового

зла й насильництва. Це символ відступництва від Божих законів та заповідей. Можна стверджувати, що зазначена символема в творчості українських і польських поетів маніфестує тотожне значення. *«Коли знаєш ціну у волі життя, свобода не знає полону. Любов і добро переможе завжди, не встояти вже Вавилону!»* (Set Me Free «Connecting People»). Пор.: *«Світ не спить, я чую крик, Люди кажуть голосно, що Вавилон горить, Всі радуються, бо по ньому настане мир... – Świat nie śpi, słyszę krzyk, Ludzie mówią głośno, że Babilon płonie, Wszyscy się cieszą, bo nastanie w nim pokój...»*; *«Сказав нам Хтось і записане словом: «Ближнього люби, як себе самого» То не є тільки сон, але так думають вони Помиймо брудні серця, бо Вавилон горить! – Powiedział nam ktoś, co zapisane słowem: «Kochaj bliźniego jak siebie samego» То nie jest tylko sen, ale oni tak myślą Również brudnych serc, ponieważ Babilon płonie!»*. (Енеї «Божевільні сни» – «Grzeszne sny»). Символічне значення номену *Вавилон* як ніколи злободенне для сучасних країн, де триває громадянська війна, люди не можуть досягти спільної згоди, наявна конфронтація суспільства.

На сьогодні досить актуальною є зазначена лінгвокультурологічна проблема. У роки економічних криз, політичних проблем та війн суспільство, як ніколи, звертається до Біблії. Сучасні поети та музиканти також не лишаються осторонь, гостро реагуючи на реалії дійсності.

ПАРАДИГМА САКРАЛЬНИХ СИМВОЛІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРІВКУ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ МИТЦІВ

Олена О. Решетняк, Єлизавета М. Данильченко

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

reshetnyak.alena@ukr.net, elizaveta.danilchenko808@gmail.com

Символему (лінгвокультурологічну одиницю символічної системи, тобто мовний знак, використання якого зумовлене маркуванням певних значущих духовно-культурних реалій чи навіть символів, що було залучено до вторинного своєрідного процесу перекодування слова, переходу лексеми з мовної системи до символічної, оскільки така універсалія за певних умов декларує деструктивні та конструктивні ідеї)

часто застосовують сучасні поети для більш яскравого відбиття реалій дійсності.

На сьогодні сучасні українські поети застосовують сакральні символи і в такому значенні, у якому вони закріплені в Біблії, і в трансформованому вигляді. Польські поети до своєї мовотворчості так само залучають біблійні символи, на кшталт: *Іуда, Каїн, Авель, содом, віфлємська зірка* тощо. На інтерпретацію біблійних оповідей та персоналій значний вплив мають сучасні світоглядні концепції, цінності, суспільно-політичні проблеми.

Під час аналізу біблійних символів потрібно брати до уваги джерело їх походження. Серед лексичних і фразеологізованих бібліїзмів виявлено символи з топонімним та антропонімним компонентами.

У трактуванні митців *віфлємська зірка* символізує знамення, благу вість, велику радість. *«Пастуха самотнього вночі морозної я буджу, віфлємською зіркою закликаючи...»* (Болеслав Лесьмян, «Віфлєс»). Пор.: *«Розступиться це й перед зрячим імла, де Божя ознака – Зоря Віфлємська на рідний чорнозем (так рідно!) лягла»* (Олег Гончаренко, «Квітка роду»). Деякі символи вирізняються багатоаспектністю значення, зокрема бібліїзму *Содомпритаманна* лексична варіативність у контексті: *«Довго мені відчувати содому цієї плоті довго крутити це веретено яке не знає приниження»* (Іван Андрусяк, «Саломея»). Пор.: *«Тривога в папському синкліті, бичують себе (квітами), оскільки долю Содому нагадав Господь устами болонського астронома»* (Константи Льдефонс Галчинський, «Кінець світу»). Якщо для українського поета І. Андрусяка содом втрачає свою первинну денотацію як географічного місця й буквально символізує гріх як невід'ємну частину людської природи, аморальність людства загалом, бруд, то для поляка К. Галчинського те, що сталося в біблійні часи із Содомом, є радше засторогою втриматися від спокуси та не наслідувати приклад сумнозвісного іудейського міста.

Символема *Месія* репрезентує образ пророчий, основне смислове навантаження якого полягає в ідеї месіанського призначення Ісуса – спасіння та вічне життя. Ця одиниця є найбільш сакральною, адже через іудейський еквівалент «Messiah» (від слова «помазувати») – Помазанець, тобто посвячений через помазання, у Книзі Псалмів абсолютизовано Божого Сина. *«Що за чудасія, дають старцям, підсаджують калік, а тут*

же йде, ну, добре, не Месія, – людина просто, просто чоловік!» (Ліна Костенко, «Брейгель. "Шлях на Голгофу»). Пор.: «*Варавва міг би все зробити для цілей операції дав би себе вмовити стати царем і навіть месією*» (Томаш Ковальчик, «Останнє мовчання Іуди»); «*Невідомий тесля з Назарета не перший, хто видавав себе за Месію*» (Чеслав Мілош, «Син першосвященника»). Тобто і для українського, і для польського митця символічні значення збігаються. Номен *Адам* у його найпоширенішому значенні як прабатько роду людського, який втратив рай, у контексті може набувати додаткових відтінків. Наприклад, у поезії «Садівник» Чеслава Мілоша образ Адама возвеличується й постає як архетип божественного, неземної сутності людини, створеної рукою Бога: «*Чи для того з праху був створений Адам, щоб кланялися в пояс земним панам?*». Пор.: загалом не виходить за межі біблійного сюжету зазначений образ у творі української поетеси Ліни Костенко: «*Чи боліло в Адама ребро, коли Бог дав жону чоловіку?*» («Сіре місто, бетонна маро»). Цікава ситуація постає у зв'язку з відмінностями в парадигмі українського та польського світобачення: у поетичній традиції українців спостерігаємо символему *Богородиця* (*Божа Матір*, *Пресвята Богородиця*), що уособлює безмежну материнську любов та заступництво, тоді як поляки апелюють здебільшого до символеми *Діва Марія* (*Мадонна*), сакральне значення якої – символ праведності, глибокої віри, покірності Божій волі, самопожертви, непорочності. Різницю в сприйнятті можна пояснити своєрідним і споконвічним для українців культом матері, оскільки він не обмежений лише пошаною до біологічної неньки, а має ширші обрії: це й Божа Мати, і Церква, яка об'єднує християн, й Україна, тому ми часто просимо Пресвяту Богородицю, аби вона як Матір захистила українських синів. «*Мені наснилась Божа мати, яка мене стежиною вела, вона давала мені знати, щоб не забув я отчого гнізда*» (Ілля Манченко, «Наснилась Божа Мати»); «*А на стіні припала божа мати до ніг месії. До пробитих ніг*» (Василь Герасим'юк, «Є стіни, стеля...»). Пор.: «*І ледь зауважує, як, повільно рея, ангел червону троянду на щит йому ладнає, знак мадонни, що пам'ятає його в емпірії і за вірність йому вдячністю платить*» (Болеслав Лесьмян, «Дон Кіхот»); «*У друкарні райській, де метушаться Музи, а діва Марія навздогін кричить, як на малих хлопців ...*» (Константи Ільдефонс Галчинський, «Окуляри Сташека»). Яскравим антиподом до вищезгаданих номенів є символема

Юда (Юда), що відклалася в нашій свідомості як синонім слова «зрадник». Поетичний доробок українських та польських поетів часто рясніє цією символемою, вони представляють образ людини підступної, зрадливої, слабкої, істоти, яка втратила будь-які моральні орієнтири: «Петро – не Юда. Він любив Учителя» (Ліна Костенко, «Перш, ніж півень запіє...»); «Ще час не сплинув за водою. Ще Юда спить у сповитку» (Ліна Костенко, «Свят-вечір»); «Сталеві люди всюди? кишають любов'ю Юди, чи лиш у глибинах темних їм так вільно й приємно?» (Христина Головка, «Сталеві люди...»). Пор.: «Ви чекали тоді – потерпіть і нині, іуди. Не бійтеся. Господь вам заплатить» (Мар'ян Хемар, «Річниця»).

Отже, й українські, і польські митці застосовують біблійні символи з антропонімним і топонімним компонентами для символізації та метафоризації реалій дійсності, для вияскравлення подій сучасності.

ОЦІНКА ПРИОРИТЕТНОСТІ ФОРМ НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

Володимир Б. Родченко, Марія С. Свіденська

ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

Харків, Україна

rodchenko@karazin.ua, svidenskaya@karazin.ua

У зв'язку з швидкоплинними змінами потреб сучасних ринків праці та навичок все більшого поширення набуває впровадження освіти впродовж життя, внаслідок чого актуалізується питання переорганізації навчального процесу та зміщення традиційних рамок навчального процесу. Людський капітал і навички є основою економічного процвітання та соціального добробуту, забезпечення розвитку яких потребує посилення конкурентних переваг шляхом підвищення якості та підтримки кваліфікованої робочої сили, поліпшення дослідницької бази та поширення знань.

Неперервна освіта, що супроводжує процес зростання загальноосвітнього та професійного потенціалу особистості протягом життя, в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає усе більш

важливою сферою освітніх послуг. На сьогодні виділяють наступні три основні форми освіти:

– формальна освіта – початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, аспірантура й докторантура, підвищення кваліфікації й перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації й професійної перепідготовки;

– неформальна освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях товариств, по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання;

– інформальна освіта – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності осіб.

Для розвинених країн неперервна освіта є способом збереження, розвитку і взаємозбагачення національних культур та загальнолюдських цінностей, важливим фактором й умовою міжнародного співробітництва в галузі освіти та розв'язання глобальних завдань сучасності. Неформальне навчання в країнах Європи реалізується через заходи та програми, спрямовані на розвиток професійних навичок, підвищення рівня грамотності дорослих і забезпечення базової освіти. Зокрема, актуальними визначаються такі форми неформального навчання, як: тренінги підвищення кваліфікації, структуроване онлайн навчання, відкриті освітні ресурси, курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом.

В Україні до недавнього часу переважно застосувалося формальне навчання, але на сьогодні освіта протягом життя увійшла і на вітчизняний простір, популяризуючи при цьому неформальне та інформальне навчання. З метою виявлення найбільш затребуваної форми навчання післядипломної освіти в Україні було проведено дослідження за допомогою опитування мешканців м. Харкова. У опитуванні прийняли участь 212 осіб. Результати опитування представляють інтерес, з точки зору сприйняття населенням різних форм навчання. Результати опитування демонструють, що більша частина респондентів зацікавлені у неформальній освіті, тобто у курсах, тренінгах, вебінарах, конференціях, тощо. Поширення неформальних методів навчання дає можливість залучати все більшу кількість слухачів до

освітнього процесу, дозволяє знайти програми відповідно індивідуальним потребам та бюджетам. У 2014 році глобальний ринок он-лайн освіти оцінювався у 165,36 млрд. доларів і за прогнозами до 2022 року він зросте до 243,8 млрд. доларів. Вагомими факторами поширення відкритих освітніх он-лайн курсів є гнучкість навчання, низька вартість, доступність, швидке збільшення кількості користувачів Інтернету.

Рис. 1. Результати оцінки прийнятності форм навчання протягом життя мешканцями м. Харкова.

У формальній освіті зацікавлені 7% опитуваних, що підкреслює проблеми класичної вищої освіти, які пов'язані з низькою практичною орієнтацією навчання та недостатньою відповідністю сучасним потребам ринку праці. 12% опитуваних зацікавлені у підвищенні кваліфікації за отриманим фахом, що є важливим елементом стратегії для задоволення майбутнього попиту на кваліфікованих робітників. Вона повинна бути гарантією якості та інноваційних здібностей. Основними задачами в цій галузі є приведення подвійної системи професійної підготовки у відповідність до вимог цифрової економіки. Існуючі навчальні програми та програми безперервної освіти повинні оновлюватися спільно з представниками керівництва і працівників з метою навчання необхідним цифровим можливостям.

Невід'ємною складовою освітнього процесу впродовж життя є інформальна освіта, тобто самоосвіта, що спрямована на самоорганізоване здобуття певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям. Така форма освіти набуває особової ваги через те, що вона є щоденною, невідривною від повсякденного життя та формує цінності особистості.

Таким чином, на сьогоднішній день, освітня діяльність впроваджується шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Якщо базова освіта є пріоритетна формальна, то післядипломна освіта має переважно неформальну форму, тобто курси, тренінги, вебінари поступово заходять в нішу класичної вищої освіти, все більше вагомого значення набуває інформальна освіта. Однак, неформальну освіту доцільно розглядати як додаткову, що допомагає відповідати та своєчасно адаптуватися під вимоги сучасності, підвищувати рівень навичок та знань. Тому що форма такої освіти є вузько направленою та фрагментальною, в той час коли центральне місце, як комплексному отриманню знань, залишається формальній освіті. Саме тому найбільш ефективним є поєднання нових і традиційних форматів навчання, що призводить до формування і розвитку моделі змішаного навчання, яке включає в себе комплекс всіх трьох форм освіти.

ЕКОТУРИЗМ ЯК НАПРЯМОК ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

Марина М. Чернобривець
ЗОШ № 30, м. Маріуполь, Україна
maryna_solodka03@ukr.net

У статті розглядається екотуризм як один із напрямків екологічного виховання, можливість формування екологічної культури і відповідальності при спілкуванні з природою. Охарактеризовано особливості екотуризму та можливості його розвитку на сході України задля мінімізації негативного впливу людини на природу та формування екологічної свідомості.

Територія східної України має високий рівень антропогенно-техногенного навантаження, що є причиною виникнення протиріччя економічних та екологічних інтересів. Саме це сприяло вивченню нових напрямків екологічного виховання і екологічної освіти. Від успіху реалізації завдань екологічної освіти залежить формування екологічного мислення та, як наслідок цього, сталий розвиток даного регіону. Необхідно з'ясувати можливість екотуризму виконати завдання екологічної освіти та

розглянути перспективи розвитку як напрямку екологічного виховання на сході України. Віддаленість Донецької області від найбільш розвинутих у напрямку екотуризму регіонів перешкоджає організації більшості дітей та молоді для прямого контакту з відносно незайманою природою і потребує пошуку шляхів локального розвитку наукового та пізнавального екологічного туризму на сході України.

Підвищення якості екологічної освіти і виховання формує екологічну культуру та свідомість. Людська особистість формується під впливом на свідомість екологічної культури, освіти і виховання, та реалізується в активній громадянській позиції. Одним із напрямів екологічного виховання може бути екотуризм. Головні особливості екотуризму: перебування в місцях з відносно незайманою природою або в місцях, які в природному відношенні є цінними та рідкісними; мінімальний негативний вплив людини на природу при спілкуванні з її ресурсами. Екологічний туризм реалізується через екологізацію всіх видів туристичної діяльності, охорону природи, екологічну освіту і виховання. Розвиток екотуризму залежить від наявності екоресурсів. Види екоресурсів поділяють на дві групи: природного та природно-антропогенного походження.

Оцінка потенціалу екологічного туризму за допомогою кластерного аналізу була зроблена О. Зимою, М. Голуб за ознаками, які мають як позитивний, так і негативний вплив. Так, Донецька область складає перший кластер та має такі особливості: велика частка природних ресурсів (5.3% від загальної кількості України) та з достатньою кількістю пам'яток культурної спадщини (1.27%); найвищі показники кількості активних промислових підприємств (11.6%). Негативна оцінка потенціалу розвитку екотуризму в Донецькій області зумовлює необхідність розробки стратегії розвитку данного регіону на основі великої частки природних ресурсів. При цьому зберігається велика потреба розвитку екотуризму при наявності найвищого рівня урбанізації серед регіонів України (понад 90%) та великої щільності населення. Природними об'єктами екотуризму на сході України можуть бути: степ, береги Азовського моря, представники Червоної книги України (ЧКУ) та об'єкти природно-заповідного фонду: природні заповідники, національні природні парки та ін.

Степова зона: домінує трав'яна рослинність, має досить степових річок, Сіверський Донець – найбільша, та можлива для сплавів. На берегах

Сіверського Донцю розташований НПП «Святі Гори». Для організації екотурів можливо використовувати ділянки з водою: узбережжя морів або береги річок. Північно-східні береги Азовського моря переважно низинні, мають піщані півострови – коси. На території Донецької області зростає 102 види рослин та лишайників, занесених до Червоної книги України, які зустрічаються винятково в степових або наближених до них біотопах. Дев'ять із них зустрічаються лише на території області, мешкає більше 2 тис. видів тварин, із них 96 занесені в Червону книгу України. На сході України знаходиться Український степовий природний заповідник. Складається з кількох ділянок (відділень), та ще й досить віддалених. Більша частина території розташована в Донецькій області; водночас є одна ділянка, що лежить на межі з сусідньою Запорізькою. Природні заповідники не призначені для туризму, але існування наукового та пізнавального туризму зустрічається нерідко. Національний природний парк (НПП) «Святі Гори» створено на півночі Донецької області біля м. Святогірськ. НПП «Меотида» створено в Донецькій області на березі Азовського моря біля м. Маріуполь. Найбільш цінними ділянками парку є Крива та Білосарайська коси, де багато птахів ЧКУ.

Можна зробити висновок, що проблема екологічної освіти та виховання актуальна, екотуризм може бути одним із рішень цього питання і потребує розвитку. Діяльність людини на сході України істотно змінила природне середовище, але регіон має досить об'єктів для екотуризму. З розвитком екологічного туризму з'явиться можливість подолання екологічної кризи та пов'язаної з нею кризи екологічної свідомості.

Література

1. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. / В. І. Вишневський. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
2. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура: навчальний посібник / В. І. Дубовий, О. В. Дубовий. – Херсон: Грін Д. С., 2016. – 256 с.
3. Зима О., Голуб М. Потенціал екологічного туризму в Україні / О. Зима, М. Голуб // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 5. – С. 55.
4. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості / Л. Морозова // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 88-92.
5. Науменко Г. Г. Освітня складова компонента екологічної культури / Г. Г. Науменко // Грані. – 2006. – № 3. – С. 74-78.

SECTION 3
MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS
OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF CLINICAL MEDICINE, HEALTH CARE
AND PHARMACY

ZACHOWANIA PROZDROWOTNE W PROCESIE STARZENIA SIĘ

Jarosław Czepczarz, Sabina Wiatkowska
Wydział Ekonomiczno - Pedagogiczny
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu,
Opole, Polska
jczepczarz@tlen.pl

Starzenie się jest procesem – naturalnym, a w przypadku człowieka – bardzo indywidualnym i zależnym od wielorakich czynników. Starość jest nieuchronna i nieodwracalna²⁶.

Starzenie się przebiega w sferze biologicznej, psychologicznej i społecznej człowieka, a zmiany w obrębie jednej ze sfer wpływają na funkcjonowanie w pozostałych, bowiem wszystkie się przenikają i warunkują. Stąd konieczne jest rozpatrywanie wieku człowieka w kategorii biologicznego, psychicznego, społecznego, ekonomicznego i socjalnego. Należy podkreślić, że starzenie się to proces biologicznych i psychicznych zmian w organizmie człowieka, postępujących w toku jego życia, a rozpoczynających się na długo przed nastaniem starości. Tempo i stopień starzenia się zależą od stylu życia, warunków społecznych, indywidualnych właściwości człowieka, jego zdrowia, charakteru, przygotowania fizycznego, psychicznego, nawyków, przyzwyczajajeń, itp²⁷.

Starania o utrzymanie sprawności, witalności i aktywności do późnych lat życia to obecnie priorytetowe działania gerontologii. WHO wysuwa hasło

---

²⁶ Agata Chabior, Artur Fabiś, Joanna K. Wawrzyniak, *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, str. 22.

²⁷ Adam A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Biblioteka Ratownika Socjalnego, Katowice 1999, str. 97.

niezależności (independency) jako kluczowy kierunek opieki geriatrycznej na najbliższe lata²⁸.

Jednym z ważnych elementów działań profilaktycznych wobec osób starszych jest profilaktyczna ocena sprawności fizycznej w zakresie czynności życia codziennego, funkcji poznawczych i emocji, ocena środowiskowych i socjalnych czynników ryzyka wraz z rozpoznawaniem najważniejszych potrzeb podopiecznego i jego opiekunów²⁹.

Wiek biologicznymówi o stopniu ogólnej sprawności i żywotności organizmu, określanym często jako stopień sprawności życiowej, istotny na przykład dla dalszej pracy zawodowej. Podstawę określenia wieku biologicznego stanowią biologiczne i medyczne pomiary funkcjonowania organizmu człowieka (funkcje życiowe i zmiany w funkcjonowaniu narządów)³⁰.

Wiek biologiczny nie jest jednoznacznym wskaźnikiem, gdyż jakoś starzenia się i jego tempo zależne jest w dużej mierze od indywidualnych – biograficznych i psychicznych uwarunkowań. Mimo nieodwracalności procesu starzenia się, można go spowolnić, opóźnić, dzięki działaniom aktywizującym oraz podejmowaniu prawidłowego stylu życia. Jest to o tyle istotne, że biologiczny aspekt starości wpływa na sferę psychiczną człowieka, ta zaś ma duże znaczenie dla jakości życia i postaw społecznych w starości³¹.

Aktywność człowieka wraz z upływem lat ulega stopniowemu ograniczaniu. Jest to uwarunkowane nie tylko samym procesem starzenia się ale także stanem zdrowia oraz wpływami warunków życiowych. W okresie starości wszystkie te czynniki manifestują się w sposób szczególny i wzajemnie na siebie oddziałują. Obniża się przez to standard życiowy ludzi starych, co w przypadku niekorzystnego przebiegu starości prowadzi do utraty zdolności samodzielnego bytowania i wymaga zorganizowanej opieki. Właściwe postępowanie profilaktyczne we wcześniejszych fazach życia i odpowiednia opieka zdrowotna w starości mają zasadniczy wpływ na utrzymanie sprawności

---

²⁸ Halina Doroszkiewicz, *Rola pielęgniarki w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi*, Rozwój kwalifikacji i umiejętności kadry pielęgniarskiej w kontekście zmian epidemiologicznych będących następstwem starzejącego się społeczeństwa, Materiały konferencyjne, Warszawa 2013, str. 13.

²⁹ H. Doroszkiewicz, *Rola pielęgniarki...*, dz. cyt., str. 13.

³⁰ Agata Chabior, Artur Fabiś, Joanna K. Wawrzyniak, *Starzenie się i starość...*, dz. cyt., str. 22-23.

³¹ Tamże, str. 23.

i poprawę stanu zdrowia starego człowieka oraz oddalają niebezpieczeństwo trwałego uzależnienia od opieki ze strony innych osób³².

Uwzględniając zatem zróżnicowane tempo, zakres i głębokość zmian w stanie funkcjonowania układów i narządów starzejącego się ustroju oraz społeczno-ekonomicznych determinant zdrowia, grona eksperckie zalecają stosowanie odmiennych dla poszczególnych kategorii seniorów strategii profilaktyczno-prewencyjnych. Uważa się, że pierwotna profilaktyka starzenia się (geriatryczna) obejmować powinna działania służące zapobieganiu przedwczesnej i patologicznej starości, a jej adresatem są ludzie zdrowi w średnim wieku, jednakże zagrożeni przedwczesnym starzeniem się (ochrona przed chorobami i/lub powikłaniami z ich strony). Z kolei profilaktyka wtórna służyć ma zapobieganiu niedołęstwu starczemu i jest adresowana do osób starszych z chorobami przyspieszającymi proces starzenia się i/lub prowadzącymi do utraty samodzielności życiowej³³. Natomiast strategiczne cele działań profilaktyczno-prewencyjnych w opiece geriatrycznej nad osobami, które przekroczyły 75 rok życia obejmować powinny zdaniem geriatrów:

- optymalne przedłużanie okresu rzeczywistej aktywności i jak najdłuższego zachowania zdolności do niezależnego życia bez konieczności instytucjonalizacji,

- minimalizowanie bierności i dyskomfortu będących rezultatem przewlekłych stanów chorobowych, zapewnienie warunków dla minimalizowania fizycznego i psychicznego stresu w przypadku choroby terminalnej – dostarczanie emocjonalnego wsparcia choremu i jego rodzinie (opieka hospicyjna)³⁴.

Pojawiające się w życiu człowieka starszego zadania rozwojowe oraz kryzysy wymagają przystosowania się. Przystosowanie się do nowej fazy życia powinno być wyrazem harmonii pomiędzy warunkami zewnętrznymi a stanem wewnętrznym człowieka. Na przystosowanie się ma wpływ wiele czynników, między innymi: doświadczenia życiowe człowieka, jego temperament, stan zdrowia, wykształcenie, możliwość realizacji aktywności i udostępniane mu role, otoczenie seniora, wymagania stawiane przed nim i oczekiwania Człowiek

³² Wojciech Pędich, *Zaspokajanie potrzeb zdrowotnych ludzi starych*, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, str. 125.

³³ Zbigniew Woźniak, *Priorytety w programach gerontologicznych organizacji międzynarodowych i struktur europejskich, jako przesłanka budowy polityki społecznej wobec starości i osób starszych, Starzenie się populacji wyzwaniem dla polityki społecznej*, Materiały Konferencyjne, Kraków 2003, str. 22.

³⁴ Tamże, str. 23.

stary i jego wsparcie w środowisku³⁵. Dobrze przystosowany człowiek w sprzyjającym mu środowisku częściej czuje się zdrowy i spełniony. Niska ocena z przystosowania jest wówczas, gdy człowiek nie potrafi przewyciężyć frustracji, rozwiązywać konfliktów i uzyskiwać zadowolenia przy pomocy społecznie akceptowanych zachowań. Złe przystosowanie cechuje wrogość, brak radości, obawa przed ludźmi, chorobliwe lęki, poczucie winy, apatia, poczucie niższości, izolacja społeczna lub zależność od innych. Człowiek źle przystosowany przejawia niepokój, napięcia nerwowe, apatię i frustracje. Odbija się to nie tylko na stanie jego psychiki, lecz także na zdrowiu fizycznym³⁶. W pomyślnym, jak i pozytywnym starzeniu się podkreśla się dążność do osiągnięcia wysokiej jakości życia w starości, a tę – jakość życia – koreluje się z aktywnością w okresie starości, zarówno w wymiarze jej rodzajów, jak treści i funkcji.

Generalizując można stwierdzić, że kluczem do realizacji koncepcji zdrowego i aktywnego starzenia się oraz budowy społeczeństwa dla wszystkich grup wieku jest i będzie rzecznictwo w sprawach starzejących się obywateli na wszystkich szczeblach podejmowania decyzji w sprawach publicznych, upowszechnianie i wymiana informacji o osiągnięciach naukowych, organizacyjnych, edukacyjnych, medycznych itp., które mogą ułatwić i/lub przyspieszyć przebudowę struktur i instytucji społecznych zgodnie z potrzebami najstarszego pokolenia. Dlatego za bardzo istotne uznano prowadzenie międzynarodowych badań porównawczych i upowszechnianie ich wyników w taki sposób, iżby stały się one swoistą globalną i łatwo dostępną bazą programów adresowanych do seniorów.

Literatura

1. Chabior A, Fabiś A, Wawrzyniak J. K., *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014.
2. Doroszkiewicz H., *Rola pielęgniarki w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi*, Rozwój kwalifikacji i umiejętności kadry pielęgniarskiej w kontekście zmian epidemiologicznych będących następstwem starzejącego się społeczeństwa, Materiały konferencyjne, Warszawa 2013.

---

³⁵ Agata Chabior, *Starzenie się i starość ...*, dz. cyt., str. 32-33.

³⁶ Tamże, str. 35-36.

3. Woźniak Z., *Priorytety w programach gerontologicznych organizacji międzynarodowych i struktur europejskich, jako przesłanka budowy polityki społecznej wobec starości i osób starszych, Starzenie się populacji wyzwaniem dla polityki społecznej*, Materiały Konferencyjne, Kraków 2003.

4. Zych A. A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Biblioteka Ratownika Socjalnego, Katowice 1999.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ У ЖІНОЧОМУ ФУТБОЛІ

Юлія Ю. Мусхаріна, Наталя М. Савченко
Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ, Україна
musharina_u@ukr.net, natali-savchenko-97@mail.ru

Досягнення високих спортивних результатів багато в чому залежить від якості спортивного відбору. У зв'язку з цим, однією з актуальних проблем у спорті є пошук шляхів вдосконалення спортивного відбору та розробка критеріїв, які дозволяють оцінити і дати прогноз потенційним можливостям спортсменів. Це є важливим завданням і в жіночому футболі.

В останні роки у спортивній науці та практиці проблему спортивного відбору глибоко вивчали М. С. Бриль, Н. Ж. Булгакова, В. П. Волков, В. А. Запорожанов, К. П. Сахновский, В. І. Шапошникова та ін. автори, однак ніхто не зміг запропонувати чітку систему спортивного відбору у футболі та визначити остаточно критерії і фактори, які слід враховувати у цьому процесі.

Метою нашого дослідження є визначення шляхів вдосконаленню системи спортивного відбору у жіночому футболі на етапі поглибленої спеціалізації. Ми виходили із припущення того, що врахування психологічних та психофізіологічних особливостей при спортивному відборі в жіночому футболі, позитивно впливатиме на ефективність спортивного відбору на етапі поглибленої спеціалізації.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що врахування індивідуально-типологічних особливостей нервової системи позитивно

відбивається на успішному оволодінні руховими навичками в тренувальному процесі. Однак не менш важливим є процес спортивного відбору та орієнтації, коли людина обирає найбільш прийнятну сферу діяльності для себе, а тренер має можливість відібрати кандидатів на спортивне удосконалення, що мають усі передумови для досягнення високого спортивного результату.

В своєму дослідження ми вивчали особливості уваги спортсменок-футболісток 13-14 років, які займаються цим видом спорту вже 6-7 років.

Увага ефективного футболіста має такі ознаки: висока зосередженість на грі; широкий розподіл на об'єкти, що рухаються (партнери, суперники, м'яч); швидке переключення уваги з одного епізоду на інший; великий об'єм, вміння в кожному епізоді бачити все поле, всіх гравців, все, що пов'язано з грою.

Діагностика дівчат-футболісток, означеної вибірки показала наступні результати: середній бал розподілу уваги футболісток склав $7,86 \pm 0,42$, що становить 87%, при цьому коефіцієнт варіації склав 19,8%, що вказує на неоднорідність вибіркової сукупності, отримані дані достовірні для даної вибіркової сукупності, та недостовірні для оцінки генеральної сукупності за результатами цих досліджень, оскільки $\epsilon > 0,05$.

Середній бал концентрації уваги футболісток склав $8,07 \pm 0,25$, що становить 89,7%, при цьому коефіцієнт варіації склав 11,4%, що вказує на достатню однорідність даних, $\epsilon < 0,07$, тобто дані достовірні як для вибіркової так і для генеральної сукупності.

Середній бал об'єму уваги футболісток склав $6,14 \pm 0,4$, що становить 68,2%, при цьому коефіцієнт варіації склав 24,6%, що вказує на неоднорідність вибіркової сукупності, $\epsilon > 0,05$, а значить, свідчить про достовірність даних тільки для вибіркової сукупності.

Для визначення рівня тривожності футболісток ми використали методику Ч. Спілбергера і встановили, що середній рівень особистої тривожності склав $41,07 \pm 1,24$ бали, коефіцієнт варіації – 11,3%, $\epsilon < 0,06$, отже вибіркоче середнє арифметичне може бути використано для оцінки середнього генеральної сукупності. Цей факт вказує на високу емоційну стійкість і врівноваженість, саморегуляцію, холоднокровність спортсменок, вміння зосереджуватися на грі і бути емоційно готовим до неї.

Нами досліджувалися і психофізіологічні особливості футболісток 13-14 років. Середній показник простої сенсомоторної реакції склав $30,14 \pm 1,357 \text{ с} \cdot 10^{-2}$. Коефіцієнт варіації дорівнює 16,8%, $\varepsilon < 0,09$.

Діагностика рівня рухливості нервових процесів показала середні показники рівня функціональної рухливості нервових процесів (тести «Фігури» та «Слова»): для показників фігур $77,14 \pm 1,79$ подр/хв. та $57,5 \pm 2,81$ подр/хв. для слів. Коефіцієнт варіації становив 8,69% та 8,29% відповідно, що свідчить про достатню однорідність даних, $\varepsilon < 0,08$.

Таким чином дослідження показали, що важливими критеріями спортивного відбору у жіночому футболі на етапі поглибленої спеціалізації є врахування психофізіологічних факторів, однак слід звертати увагу і на особистісні, мотиваційні, інтелектуальні, імажитивні та інші властивості спортсменів. Залучення до діагностики і спортивного відбору спеціалістів: психологів, медиків, педагогів, дозволять отримати об'єктивні дані, які можуть бути використані тренером для індивідуалізацій навчально-тренувального процесу, пошуку оптимальних методів та методик спортивного тренування для досягнення високого спортивного результату.

ISBN 978 - 83 - 946765 - 1 - 3